

MEĐUNARODNA POLITIKA

BEOGRAD
GOD. LXVI, BR. 1160
OKTOBAR–DECEMBAR 2015.

U FOKUSU

Dragana Dabić

ZAJEDNIČKA SPOLJNA I BEZBEDNOSNA
POLITIKA EVROPSKE UNIJE
PREMA UKRAJINSKOJ KRIZI

Slobodan Zečević

VOJSKA EVROPSKE UNIJE

Nina Matijašević

DIPLOMACIJA U GLOBALIZIRANOM SVETU:
U SUSRET IZAZOVIMA – USPOREDBA JAVNE,
KULTURNE I ZVJEZDANE DIPLOMACIJE

Milan Lipovac i Tatjana Simić

SEKURITIZACIJA U ENERGETSKOJ BEZBED-
NOSTI – SLUČAJ EU
I RUSKOG GASA

Pregrad Terzić

POLITIČKO ORGANIZOVANJE
I DELOVANJE MAĐARSKE MANJINE
U RUMUNIJI OD 1989. DO 1996. GODINE

Igor Ferjan

AGENCIJE ZA KREDITNI REJTING:
KLJUČ GLOBALNOG (NE)INVESTIRANJA?

Duško Dimitrijević

NEKOLIKO NAPOMENA O SLOBODNOM
PROMETU NEPOKRETNOSTIMA
U EVROPSKOJ UNIJI

Institut za međunarodnu
politiku i privredu

DOKUMENTI

MEĐUNARODNA POLITIKA

Makedonska 25, 11000 Beograd, poštanski fah 413, tel. +381 11 3373 824 (glavni i odgovorni urednik)
Tel./fax 337 38 25 (pretplata), e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs
Internet: www.diplomacy.bg.ac.rs/medjunarodna.htm, izlazi tromesečno

UDK 327

ISSN 0543-3657

Godina LXVI, br. 1160, oktobar–decembar 2015.

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu,
11000 Beograd, Makedonska 25

Direktor Instituta

Prof. dr Branislav Đorđević

Glavni i odgovorni urednik

Dr Dragan Đukanović

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

Dr Dragan Petrović

Sekretar redakcije

Vladimir Trapara

Izdavački savet

Prof. dr Tanja Mišćević (predsedavajuća), glavni pregovarač Srbije sa EU
vanredni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Doc. dr Milica Delević,

docent, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dr Duško Lopandić, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd

Prof. dr Obrad Račić, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Ivo Visković, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dr Milan Šahović, naučni savetnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Prof. dr Luka Brkić, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, Hrvatska

Dr Hue Li, Institut za svetsku ekonomiju i politiku
Kineske akademije društvenih nauka Peking, Kina

Dr Žoltan Hajdu, Mađarska akademija nauka, Pečuj, Mađarska

Jorgos Leventis, Univerzitet Ujedinjenih nacija
i Međunarodni bezbednosni forum, Levkozija, Kipar

Dr Mihail M. Lobanov, Institut za ekonomiju Ruske akademije nauka, Moskva, Rusija

Dr Hrvoje Butković, Institut za međunarodne odnose i razvoj, Zagreb, Hrvatska

Prof. Nikoleta Sirgi, Fakultet za ekonomiju Univerziteta Zapadni Temišvar,
Temišvar, Rumunija

Dr Zoila Gonsales Maikas, Institut za međunarodne odnose, Havana, Kuba

Dr Biser Bančev, Institut za balkanske studije Bugarske akademije nauka,
Sofija, Bugarska

Prof. dr Joakim Beker, Institut za međunarodnu ekonomiju i razvoj Univerziteta za
ekonomiju i poslovnu administraciju, Beč, Austrija

Uredništvo

Dr Milovan Radaković, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Ana Jović-Lazić, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Aleksandar Jazić, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Slobodan Janković, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Ivan Dujčić, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Vidoje Golubović, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Žaklina Novčić, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Prelom

Sanja Balović

Lektura

Maja Jovanović

Štamparija

„Mala knjiga +“, Novi Sad

Godišnja pretplata

Zahtev za pretplatu slati na adresu: *Međunarodna politika*, Makedonska 25,
11000 Beograd, poštanski fah 413, uplata na račun 205-142866-36,
Komercijalna banka a.d. Beograd, Makedonska 32

Za inostranstvo

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel./fax +381 11 20 84 229, e-mail: bfsbooks@sezampro.rs

Oglasi

Informacije o ceni i raspoloživom oglasnom prostoru mogu se dobiti na telefon
(011) 337 38 25 ili na e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs

Pogledi izneti u člancima odražavaju lični stav autora,
a ne nužno i stav Izdavačkog saveta i Uredništva

MEĐUNARODNA POLITIKA

UDK 327 Godina LXVI, br. 1160, oktobar-decembar 2015. ISSN 0543-3657

Sadržaj

U FOKUSU

Dragana Dabić

Zajednička spoljna i bezbednosna politika Evropske unije
prema ukrajinskoj krizi 5

Slobodan Zečević

Vojska Evropske unije 20

Nina Matijašević

Diplomacija u globaliziranom svetu: u susret izazovima
– usporedba javne, kulturne i zvjezdane diplomacije 33

Milan Lipovac i Tatjana Simić

Sekuritizacija u energetske bezbednosti
– slučaj EU i ruskog gasa 59

Predrag Terzić

Političko organizovanje i delovanje mađarske manjine
u Rumuniji od 1989. do 1996. godine 78

Igor Ferjan

Agencije za kreditni rejting:
ključ globalnog (ne)investiranja? 93

Duško Dimitrijević

Nekoliko napomena o slobodnom prometu
nepokretnostima u Evropskoj uniji 107

Dobrica Vesić i Pero Petrović
Odnos nacionalnog i evropskog identiteta
u zemljama Zapadnog Balkana 120

PRIKAZI

Gareth Porter, *Manufactured Crisis:
The Untold Story of the Iran Nuclear Scare* 135

DOKUMENTI

Uvodno obraćanje predsedavajućeg OEBS-u,
prvog potpredsednika Vlade i ministra
spoljnih poslova Republike Srbije Ivice Dačića
na ministarskom skupu o „Mirovnim operacijama OEBS-a“ 137

UDK: 327.56:351.86(4-672EU:477)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1160, str. 5–19
Izvorni naučni rad
Primljen: 17. 08. 2015.

Dragana DABIĆ¹

Zajednička spoljna i bezbednosna politika Evropske unije prema ukrajinskoj krizi

SAŽETAK

U ovom radu zastupa se stav da u ukrajinskoj krizi EU ne samo da se nije pokazala kao dorašla ozbiljnosti situacije (uostalom, kao i u ranijim krizama na evropskom tlu), već se, po prvi put u svojoj istoriji, našla u ulozi izazivača ozbiljnog međunarodnog konflikta. Sučena sa pogubnim posledicama svoje agresivne i ishitrene „evropeizacije“ „novog“ istoka Evrope (isticanje prava na normativnu hegemoniju vođenu dominantno geopolitičkim motivima), jednom kada se sukob rasplamsao, preteći da izazove nesagledive posledice po stabilnost posthladnoratovskog bezbednosnog poretka, nije joj mnogo preostalo nego da se prikloni politici Sjedinjenih Američkih Država. Ona je tako propustila još jednu priliku da u polju spoljne politike formuliše nekakav specifično evropski pristup koji bi zaista vodio računa o vrednostima koje su utkane u njen Osnivački akt (mirovni u ujediniteljski projekat). U radu se zaključuje da ukoliko želi da povrati urušeni međunarodni kredibilitet, EU mora da učini kvalitativni zaokret od sadašnje, u najvećoj meri geopolitičkim interesima determinisane politike, ka političkim vrednostima koje mnogi smatraju (ili su barem ranije smatrali) specifičnim za EU. Delom se radi o vrednostima koje se vezuju za njenu meku moć, a delom onim koji su tekovina samog političkog sistema EU, poput jedinstvenog tržišta bez barijera.

Ključne reči: Ukrajinska kriza, Istočno partnerstvo, Zajednička spoljna i bezbednosna politika EU, meka moć EU, atlantizam.

¹ Dragana Dabić, doktorant, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Rad je nastao u okviru prve generacije volontera u Institutu za međunarodnu politiku i privredu tokom 2015. godine, e-mail: ddabic1988@yahoo.com.

Uvod

Tek što su zvaničnici Evropske unije (EU, Unija) „odahnuli“ i objavili da je po pitanju ekonomske krize u evrozoni najgore prošlo i da je EU svetu još jednom demonstrirala da je u stanju da ponudi nova rešenja, te da je njen sistem upravljanja znatno izdržljiviji nego što se to isprva, na početku krize, činilo, novi izazovi (ovoga puta spoljnopolitički i bezbednosni) zahtevali su hitno angažovanje. Isprva, unutarpolitički konflikt u Ukrajini oko suprotstavljenih spoljnopolitičkih preferencija vlasti i opozicije, eskalirao je u krizu međunarodnih razmera. Postalo je uobičajeno da se kriza u Ukrajini² označava kao svojevrsna prekretnica – neuspeh, ili čak slom posthladnoratovskog evropskog bezbednosnog poretka. Nepomirljivi sukob interesa i nepoverenje „Zapada“ i „Istoka“ konačno je rezultirao odbacivanjem Gorbačovljeve iluzije o „zajedničkom evropskom domu“ (*common european home*).

Cilj ovog rada biće da predstavi i kritički sagleda delovanje EU suočene sa krizom u Ukrajini. Tako, počće se od pretpostavke da u ukrajinskoj krizi EU ne samo da se nije pokazala kao dorašla ozbiljnosti situacije (uostalom, to nije nepoznanica, isti je slučaj bio i u ranijim krizama na evropskom tlu), već se, po prvi put u svojoj istoriji, našla u ulozi izazivača ozbiljnog međunarodnog konflikta. Sučena sa pogubnim posledicama svoje agresivne i ishitrene „evropeizacije“ „novog“ istoka Evrope (isticanje prava na normativnu hegemoniju vođenu dominantno geopolitičkim motivima), jednom kada se sukob rasplamsao, preteći da izazove nesagledive posledice po stabilnost posthladnoratovskog bezbednosnog poretka, nije joj mnogo preostalo nego da se prikloni politici Sjedinjenih Američkih Država (SAD) i nanovo stavi sebe u podređeni položaj. Imajući u vidu jedan od proklamovanih ciljeva Lisabonskim ugovorom „ojačane“ Zajedničke spoljne i bezbednosne politike (ZSBP), po kome EU nastoji da „jača identitet Evrope i njenu nezavisnost u cilju unapređenja mira, bezbednosti i napretka u Evropi i svetu“,³ ostaje samo da se žali nad još jednom izgubljenom šansom (da li i konačnom?) za nekakav specifično evropski pristup, koji bi uzeo u obzir idealističku zamisao evropskih „očeva osnivača“ o EU kao mirovnom i ujediniteljskom projektu, a ne kao faktoru razdora na „starom kontinentu“.

² Izraz „ukrajinska kriza“ ima svoje šire i uže značenje. U širem smislu, ovaj izraz se vezuje za mukotrpan proces izgradnje državnosti koji je započeo 1991. godine kada je Ukrajna odlučila da napusti Sovjetski Savez. Duboke podele koje postoje u ukrajinskoj naciji (jezičke, kulturološke, konfesionalne, političke, koje se uz to i teritorijalno manifestuju), danas prete samom opstanku jedinstvene države. U užem smislu, koji je u akademskoj literaturi i uobičajeniji, ovaj izraz se odnosi na „način na koji su unutrašnje ukrajinske napetosti postale internacionalizovane i izazvale najozbiljniju krizu u Evropi od okončanja Hladnog rata.“ Detaljnije o ovome videti u: Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, I.B. Tauris, London, New York, 2015, pp. XXV. Citat je sa str. X.

³ Preambula Ugovora o Evropskoj uniji.

Na početku biće izneta srodna razmatranja o pozicioniranju EU u globalnim odnosima moći. U drugom delu rada koncizno će biti izloženi odnosi EU i Rusije, nakon „velikog“ istočnoevropskog proširenja Unije, sa posebnim osvrtom na program tzv. Istočnog partnerstva. Pokušaj EU da uspostavi kontrolu nad svojim novim granicama putem intenziviranja odnosa sa zemljama novog istočnog susedstva (iza kojih stoji želja Unije da što pre od Rusije preuzme na sebe ulogu njihovog najvažnijeg ekonomskog, političkog, ali i bezbednosnog partnera), ne samo da nije doprineo umanjenju bezbednosnih pretnji, već se pokazao i kao „plodno tle“ za rasplamsavanje krize u Ukrajini. U trećem delu, biće analizirane spoljnopolitičke mere koje je EU preduzela u cilju razrešenja krize. U poslednjem delu rada, ukrajinska kriza biće stavljena u širi kontekst menjajuće stvarnosti međunarodnih odnosa i preoblikovanja globalnih odnosa moći između velikih sila.

1. O mestu Evropske unije u globalnim odnosima moći – raskorak između želja i mogućnosti

Kada govore o međunarodnom položaju EU, tj. o njenoj očiglednoj želji da „zaigra“ ulogu tzv. globalnog aktera u svetskim poslovima, teoretičari upadljivo često polaze od, sada već čuvene, distinkcije Džozefa Naja (*Joseph Nye*) o tvrdoj i mekoj moći u međunarodnim odnosima. Pošto je tvrda moć, odnosno posed nadmoćne vojne sile, rezervisan za SAD (ali ne jedino za njih!), EU je morala da se zadovolji „samo“ mekom moći.⁴ Poželjnost članstva i težnja velikog broja država ka istom čini politiku proširenja jednom od najuspešnijih politika Unije i *de facto* odrazom njene meke moći. Svoju meku moć EU crpi i iz drugih izvora: pomoći zemljama u razvoju, uspeha njene zajedničke trgovinske politike i prepoznatljivih istupa u Svetskoj trgovinskoj organizaciji, zatim iz zalaganja za zaštitu ljudskih prava i kulturni pluralizam, učešća u humanitarnim i spasilačkim misijama, promovisanja politike zaštite životne sredine, borbi za humanija, na idejama socijaldemokratskih vrednosti organizovana društva i dr. Nažalost, usled prevladavanja neoliberalnog

⁴ Pod pojmom meke moći (*soft power*), profesor Naj podrazumeva sposobnost da se oblikuju preferencije aktera bez posezanja za silom ili plaćanjem, odnosno tvrdom moći. „Država svoju meku moć crpi iz tri izvora: iz svoje kulture (na mestima na kojima je privlačna drugima), političkih vrednosti (kada im je dosledna i kod kuće i u inostranstvu) i spoljnih politika (kada ih drugi doživljavaju kao legitimne i uživaju moralni autoritet).“, Joseph S. Nye, „The Future of Russian-American Relations“, *Horizons*, winter 2015/issue no. 2, p. 34. Tako, moguće je tvrditi da je pomenuti treći izvor meke moći (a u značajnoj meri i drugi), naročito problematični u samopercepciji SAD-a kao „zaštitnika“ univerzalnih liberalnih i demokratskih vrednosti. S druge strane, pojedini autori posmatraju EU u potpuno drugačijem svetlu. Videti: „Svedeno na svet kao tržište ideja, ona (EU, istakla D.D.) je u jedinstvenoj poziciji da ponudi viziju rešavanja tekućih problema i načina upravljanja svetom, a pritom gotovo da nema negativni imidž i ne izaziva odbojnost kao što to čine SAD.“, Milan Igrutinović, „Evropska spoljna politika na dvostrukom koloseku promena: uticaj novih institucionalnih rešenja i pitanje aktuelne globalne uloge“, *Pravo i društvo*, br. 1, 2012, str. 38.

koncepta, mnoge od ovih vrednosti su na nivou Unije ozbiljno uzdrmane, ako ne čak i dovedene u pitanje. Posebno, kada se imaju u vidu nedovoljno transparentni pregovori o trgovinskom Sporazumu EU i SAD-a (*Transatlantic Trade and Investment Partnership* – TTIP), protiv kojih je evropska javnost uveliko digla glas.

Retko ko bi osporio da EU danas važi za moćnog i uticajnog regionalnog aktera. Ali, njeni zvaničnici i pojedine države članice želeli su više, u prvom redu veći uticaj jedinstvene EU u međunarodnim odnosima posredstvom zajedničke spoljne, bezbednosne i odbrambene politike. Kao da nisu mogli da prenebregnu gorku opasku, tj. retoričko pitanje nekadašnjeg američkog državnog sekretara Henrija Kisindžera (*Henry Kissinger*) o tome „ko govori u ime Evrope?“, evropski zvaničnici želeli su da Unija konačno „pregovori jednim glasom“ na međunarodnoj sceni. Tako i Lisabonski ugovor uvodi nezanemarljiv broj novina u oblast zajedničke spoljne i bezbednosne politike, a sve u cilju da EU bude bolje predstavljena na međunarodnoj sceni, a njeno spoljno delovanje koherentnije i efikasnije. Međutim, iako reformisan, institucionalni mehanizam koji okružuje spoljnopolitičko delovanje EU i dalje dominantno počiva na konsenzusu njenih članica, pa je samim tim i dalje kompleksan i trom a stvarnost međunarodnih odnosa zahteva brže i odlučne reakcije. Bilo je, pak, i onih koji su gajili iskrenu nadu da će se upravo sa evropskom spoljnom politikom među građanima Unije roditi „prekogranična svest o zajedničkoj evropskoj sudbini“.⁵ Ali, uprkos velikim očekivanjima, dogodilo se suprotno: „regionalna mirnodopska i demokratska opredeljenost EU iščilela je u njenom novom i nespretnom geopolitičkom usmerenju.“⁶ Kriza u Ukrajni je samo još jedan u nizu pokazatelja raskoraka između želje EU da putem ZSBP ostvari ambiciozne ciljeve u međunarodnoj politici (za koje ne smatramo da su *a priori* ekspanzionistički ili inkluzivni) i njenih konkretnih mogućnosti da „evropsku viziju“ sprovede u delo (partikularni spoljnopolitički interesi njenih članica i sledstveno, nedovoljno postojanje svesti o nekakvom zajedničkom evropskom identitetu, zavisnost od NATO saveza, kompleksna institucionalna struktura koja okružuje ZSBP i dr.).

2. Istočno partnerstvo – „Zajedničko“ ili „sporno“ susedstvo Evropske unije i Ruske Federacije?

U susret velikom proširenju iz 2004. godine, EU je razmatrala posledice koje će izazvati njen prijem u članstvo deset novih država, kako po sopstvenu bezbednost, tako i po zemlje nečlanice sa kojima će se ubuduće graničiti. Evropska politika susedstva (*European Neighbourhood Policy*) pokrenuta je

⁵ Jürgen Habermas, *The Crisis of the European Union – A Response*, Polity Press, Cambridge, 2012, p. 127.

⁶ Slobodan Samardžić, „Evropska unija između krize i dezintegracije“, *Pravo i društvo*, br. 1, 2012, str. 10.

2004. godine kao instrument ostvarivanja bližih odnosa sa zemljama susedima na istoku i jugu EU. Proklamovani cilj ove politike bio je ostvarivanje „prosperiteta, stabilnosti i bezbednosti na granicama EU“.⁷

Uticao ovog, najmasovnijeg, najambicioznijeg, i kako se ispostavilo po svojim posledicama za Uniju, najdalekosežnijeg proširenja očekivano se prelio i na odnose sa Ruskom Federacijom. Teoretičari su vrlo brzo uočili pretnju koju za nastavak integracije (dosezanje ideala o „sve bližoj Uniji naroda Evrope“) znači „povećanje različitosti političkih, društvenih i privrednih perspektiva koje donosi proširenje“.⁸ „Određeni broj novih članova jačanje atlantskih veza sa Velikom Britanijom i Sjedinjenim Državama stavlja iznad federalističkog projekta u okviru EU“.⁹ Ovakav njihov stav nimalo ne čudi, jer su SAD bile jedan od najvećih zastupnika njihovog relativno brzog prijema u EU, kome je prethodio prijem u NATO. Rusija je više puta stavila do znanja da se protivi daljem približavanju NATO pakta njenim istočnim granicama, ali je u tom trenutku bila opterećena nagomilanim unutrašnjim ekonomskim i političkim problemima i „nije imala ulogu regionalnog rivala Zapada“.¹⁰ Uz to, neke od novoprimitljenih istočnoevropskih članica (u prvom redu tri baltičke republike nekadašnje članice Sovjetskog Saveza, podržane od strane Poljske) unele su svoje strahove i resentimente prema Rusiji koji datiraju iz sovjetskog doba u polje evropske politike. Uprkos pokušajima traženja novih modaliteta saradnje (otpočinjanje pregovora o novom, sveobuhvatnijem Sporazumu EU-Rusija koji bi zamenio Sporazum o partnerstvu i saradnji iz 1994. godine, pokretanja nove inicijative Partnerstvo za modernizaciju i dr.), evidentno je bilo pogoršanje političkih odnosa „strateških partnera“. S druge strane, njihovi ekonomski odnosi (trgovina i investicije) sve više su jačali.

Nakon što je prošlo samo četiri godine od prijema Letonije, Litvanije, Estonije, Slovenije, Slovačke, Bugarske i Rumunije u članstvo NATO-a (2004. godine), Severnoatlantska alijansa je svoje ambicije usmerila još dalje na istok. Na samitu u Bukureštu 2008. godine razmatran je prijem Ukrajine i Gruzije u članstvo. Tadašnji američki predsenik Džordž Buš (*George W. Bush*) bio je jedan od najvećih zastupnika ove inicijative, ali je naišao na oštro protivljenje

⁷ European Commission, „European Neighborhood Policy: Strategy Paper“, Brussels, 2004, Internet: http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/eastern_europe_and_central_asia/r17007_en.htm, datum pristupa: 26/6/2015.

⁸ Pol Tejlor, *Kraj evropske integracije*, Albatros plus i Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 34.

⁹ Ibid. str. 33. Takođe, videti: „Proces proširenja izmakao je kontroli nekadašnjeg centra, jer poslednje proširenje, osim što je bilo neobično masovno (dvanaest novih članica prema petnaest starih), bilo je pre geopolitičko nego ekonomsko-tržišno. To je bio medijum kojim EU nije dovoljno ovladala i brzo se pokazalo da su nove države članice, onih deset bivšeg komunističkog uređenja prednost dale geopolitičkom sadržaju tzv. evroatlantskih integracija, a ne potpunom integrisanju u zajedničko tržište.“, Slobodan Samardžić, „Evropska unija između krize i dezintegracije“, op. cit., str. 24.

¹⁰ Ana Jović-Lazić, *Odnosi između Evropske unije i Ruske Federacije kraj XX i početak XXI veka*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2015, str. 210.

Nemačke i Francuske. Na kraju samita usvojen je kompromis po kome NATO neće započeti formalni proces koji bi vodio članstvu, ali odobrava težnje Ukrajine i Gruzije i smelo proglašava: „Ove države će postati članice NATO“.¹¹ U slučaju eventualnog prijema Ukrajine u NATO, „odbrambena doktrina Rusije bila bi ugrožena, jer bi NATO došao na samo 450 km vazdušnom linijom od Moskve, što je u okviru dometa taktičkih projektila“.¹² Ovoga puta, Rusija nije bila samo posmatrač, već se postarala da svim uključenim akterima stavi do znanja da neće čekati skrštenih ruku dok je vojni savez zapadnih sila postepeno okružuje. Više puta su se ruski zvaničnici pozivali na „iznevereno obećanje Zapada“ dato prilikom ujedinjenja Nemačke da se NATO neće širiti na Istok. Istovremeno, unutar EU su sve glasnjiji bili oni koji su se zalagali za bliže povezivanje sa novim istočnim susedima, ponavljajući kao mantru da Rusija ne polaže pravo da odlučuje o sudbini država sa kojima se graniči i da bi Unija trebalo pozitivno da odgovori na njihove vapaje za približavanjem Zapadu.

Nedugo po okončanju rusko-gruzijskog sukoba, kao i rusko-ukrajinskog spora oko gasa (sa direktnim reperkusijama po Uniju), 2009. godine EU je na osnovu združene poljske i švedske inicijative pokrenula koncept tzv. Istočnog partnerstva (*Eastern Partnership*) kao deo Evropske politike susedstva koji je usmeren na nekadašnje republike Sovjetskog Saveza – tri istočnoevropske države koje se neposredno graniče i sa EU i sa Rusijom (Belorusija, Ukrajina, Moldavija) i tri države južnog Kavkaza (Gruzija, Azerbejdžan i Jermenija). Najvažnije, Istočno partnerstvo pružalo je mogućnost sklapanja sporazuma o pridruživanju (uključujući stvaranje zone slobodne trgovine između Unije i zemlje potpisnice), finansijsku pomoć EU i mogućnost ukidanja viza za građane uključenih zemalja. Da bi ove „mogućnosti“ bile ostvarene uključene države trebalo je da sprovedu ekonomske i političke reforme po meri EU (proces uslovljavanja). Potencijalno članstvo u Uniji nije pominjano. U načelu, Istočnim partnerstvom Unija kao da je Rusiji htela da pošalje poruku da će o „pitanjima koja se tiču ovih zemalja razgovarati direktno sa njima, a ne preko Moskve“.¹³ Po svojoj prilici, Rusija je ovu inicijativu EU shvatila kao pokušaj stvaranja „sfere uticaja“ na istoku kontinenta, na samim granicama Ruske Federacije, usmeren u krajnjem na destabilizaciju sve jače pozicije režima u Moskvi.

Formiranje Evroazijske carinske unije (*Eurasian Customs Union*) između Rusije, Belorusije i Kazahstana koje je usledilo naredne godine (2010), uobičajeno se percipira kao odgovor Rusije na sve veće opaženo prisustvo

¹¹ Videti: John J. Mearsheimer, „Why the Ukraine Crisis Is the West’s fault“, *Foreign Affairs*, Internet: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>

¹² Vladimir Trapara, „Savremeni značaj Makinderovog koncepta istočne Evrope: slučaj ukrajinske krize“, *Međunarodna politika*, god. LXV, br. 1155-1156, jul-decembar 2014, str. 37.

¹³ Ana Jović-Lazić, *Odnosi između Evropske unije i Ruske Federacije kraj XX i početak XXI veka*, op. cit., str. 208.

EU na nekadašnjem sovjetskom prostoru i njenih pokušaja sve veće formalizacije saradnje sa ovim državama. Tzv. „zajedničko susedstvo“ (*common neighbourhood*), termin koji EU u svojim dokumentima obilato koristi, a koji, kako se čini Rusija nikada nije prihvatila (ona ove države u svojim spoljnopolitičkim strategijama uglavnom naziva „bliskim inostranstvom“¹⁴), postaje u narednim godinama u sve većoj meri objekat sporenja i, kako se ispostavilo, različitih vizija (suprotstavljene regionalne integracije) dve strane.

Nakon više godina nimalo lakih pregovora sa EU, Ukrajina je na samitu Istočnog partnerstva u Viljnusu novembra 2013. godine (dakle, u vreme litvanskog predsedavanja Unijom) trebalo da potpiše Sporazum o pridruživanju koji uključuje i tzv. duboku i sveobuhvatnu zonu slobodne trgovine (*Deep and Comprehensive Free Trade Area*). Više članova ovog, samo na prvi pogled, pretežno ekonomskog sporazuma odnosi se na pitanja bezbednosti. Predviđeno je i postepeno usaglašavanje strana u pitanjima spoljne politike i bezbednosti, sa ciljem „sve dubljeg uključivanja Ukrajine u evropski bezbednosni prostor“.¹⁵ Iako EU prilikom sklapanja Sporazuma o pridruživanju sa trećim državama generalno teži sveobuhvatnom pristupu koji uključuje šire političke ciljeve, pojedini teoretičari su stava da bi Ukrajina potpisivanjem ponuđenog joj sporazuma „nepovratno bila uvučena u atlantsku bezbednosnu orbitu“¹⁶. Uz to, opredeljujući se za Sporazum sa EU, Ukrajina bi definitivno „okrenula leđa“ Evroazijskoj carinskoj uniji, usled njihove nekompatibilnosti.¹⁷ Tako da, uprkos suprotnoj retorici zvaničnika EU, Ukrajina zaista jeste, na neki način, stavljena u poziciju da „bira“ između EU („Zapada“) i Rusije. A u zemlji koja je tako duboko obeležena unutrašnjim podelama i koja se već dugi niz godina suočava sa ekonomskom krizom i političkom nestabilnošću, ovakva politika EU pokazala se kao pogubna.

Ukrajinski predsednik Viktor Janukovič, suočen sa oštrim ruskim pritiskom, doneo je odluku da odloži potpisivanje Sporazum sa EU na

¹⁴ Ibid., str. 211.

¹⁵ Videti: Čl. 7. Ukrajinskog Sporazuma o pridruživanju sa EU, Internet, <http://www.modernukraine.eu/wp-content/uploads/2012/12/EU-Ukraine-Association-Agreement-ENG.pdf>, 28/06/2015/

¹⁶ Richard Sakwa, „The death of Europe? Continental fates after Ukraine“, *International Affairs*, 91:3 (2015), John Wiley & Sons, p. 569.

¹⁷ Tako, *Lamberto Zannier*, generalni sekretar Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OSCE) na sledeći način opisuje diplomatsku atmosferu koja je prethodila samitu u Viljnusu: „Kako se samit u Viljnusu približavao, ukrajinski ministar spoljnih poslova *Leonid Kozhara* me je podsticao da prilikom svojih periodičnih konsultacija u Briselu uverim EU u ukrajinsku odlučnost i obavezivanje EU; ali i takođe da objasnim da je Ukrajini potreban prostor da nastavi svoje angažovanje sa susednim državama, uključujući i Rusiju. Međutim, u tom pogledu EU se pokazala nefleksibilnom. Prilikom mojih susreta sa evropskim zvaničnicima, uključujući i tadašnjeg komesara za proširenje i susedsku politiku Štefana Filea, on je bio veoma odlučan u stavu da dubok i sveobuhvatan Sporazum o slobodnoj trgovini nije kompatibilan sa Carinskom unijom, i da Ukrajina mora sama da izabere svoj budući kurs.“, *Lamberto Zannier*, „Ukraine and the Crisis of European Security“, *Horizons*, winter 2015/issue no. 2, p. 48.

neodređeno vreme. U zamenu mu je od Moskve ponuđena značajno niža cena prirodnog gasa, preferencijalni zajmovi i određene trgovinske olakšice, što je on i prihvatio. Međutim, deo ukrajinske javnosti iskazao je svoje nezadovoljstvo ovakvom njegovom odlukom okupljajući se na glavnom trgu („Trg nezavisnosti“) u Kijevu. U naredna tri meseca antivladine demonstracije su eskalirale, uglavnom usled odluke Janukoviča da upotrebi silu protiv demonstranata, što je rezultiralo određenim brojem mrtvih. Zapadne sile (predvođene SAD-om) požurile su da podrže proteste i tako unutarpolitički ukrajinski sukob internacionalizovale.

3. Zajednička spoljna i bezbednosna politika Evropske unije i ukrajinska kriza

Na trenutak je delovalo da će ukrajinska kriza biti okončana mirnim putem, kada su u februaru 2014. godine predstavnici ukrajinske opozicije seli za pregovarački sto sa predsednikom Janukovičem. Potpisan je Sporazum koji bi omogućio Janukoviču da ostane na vlasti do raspisivanja prevremenih predsedničkih izbora (nakon usvajanja novog ukrajinskog ustava, a najkasnije do decembra tekuće godine). Na Sporazum su svoje potpise stavili ministri spoljnih poslova Nemačke, Francuske i Poljske, a u prisustvu predstavnika Rusije. No, on nikada nije implementiran, jer su lideri opozicije odlučili da odstupe od postignutog dogovora. Samo dan po potpisivanju pomenutog Sporazuma, ukrajinski parlament izglasao je nepoverenje predsedniku Janukoviču, koji biva prinuđen da prebegne u Rusiju. EU je odmah priznala i izrazila svoju podršku predstavnicima novog ukrajinskog režima, negirajući da se u Ukrajini dogodio državni udar, već „demokratsko glasanje u Parlamentu u kriznoj situaciji“.¹⁸ Ovo zatvaranje očiju pred „brutalnim kršenjem sporazuma koji su sami garantovali“¹⁹ predstavlja veliki udar za legitimitet Unije i njenih članica. Posebno, u kontekstu težnje Unije i njenih jakih članica da na sebe preuzmu ulogu medijatora u međunarodnim sporovima.

Nezadovoljni tokom događanja, stanovnici u istočnim delovima zemlje koji su bili proruski nastrojeni organizovali su svojevrzne kontrapobune i odbili poslušnost novoj Vladi u Kijevu. Poluostrvo Krim, važna strateška

¹⁸ Na sledeći način je američki profesor i čuveni realista *John Mearsheimer* u članku objavljenom u *Foreign Affairs*-u (koji je izazvao velike polemike u zapadnoj javnosti) opisao smenu vlasti u Ukrajini: „Nova Vlada u Kijevu je prozapadna i antiruska do srži, a četiri njena istaknuta člana su legitimno mogla biti etiketirana kao neofašisti. Iako, pun obim američkog angažovanja tek ostaje da se utvrdi, jasno je da je Vašington podržao državni udar (*the coup*).“ John J. Mearsheimer, „Why the Ukraine Crisis Is the West’s fault“, *Foreign Affairs*, Internet: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>, 28/06/2015/.

¹⁹ Vladimir Trapara, „Savremeni značaj Makinderovog koncepta istočne Evrope: slučaj ukrajinske krize“, op. cit., str. 38.

tačka na kome etnički Rusi čine većinu populacije i na kome je godinama stacionirana ruska crnomorska flota (na osnovu ukrajinsko-ruskog sporazuma), postalo je novo poprište krize. Prvog dana marta Federalni savet Rusije odobrio je predsedniku Putinu ovlašćenje da upotrebi ruske oružane snage na teritoriji Ukrajine radi očuvanja stabilnosti. Kada su počele da pristižu dojave o pojavi ruskih oružanih snaga na Krimu, EU je 3. marta sazvala vanredni sastanak Saveta, nakon koga je vrlo brzo usledio i vanredni sastanak evropskih šefova država i vlada u okviru Evropskog saveta, na kojem su osudili „jasno kršenje ukrajinskog suvereniteta i teritorijalnog integriteta aktima agresije ruskih oružanih snaga“ i zahtevala njihovo povlačenje u oblasti njihovog stalnog stacioniranja u saglasnosti sa Sporazumom o statusu i uslovima stacioniranja crnomorske flote na teritoriji Ukrajine iz 1997. godine.²⁰

Sredinom marta Parlament na Krimu proglasio je nezavisnost od Ukrajine, da bi nakon nekoliko dana usledio referendum o pripajanju Ruskoj Federaciji. Sa odobrenjem ruskog predsednika Krim je vrlo brzo inkorporiran u sastav Rusije. Istovremeno, Rusija je razmeštala svoju vojsku duž granice sa Ukrajinom. Evropska unija oštro je osudila Putinov *fait accompli* na Krimu nazivajući ga „aneksijom“. Održani referendum o priključenju Rusiji okarakterisan je kao nelegalan i predstavlja „jasno kršenje ukrajinskog ustava“.

U mesecima koji su sledili putem Krima krenuće i drugi proruski orijentisani regioni u Ukrajini. U Donjecku i Lugansku započeće oružana pobuna i oni će takođe odžati referendume o nezavisnosti. Ovoga puta, Rusija neće podržati njihovo osamostaljivanje, a Savet Federacije ukinuće ovlašćenje za upotrebu oružanih snaga Rusije na ukrajinskoj teritoriji. Međutim, kada je ukrajinska vojska preuzela akciju protiv pobunjenika, Rusija im je obezbedila određenu pomoć koja im je omogućila da joj se suprotstave.²¹

Pošto smo videli da doprinos EU stabilizaciji stanja u Ukrajini na samom početku internacionalizacije krize, u najmanju ruku, nije bio konstruktivan,²² postavlja se pitanje kakvu je ulogu na sebe preuzela, jednom kada je kriza eskalirala? Koje je to spoljnopolitičke mere preuzela da obuzda njeno dalje zaoštavanje? Optužujući ruskog predsednika Vladimira Putina za kršenje normi međunarodnog javnog prava, opredelila se da se prikloni politici SAD-a i Rusiji uvede sankcije. Tako je bivši premijer Poljske Donald Tusk (koji je

²⁰ European External Action Service (EEAS), „EU sanctions against Russia over Ukraine crisis“, Internet: http://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu_sanctions/index_en.htm, 28/06/2015/.

²¹ Detaljnije o pobunama u istočnoj Ukrajini, kao i o interesima Rusije i SAD-a videti u: Vladimir Trapara, „Savremeni značaj Makinderovog koncepta istočne Evrope: slučaj ukrajinske krize“, op. cit., str. 38-40.

²² „EU je pokušala da se uključi u rane faze krize, ali ubrzo je postalo jasno da ona nije u stanju da igra neutralnu ulogu, koja je bila potrebna.“, Lamberto Zannier, „Ukraine and the Crisis of European Security“, op. cit., p. 51.

krajem 2014. godine preuzeo funkciju predsednika Evropskog saveta) u jednom govoru istakao da „Evropa mora da održi široke ekonomske sankcije protiv Rusije, sve dok Ukrajina ne povрати kontrolu nad svojim granicama, ili u suprotnom da rizikuje krizu sa Belom kućom“, optužujući neke od lidera EU za „pomirljivost“ prema Rusiji.²³

Zvaničnici EU formulisali su strategiju koja predviđa primenu tri nivoa sankcija prema Rusiji tj. njihovo postepeno zaoštavanje. Prva faza restriktivnih mera EU podrazumevala je podršku članica EU suspenziji Rusije iz učešća na međunarodnim samita (umesto da samit G8 bude održan u Sočiju, održan je sastanak u formatu G7 u Briselu), kao i suspenziju bilateralnih pregovora EU i Rusije oko novog Sporazuma i viznog režima. Drugu fazu sankcija EU primenila je nakon što je Krim inkorporiran u sastav Ruske Federacije (nakon „aneksije“). Određenim ruskim i ukrajinskim zvaničnicima, koji se smatraju odgovornim za „akcije protiv teritorijalnog integriteta Ukrajine“, uvedena je zabrana ulaska u EU i zamrznuta im je imovina. Tek nakon obaranja malezijskog putničkog aviona na teritoriji koju su držali pod kontrolom pobunjenici, EU je prešla sa sankcionisanja pojedinaca na restriktivne mere usmerene na ključne sektore ruske ekonomije. Najvećim ruskim državnim bankama ograničen je pristup evropskim tržištima kapitala. Uveden je embargo na uvoz i izvoz oružja, kao i robe dvostruke namene. Zabranjuje se i izvoz opreme i tehnologije potrebne za eksploataciju nafte iz dubokih voda, arktičke nafte i nafte iz uljanih škriljaca.²⁴ Rusija je na sankcije EU odgovorila kontrasankcijama, pored ostalog, zabranjujući uvoz prehrambenih proizvoda iz članica EU.

Još jedan od odgovora EU došao je u vidu odluke da se sa novom ukrajinskom Vladom definitivno sklopi Sporazum o pridruživanju. U septembru 2014. godine Evropski parlament i Ukrajinski parlament ratifikovali su predmetni Sporazum. Takođe, Unija je preuzela posredničku ulogu u pregovorima Rusije i Ukrajine oko snabdevanja gasom. Sa namerom da pruže podršku dijalogu između novoizabranog ukrajinskog predsednika Porošenka i ruskog predsednika Putina, predstavnici EU prisustvovali su sastanku Evroazijske carinske unije u Minsku.

Za EU je, čini se, najvažnije bilo da sačuva (privid) unutrašnjeg jedinstva u pogledu spoljopolitičkog odgovora na „rusku agresiju“ u Ukrajini. Još uvek su živa sećanja na „iračku krizu“ unutar EU iz 2003. godine (i čuvenu izjavu tadašnjeg američkog državnog sekretara Donalda Ramsfelda o podeli na

²³ Navedeno prema: Richard Sakwa, „The death of Europe? Continental fates after Ukraine“, *International Affairs*, op. cit., p. 569.

²⁴ Videti: Council Regulation (EU) No 1351/2014 concerning restrictive measures in response to the illegal annexation of Crimea and Sevastopol, kao i Council Regulation (EU) No 1290/2014 amending Regulation (EU) No 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilizing the situation in Ukraine, and amending Regulation (EU) No 960/2014 amending Regulation (EU) No 833/2014.

„staru“ i „novu“ Evropu). Teoretičari su uvek navodili ovu podelu kao pokazatelj da su spoljnopolitičke preference članica Unije dijametralno suprotne i, sledstveno da zaključče, da pod takvim uslovima EU nikada neće postati istinski globalni akter. Jer, planovi za uspešno spoljnopolitičko delovanje ne mogu biti ostvareni bez svesti o zajedničkom interesu.²⁵ S obzirom da je u ukrajinskoj krizi Unija u odsudnom trenutku demonstrirala zajedništvo u osudi politike ruskog predsednika (uprkos pragmatičnim interesima pojedinih njenih članica da se ne zaoštavaju odnosi sa Rusijom), da li to znači da je ona sada kao celina spremnija da na svetskoj sceni zauzme ulogu koja se od nje očekuje? Ili koju, pak, od nje očekuju SAD?²⁶ Priklanjajući se spoljnopolitičkim stavovima SAD-a, EU preti opasnost da se sve više dovodi u pitanje njena proklamovana mirnodopska orijentacija i privrženost multilateralnim institucijama.

4. Ukrajina „zarobljena“ između „Istoka“ (ruskog neorevizionizma²⁷) i „Zapada“ (novog agresivnog atlantizma)

Prema preovlađujućem narativu na Zapadu, Rusija jedina snosi odgovornost za slom posthladnoratovskog bezbednosnog poretka. Njena želja da potčini Ukrajinu i protiv njene volje je inkorporira u regionalnu integraciju pod svojim patronatom, izazvala je najozbiljniju krizu od okončanja Hladnog rata. Ovako uprošćena slika stvari pati od ozbiljnih manjkavosti. Stavimo na trenutak ukrajinsku krizu u širu perspektivu projekcije odnosa moći u međunarodnim odnosima.

U grehe Putinove Rusije, naspram i ovako krhkog međunarodnog poretka, ubrajaju se inkorporacija Krima u sastav Ruske Federacije, kao i tzv. Putinova doktrina po kojoj je Rusija zadržala za sebe pravo da interveniše u bivšim sovjetskim republikama kada smatra da su u njima ugrožena prava etničkih Rusa. Osnovni problem sa Krimom leži u činjenici da je Ukrajina 1994. godine pristala da se odrekne svog pozamašnog nuklearnog arsenala preostalog iz vremena Sovjetskog Saveta, u zamenu za određene bezbednosne garancije.²⁸ U Budimpeštanskom memorandumu (*Budapest*

²⁵ Pol Tejlor, *Kraj evropske integracije*, op. cit., str. 16.

²⁶ „SAD imaju mnogo razloga iz istorije i geopolitike da učvrste svoje odnose sa EU ne bi li sprečile njeno skretanje u politički vakuum; SAD, odvojene od Evrope u politici, ekonomiji i odbrani, postaću u geopolitičkom smislu ostrvo na obalama Evrozije (...)\", Henry Kissinger, *World Order*, Allen Lane, London, 2014, p. 95.

²⁷ Navedeni izraz pozajmljen je iz radova profesora *Sakwa*. Videti: „Za razliku od Nemačke u periodu između dva svetska rata, Rusija nije revizionistička sila, iako dovodi u pitanje sadašnju ravnotežu između moći i legitimiteta u evropskoj posthladnoratovskoj pogodbi.“, Richard Sakwa, „The death of Europe? Continental fates after Ukraine“, *International Affairs*, op. cit., p. 571. „Radi se o 'neorevizionizmu' koji ne dovodi u pitanje osnove međunarodnog poretka, već nastoji da osigura da Rusija i ostale sile u usponu budu tretirane kao jednake u tom poretku“, *Ibid.*, p. 572.

²⁸ Lamberto Zannier, „Ukraine and the Crisis of European Security“, op. cit., p. 46.

Memorandum on Security Assurances) Rusija i druge nuklearne sile su se obavezale da će ukrajinski teritorijalni integritet i nezavisnost biti zaštićeni. „Repatriacijom“ Krima i ona najopštija, vrhovna norma međunarodnog prava – *pacta sunt servanda* dovedena je u pitanje. Ipak, od najveće je važnosti naglasiti da nije Rusija ta koja je u posthladnoratovskom poretku prekršila pravila. SAD i NATO su prvi počeli da uvode nove koncepte i široko tumače norme međunarodnog javnog prava, polazeći pravo da intervišu na bilo kojoj tački planete kada im se to učini oportuno.²⁹ Po nekim autorima upravo je iz politike Zapada prema SR Jugoslaviji, Rusija „izvukla određene lekcije“: prvo, NATO i SAD, uz podršku EU, ne ustručavaju se da pribegnu vojnoj intervenciji ne bi li uticali na promenu režima u situacijama u kojima im to odgovara; i drugo, jednostrana vojna intervencija može se sprovesti čak i bez eksplicitnog mandata Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i uprkos protivljenju Rusije.³⁰

Interesi SAD-a u svetskoj politici teško da su ikome nepoznanica – one po svaku cenu žele da održe hegemoniku poziciju. Širenje NATO pakta na istok očigledan je pokazatelj takvih tendencija. „Suština posthladnoratovskog opstanka i proširenja na istok NATO, vojnog saveza kojim dominira Amerika, upravo je u tome da se stavi pod kontrolu Istočna Evropa, kako bi se Rusija bacila u bezbednosno neravnopravan položaj i bila prinuđena da se odrekne svoje nezavisnosti i statusa velike sile.“³¹ Tretirana od strane Zapada kao neprijatelj, i nakon okončanja Hladnog rata, Rusija je na kraju to zaista i postala.³²

Definitivno razrešenje ukrajinske krize još uvek nije na vidiku, ali skorašnje akcije velikih sila učinile su međunarodni poredak daleko nesigurnijim. Propagiranje agresivnog atlantizma dovelo je do daljeg opadanja značaja Ujedinjenih nacija i zanemarivanja načela i normi međunarodnog prava. Pred EU je izazov pozicioniranja u ovom novom globalnom poretku – povratak izvornim principima koji su rukovodili njeno stvaranje ili nastavak utapanja u politiku agresivnog atlantizma.

²⁹ „(...) mi na Zapadu imamo sklonost da tumačimo međunarodno pravo na način na koji nam se u datom trenutku učini prikladnim, što nam se kasnije, kada se okolnosti promene može osvetiti. Zapravo tipični primeri su priznanje unilateralno proglašene nezavisnosti Kosova ili događaji koji su vodili padu diktatora Sadama Huseina i pukovnika Gadafija.“, Thierry de Montbrial, „The Ugly Crisis: Ukraine, the West, and Russia“, *Horizons*, winter 2015/issue no. 2, p. 77.

³⁰ Hiski Haukkla, „From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-Term Crisis in EU-Russia Relations“, *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 23, No. 1, 2015, p. 29.

³¹ Vladimir Trapara, „Savremeni značaj Makinderovog koncepta istočne Evrope: slučaj ukrajinske krize“, op. cit., str. 35.

³² Richard Sakwa, „The death of Europe? Continental fates after Ukraine“, *International Affairs*, op. cit., p. 566.

Zaključak

Zaključićemo da bi najveća opasnost za EU u budućnosti mogla da se pojavi u vidu osetnog umanjenja njenog uticaja, a sledstveno i vere u njenu sposobnost da se nosi sa unutrašnjim i spoljnim izazovima. Naročito, ukoliko krizne situacije postanu njeni česti pratioci. U vrhu evropske političke agende, ekonomsku krizu u evrozoni zamenila je spoljnopolitička kriza u Ukrajini, da bi u sadašnjem momentu sve oči bile uprte ka finansijskim problemima Grčke. U nastupajućim godinama Unija će morati da se suoči sa kampanjom koja će se voditi u Britaniji protiv članstva u EU.

Ekonomska kriza pokazala je da isključivo utilitarni porivi, odnosno ekonomska korist kao dominantan motiv za prihvatanje obaveza iz članstva u Uniji naroda Evrope, ne predstavlja uvek dobitni izbor. Članstvo u Uniji nosi sa sobom, pored nezanemarljivih koristi, i političke i ekonomske troškove za Vlade zemalja članica. Zatim, jednom kada je strah od ponovnog rata u Evropi (ili kako pokazuje kriza u Ukrajini, makar u većem delu zapadne i srednje Evrope) izbledeo,³³ a evropski identitet nije u dovoljnoj meri izgrađen i biće ga daleko teže izgraditi u Uniji koja konstantno uvećava svoje članstvo, nameće se pitanje kohezivnog faktora koji će mnogobrojne države članice držati zajedno. Ukoliko se odustalo od federalističke vizije budućnosti Evrope, pred EU je imperativ pronalaska dovoljno privlačne alternative. Da li ovaj agresivni i ekspanzionistički atlantizam (koji ide „ruku pod ruku“ sa neoliberalnom paradigmom i odbacivanjem socijaldemokratskih vrednosti), a koji posebno zagovaraju SAD i državnici „nove Evrope“, poseduje privlačnu snagu za evropske građane? Podsetimo se, kao jedan od najvećih uspeha Unije slavilo se njeno proširenje na istok kontinenta. Hvaljena je njena sposobnost da mirnim putem podstakne demokratsku transformaciju nekadašnjih autoritarnih režima.³⁴ Ali, šta ako je u krajnjem, najveći efekat velikog istočnoevropskog proširenja, u stvari (ne)povratna transformacija same Unije iznutra?

U radu se zastupao stav da EU, ukoliko želi da povрати svoj urušeni međunarodni kredibilitet, ali i da prevaziđe ukupnost krize u koju je zapala, mora da učini kvalitativni zaokret od sadašnje, u najvećoj meri geopolitičkim interesima determinisane politike, ka političkim vrednostima koje mnogi smatraju (ili su barem ranije smatrali) specifičnim za EU. Delom se radi o

³³ „U trenutnoj krizi često se postavlja pitanje zašto bi uopšte trebalo da nastavimo da se držimo EU, a da ne pominjemo stari cilj ‘sve bliže političke Unije’, sada kada je prvobitni motiv, učiniti nemogućim ratove u Evropi, iscrpljen.“, Jürgen Habermas, *The Crisis of the European Union - A Response*, op. cit., p. 1.

³⁴ „Dok su se SAD u borbi za demokratiju oslanjale na brutalne vojne intervencije, sa najskorijim primerom u Avganistanu i Iraku, EU je koristila svoju meku moć da postigne isti cilj u svom regionu, nudeći u zamenu, perspektivu članstva koju nijedna zemlja nije želela da odbije.“, Jan-Werner Mueller, „Eastern Europe Goes South: Disappearing Democracy in the EU’s Newest Member“, *Foreign Affairs*, March/ April, 2014, p. 14.

vrednostima koje se vezuju za njenu meku moć, poput širenja demokratije mirnim putem,³⁵ a delom onim koji su tekovina samog političkog sistema EU, poput jedinstvenog tržišta bez barijera. Dakle, suprotno uvreženom mišljenju koje sugerije da EU treba da učini sve da poprими odlike istinskog strateškog ili globalnog aktera u međunarodnim odnosima.

Bibliografija

- Habermas, Jürgen, *The Crisis of the European Union – A Response*, Polity Press, Cambridge, 2012.
- Igrutinović, Milan, „Evropska spoljna politika na dvostrukom koloseku promena: uticaj novih institucionalnih rešenja i pitanje aktuelne globalne uloge“, *Pravo i društvo*, br. 1, 2012.
- Janjević, Milutin (prir.), *Konsolidovani Ugovor o Evropskoj uniji*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- Jović-Lazić, Ana, *Odnosi između Evropske unije i Ruske Federacije, kraj XX i početak XXI veka*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2015.
- Kissinger, Henry, *World Order*, Allen Lane, London, 2014.
- Mearsheimer, John J., „Why the Ukraine Crisis Is the West’s fault“, *Foreign Affairs*, Internet: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>
- Montbrial De, Thierry, „The Ugly Crisis: Ukraine, the West, and Russia“, *Horizons*, winter 2015/issue no. 2.
- Nye, Joseph S., „The Future of Russian-American Relations“, *Horizons*, winter 2015/issue no. 2.
- Sakwa, Richard, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, I.B. Tauris, London, New York, 2015.
- Sakwa, Richard, „The death of Europe? Continental fates after Ukraine“, *International Affairs*, 91:3 (2015), John Wiley & Sons Ltd.

³⁵ Iako je na ovom planu EU nesporno postigla ogroman uspeh (pacifikacija i demokratizacija posleratne Nemačke, preobražaj Zapadne Evrope u „zonu stabilnog mira“, ali i njeni kasniji uspesi u pogledu jačanja nacionalnih demokratskih institucija koje su zamenile nekadašnje autoritarne u pojedinim njenim članicama), određena upozorenja nisu na odmet: prvo, ne sme se zaboraviti da joj je mirna demokratizacija pošla za rukom isključivo unutar sopstvenih granica, a da se na nekim drugim mestima itekako priklonila „političkim silama“; drugo, konsolidacija demokratije u istočnoj Evropi po okončanju Hladnog rata, slavljeno kao jedno od najvećih dostignuća EU, danas je u pojedinim njenim članicama (Mađarska, Rumunija) suočena sa mnogobrojnim izazovima (fenomen koji je u literaturi označen kao *democratic backsliding*); i treće, u svetlu sadašnjih događaja, nije na odmet zapitati se da li je asistencija EU za pomoć u procesu unutrašnje demokratizacije uslovljena potpunom predajom spoljnopolitičkog suvereniteta Severnoatlantskoj alijansi i obavezi da se na spoljnom planu podrži agresivna ekspanzionistička politika „pod velom“ demokratskih i univerzalističkih vrednosti.

- Tejlor, Pol, *Kraj evropske integracije* Albatros plus i Službeni glasnik, Beograd, 2010.
- Trapara, Vladimir, „Savremeni značaj Makinderovog koncepta istočne Evrope: slučaj ukrajinske krize“, *Međunarodna politika*, god. LXV, br. 1155-1156, jul-decembar 2014.
- Werner Mueller, Jan, “Eastern Europe Goes South: Disappearing Democracy in the EU’s Newest Member”, *Foreign Affairs*, March/April, 2014.
- Zannier, Lamberto, “Ukraine and the Crisis of European Security”, *Horizons*, Belgrade, winter 2015/issue no. 2.

Dragana DABIĆ

COMMON FOREIGN AND SECURITY POLICY OF THE EUROPEAN UNION TO THE UKRAINIAN CRISIS

ABSTRACT

This paper represents the argument that in the Ukrainian crisis, the EU, not only has fallen short to rise up to the seriousness of the situation (after all, as in past turmoil's on European soil), but for the first time in its history, has found itself in the role of a serious instigator of an international conflict. Faced with the disastrous consequences of its aggressive and hasty "Europeanization" of the "new" East of Europe (emphasizing the rights to the normative hegemony guided by dominant geopolitical motives), once the conflict flared up, threatening to cause immense consequences for the stability of the post-Cold War security order, it did not have many options but to conform to the policy of the United States. By these actions another opportunity was neglected in the field of foreign policy to formulate a specific European approach that would truly be concerned about the values that are embedded into its Founding Act (Peacemaking and unifying project). The paper concludes that if it wants to regain its damaged international credibility, the EU needs to make a qualitative shift from the current policies predominantly shaped by geopolitical interests, toward political values that many believe are specific to the EU. Partly, this is about the values that are related to its soft power and partly to those that represent the legacy of the political system of the EU, such as the single market without barriers.

Key words: Ukrainian crisis, Eastern Partnership, Common Foreign and Security Policy of the EU, the soft power of the EU, Atlanticism.

UDK: 355.1(4-672EU)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1160, str. 20–32
Pregledni članak
Primljen: 20. 03. 2015.

Slobodan ZEČEVIĆ¹

Vojska Evropske unija

SAŽETAK

Predsednik Evropske komisije Žan Klod Junker (*Jean-Claude Juncker*) izjavio je da postoji potreba da se osnuje evropska vojska koja bi bila sposobna da odgovori pretnjama miru u jednoj od država članica ili u susednim državama Unije. Ova vojska je neophodna ne bi li se pokazala ozbiljnost u odbrani evropskih interesa u odnosima, primera radi sa Rusijom. Evropska unija je u proteklom periodu razvila međudržavnu saradnju i u oblasti odbrane. Međutim, pitanje osnivanja evropske armije zadire u suštinska opredeljenja u razvoju evropske integracije. Evropske vojne snage traže jedinstvenu komandu i demokratsku političku vlast koja bi njima upravljala. U ovom kontekstu ponovo se rađa dilema da li Evropska unija treba da bude tehno-kratska tvorevina koja se bavi održavanjem širokog evropskog tržišta i politikom zaštite interesa finansijskih lobija koja je u proteklom periodu vodila ka osiromašenju njenih naroda, ili je perspektiva u stvaranju evropske federalne države sa demokratski izabranom vlašću koja bi imala legitimnost da vodi jedinstvenu ekonomsku, spoljnu i odbrambenu politiku?

Ključne reči: evropska vojska, Evropska unija, Evropski savet, Savet, federalna država, ugovor o Evropskoj uniji iz Lisabona, Zajednička politika bezbednosti i odbrane, NATO, naoružanje.

Uvod

Predsednik Evropske komisije Žan Klod Junker (*Jean-Claude Juncker*) u razgovoru za nemački časopis *Die Welt* izjavio je da postoji potreba da se osnuje evropska vojska koja bi bila sposobna da odgovori pretnjama miru u jednoj od država članica ili u susednim državama Unije.² Ova vojska je neophodna ne bi

¹ Dr Slobodan Zečević, naučni savetnik, Institut za evropske studije u Beogradu. E-mail: vzecevic@eunet.rs

² Kai Littmann, "Bon, bien, faisons la guerre alors...", <http://www.blogs.mediapart.fr>, 12.03.2015.

li se pokazala ozbljnost u odbrani evropskih interesa u odnosima, primera radi sa Rusijom. Juncker smatra da bi evropska vojska bila ekonomski racionalna jer bi omogućila narudžbinu veće količine naoružanja, između ostalog, od evropskih proizvođača čime bi se dobile niže cene u ponudi. Nemačka ministarka odbrane Ursula van der Lejen (Ursula van der Leyen) smatra, pak, da je osnivanje evropske vojske izvesno u daljoj budućnosti koju možda neće dočekati njena deca, ali njeni unuci zasigurno hoće.³

Zamisao o stvaranju evropske vojske nije nova. Reč je o ideji koja je razmatrana posle Drugog svetskog rata u kontekstu potencijalne pretnje vojnom invazijom Sovjetskog Saveza koji je raspolagao brojnim ljudstvom i konvencionalnim naoružanjem na saveznike Sjedinjenih Američkih Država u zapadnoj Evropi. Međutim, pitanje osnivanja evropske armije zadire u suštinska opredeljenja u razvoju evropske integracije. Evropske vojne snage traže jedinstvenu komandu i demokratsku političku vlast koja bi njima upravljala. U ovom kontekstu ponovo se rađa dilema da li Evropska unija treba da bude tehnokratska tvorevina koja se bavi održavanjem širokog evropskog tržišta i politikom zaštite interesa finansijskih lobija koja je u proteklom periodu vodila ka osiromašenju njenih naroda, ili je perspektiva u stvaranju evropske federalne države sa demokratski izabranom vlašću koja bi imala legitimnost da vodi jedinstvenu ekonomsku, spoljnu i odbrambenu politiku?

Evropska integracija se u početku odvijala u okviru Evropskih zajednica tj. u oblasti privrede, ali ovo ograničenje se tokom vremena pokazalo neodrživim iz sledećih razloga.⁴ Postojanje jedinstvenog evropskog tržišta nametalo je kao imperativ određivanje zajedničke politike u različitim oblastima privrede – poput poljoprivrede, industrije, saobraćaja i zajednički nastup na međunarodnim konferencijama. Pored toga, kako na primer Evropska zajednica kao industrijska sila nije bila bogata naftom, nužno je bila zainteresovana za oblast Bliskog istoka ili afrički kontinent, odnosno za odnose sa državama proizvođačima ove sirovine. Zajednici je dakle, bila potrebna usklađena spoljna politika jer su Francuska i Nemačka, kao i druge evropske države pojedinačno gledano postale politički i vojno slabije u odnosu na super sile tog vremena – Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez.⁵ U državama članicama zajednice jačala je svest da je jedini način da se povрати nekadašnji spoljnopolički i vojni uticaj u svetu, međusobna saradnja i zajedničko spoljnopoličko i vojno delovanje.

³ Emmanuel Dunned, *Face a la Russie, Jean-Claude Juncker veut une armee europeenne*, <http://www.lexpress.fr>, 08.03.2015.

⁴ L. Cartou, *L'Union europeenne*, Dalloz, 2 edition, Paris, 1996, pp. 41-42.

⁵ Michel Clapie, *Manuel d' institutions europeennes*, 3 edition, Flammarion, Paris, 2010, p. 47.

Uspostavljanje zajedničke politke bezbednosti i odbrane Evropske unije

Međunarodna organizacija pod nazivom Zapadna unija osnovana je 1948. godine (Francuska, Velika Britanija, Belgija, Holandija i Luksemburg)⁶ sa ciljem da čini odbrambenu branu prema Nemačkoj. Godine 1954. organizacija je promenila naziv u „Uniju zapadne Evrope.“ Ugovor o kome je reč predviđao je međusobnu vojnu pomoć članica u slučaju agresije i njihovo zajedničko vojno delovanje i saradnju. Organizacija je vremenom marginalizovana, mada je delimično aktivirana od 1990. godine u kontekstu jugoslovenske krize jer je u saradnji sa NATO-om učestvovala u pojedinim operacijama (embargo na Dunavu, policijsko održavanje bezbednosti u Mostaru).⁷ Od ugovora iz Matrihta ova organizacija se postepeno utopila u Zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku Evropske unije.

Najveći udarac pokušajima da se uspostavi vojna saradnja država članica zapadne Evrope je neuspeh u ostvarivanju predloga ugovora o Evropskoj odbrambenoj zajednici iz 1952. godine.⁸ Ideja je bila da se ustanove nacionalne vojne jedinice koje bi ulazile u sastav i pod komandu institucija Evropske odbrambene zajednice,⁹ a tu se pre svega mislilo na Savet kao međudržavni i Komesarijat kao nadnacionalni organ, uz simbolično učešće Skupštine i Suda pravde Zajednice.¹⁰ Međutim, francuska skupština odbila je da ratifikuje ovaj ugovor 1954. godine u cilju očuvanja suvereniteta u oblasti odbrane. Stoga je odbrana država zapadne Evrope ostala uređena na nacionalnom, ali i na međunarodnom nivou u okviru NATO pakta kao međunarodne organizacije u kojoj dominantan položaj imaju Sjedinjene Američke Države.¹¹ Francuska je posle dolaska De Gola na vlast, početkom šezdesetih godina prošlog veka, pokušala da popuni prazninu u oblasti evropske spoljnopolitičke i vojne integracije na drugim osnovama. Reč je o „planu Fuše“¹² kojim je predviđena saradnja u oblasti spoljnih poslova, odbrane i privrede u okviru „Unije evropskih država“ koja bi počivala na načelima poštovanja državnog suvereniteta i međudržavnog dogovoravanja. Međutim, Holandija i Belgija nisu želele da se odreknu federalnih

⁶ Michel Clapie, *Manuel d' institutions europeennes*, Flammarion, 3 edition, Paris, 2010, p. 52 i dalje; Bruno Alomar, Sebastien Daziano, Thomas Lambert, Julien Sorin, *Grandes questions europeennes*, Sedes, 3 edition, Paris, 2013, p. 492.

⁷ Bruno Alomar, Sebastien Daziano, Thomas Lambert, Julien Sorin, *Grandes questions europeennes*, Sedes, 3 edition, Paris, 2013, p. 492.

⁸ Michel Clapie, *Manuel d' institutions europeennes*, Flammarion, 3 edition, Paris, 2010, p. 128.

⁹ Michel Clapie, *Manuel d' institutions europeennes*, Flammarion, 3 edition, Paris, 2010, p. 123.

¹⁰ Philippe Manin, *L' Union europeenne*, Pedone, N 6, Paris, 2005, p. 34.

¹¹ Maurice Delarue, *Vie et mort d' une armee europeenne*, L' Eruope de Yalta a Maastricht, Le Monde editions, Paris, 1993, p. 33.

¹² Le Monde, *L' Europe de Yalta a Maastricht 1945-1993*, Le Monde editions, Paris, 1993, pp. 50-51.

mehanizama integracije Evropske ekonomske zajednice, niti su imale poverenja u De Golove zamisli o Evropskoj odbrani predvođenoj Francuskom, smatrajući da je američka zaštita u okviru NATO-a efikasnija.

Na nacionalnom nivou među vojskama država članica Unije dominiraju vojne snage Velike Britanije i Francuske. Velika Britanija je od 1952. godine stekla atomsko naoružanje, s tim što je ugovorima iz Nasaua iz 1963. godine čvrsto povezana u vojno-strateško partnerstvo sa Sjedinjenim Američkim Državama koje joj pored ostalog omogućava da zadrži status vojne sile i da smanji teret vojnih izdataka.¹³ Francuska je proizvela atomsku bombu 1960. godine, a od 1966. usvojila je koncept vojne samostalnosti i povukla se iz integrisane komande NATO pakta da bi se u nju vratila 4. aprila 2009. godine.¹⁴ Nemačka je od 1955. godine integrisana u NATO pakt i na njenoj teritoriji se nalazilo tri četvrtine od oko 110 000 američkih vojnika stacioniranih u Evropi. Praktično, od njegovog osnivanja 4. aprila 1949. godine, potpisivanjem Vašingtonskog sporazuma o Severnoatlanskom ugovoru, NATO¹⁵ uz rukovodeću ulogu SAD-a vojno obezbeđuje odbranu država Zapadne Evrope u odnosu prema članicama Varšavskog pakta, a posle njegovog raspada 1989. godine bezbednost većeg dela država evropskog kontinenta, kao i politički ekonomski poredak na njemu. Istorijski razvoj događaja koji je usledio pokazao je da Evropska unija ne može da ostane vojno razjedinjena i nepodobna da deluje na Evropskom kontinentu, ali i u kriznim područjima u svetu. U prilog tome treba uzeti u obzir raspad Varšavskog pakta 1989. godine, kao i izbijanje jugoslovenske krize 1991. godine. Takođe, od 2001. godine Sjedinjene Američke Države teže da izvrše bolju preraspodelu svojih snaga u smislu da smanje vojno prisustvo u Japanu, Južnoj Koreji i na evropskom kontinentu u cilju većeg prisustva na Bliskom istoku, na Kavkazu i u Centralnoj Aziji.¹⁶ Tako bi američko vojno prisustvo bilo svedeno na 30 000 vojnika koji bi bili prebačeni iz vojnih baza u Nemačkoj i Velikoj Britaniji u Italiju.

U ovom kontekstu treba videti zajedničku francusko-nemačku inicijativu o produbljivanju evropske saradnje i stvaranja evropskog stuba odbrane unutar NATO pakta iz 1987. godine.¹⁷ Međutim, ozbiljna prepreka u ostvarivanju samostalnog evropskog koncepta odbrane ležala je u činjenici da evropske države koje su imale sopstveno nuklearno oružje poput

¹³ Bruno Alomar, Sebastien Daziano, Thomas Lambert, Julien Sorin, *Grandes questions europeennes*, Sedes, 3 edition, Paris, 2013, p. 491.

¹⁴ Michel Clapie, *Manuel d' institutions europeennes*, Flammarion, 3 edition, Paris, 2010, p. 66 i dalje; Bruno Alomar, Sebastien Daziano, Thomas Lambert, Julien Sorin, *Grandes questions europeennes*, Sedes, 3 edition, Paris, 2013, p. 512.

¹⁵ Michel Clapie, *Manuel d' institutions europeennes*, Flammarion, 3 edition, Paris, 2010, p. 64 i dalje.

¹⁶ Bruno Alomar, Sebastien Daziano, Thomas Lambert, Julien Sorin, *Grandes questions europeennes*, Sedes, 3 edition, Paris, 2013, p. 497.

¹⁷ Bruno Alomar, Sebastien Daziano, Thomas Lambert, Julien Sorin, *Grandes questions europeennes*, Sedes, 3 edition, Paris, 2013, p. 495.

Francuske i Velike Britanije nisu mogle da jemče da bi ovo moglo da posluži za zaštitu njihovih partnera iz Evropske ekonomske zajednice, tj. da bi moglo da se koristi van polja odbrane njihovih usko nacionalnih interesa.¹⁸

Prethodno izloženo stanje donekle se menja ugovorom iz Mastirhta iz 1993. godine kojim su sva pitanja vezana za bezbednost Unije uključena u okviru drugog stuba tj. Zajedničke spoljne i bezbednosne politike. Međutim, zajednička politika odbrane trebalo je da se ostvari u „dogledno vreme.“ Ključnu ulogu u operacionalizaciji evropske odbrane trebalo je da odigra sestrinska organizacija “Unija zapadne Evrope.”¹⁹ Problem je međutim bio u tome što je Unija zapadne Evrope po prirodi bila heterogena organizacija koja je u svom sastavu imala države različitog statusa. Jedne su bile njene punopravne članice, ali istovremeno i članice Atlantskog pakta (npr. Nemačka, Francuska, Velika Britanija, Italija, Grčka itd...), druge su bile pridružene članice (Turska, Island, Norveška), treće su bile posmatrači (Švedska, Finska, Austrija), dok su četvrte bile pridruženi partneri (Česka, Poljska, Rumunija, Bugarska itd...). Među ovim državama postojale su velike razlike u konceptu odbrane koje je bilo teško uskladiti, a koje su išle u rasponu od neutralnosti (Austrija, Finska), samostalnog nuklearnog odvracanja (Francuska) do čvrste integracije u NATO pakt (Velika Britanija, Holandija).

Ozbiljan pomak u uvođenju zajedničke politike odbrane učinjen je po francusko-britanskom sastanku na vrhu u San Malou 1998. godine.²⁰ Naime, u deklaraciji iz San Maloa Velika Britanija je po prvi put prihvatila tezu da Evropska unija treba da ima samostalni vojni kapacitet da bi mogla da reaguje u slučaju međunarodnih kriza. Deklaracija je nastala kao reakcija na krizu na Balkanu i praktično je utemeljila pravo Unije da razvija samostalnu odbrambenu moć odnosno politiku bezbednosti i odbrane na osnovu odluka Evropskog saveta.²¹ U tom smislu usledio je izveštaj predsedavajućeg Evropskog saveta iz Kelna od 4. juna 1999. godine kojim se traži jačanje zajedničke evropske politike bezbednosti i odbrane.

Ugovorom iz Amsterdama iz 1999. godine naznačeno je da zajednička politika odbrane Unije treba da se „postepeno uspostavlja“,²² a ne „u dogledno vreme“ kako je bilo predviđeno ugovorom o Evropskoj uniji iz Mastrihta. Prethodno izneto značilo je da institucije Unije, služeći se instrumentima predviđenim ugovorima o osnivanju, mogu da donose odluke koje bi dale sadržinu zajedničkoj politici odbrane.²³ Tako je politika

¹⁸ Philippe Manin, *L' Union europeenne*, Pedone, N. 6, Paris, 2005, p. 183.

¹⁹ Michel Clapie, *Manuel d' institutions europeennes*, Flammarion, 3 edition, Paris, 2010, p. 57.

²⁰ Michel Clapie, *Manuel d' institutions europeennes*, Flammarion, 3 edition, Paris, 2010, p. 75.

²¹ Bruno Alomar, Sebastien Daziano, Thomas Lambert, Julien Sorin, *Grandes questions europeennes*, Sedes, 3 edition, Paris, 2013, p. 496.

²² Član 17. nekadašnjeg ugovora o Evropskoj uniji.

²³ Philippe Manin, *L' Union europeenne*, Pedone, N. 6, Paris, 2005, p. 185.

odbrane dobila određeno, doduše ograničeno značenje, jer se odnosila na humanitarne misije, misije održavanja mira kao i na borbene misije upravljanja krizama uključujući i misije o ponovnom uspostavljanju mira. Iz prethodno iznetog proisteklo je da je pitanje odbrana teritorije Unije van njene nadležnosti.

Ugovorom iz Nice ukinute su sve odredbe koje su se odnosile na moguće korišćenje Unije zapadne Evrope u oblasti odbrane Unije, koja je zbog svog složenog sastava zapravo blokirala razvoj zajedničke odbrambene politike.²⁴ Zbog toga je odlučeno da se operativne aktivnosti Unije zapadne Evrope prenesu na Evropsku uniju. Iz prethodno iznetog proističe da je Evropska unija sama nadležna da uspostavi odbrambenu politiku u okvirima koje je sebi postavila. Odbrambena politika se, međutim, i dalje nije odnosila na odbranu teritorije Unije, a nije bila predviđena ni odredba o međusobnoj pomoći u slučaju agresije na jednu od država članica.

U konkretnom smislu, Evropska unija na osnovu jednoglasnih odluka šefova država ili vlada članica okupljenih u Evropskom savetu učestvovala je u mirovnim i policijskim operacijama širom sveta.²⁵ Tako je Evropska unija osnovala operativne snage koje su učestvovala u pojedinim operacijama poput policijske misije u Bosni kojom su odmenjene snage Ujedinjenih nacija u 2002. godini. Zatim su od decembra 2004. godine snage Evropske unije sa 7000 ljudi učestvovala u održavanju mira u Bosni (operacije EUFOR, a zatim ALTHEA). Od decembra 2002. do 31. marta 2003. godine Evropska unija obezbeđivala je stabilnost i bezbednost u Makedoniji umesto snaga NATO-a (operacija CONCORDIA). Pored toga, Unija je od juna do septembra 2003. godine imala misiju uspostavljanja mira u Demokratskoj Republici Kongo, uz učešće 1400 vojnika (operacija ARTEMIS) a njene snage su potom zamenile snage Ujedinjenih nacija. U 2008. godini, na osnovu rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija br. 1778, Evropska unija je uputila 3700 ljudi u istočni Čad i severoistočni deo Centralnoafričke Republike radi zaštite izbeglica, dostavljanja humanitarne pomoći i zaštite osoblja Ujedinjenih nacija. Ova akcija okončana je 15. marta 2009. godine. Od aprila 2010. godine Evropska unija učestvuje u obuci Somalijske vojske u cilju stabilizacije te države i pomoći njenom stanovništvu.

Pored vojnih, Evropska unija učestvovala je i u civilnim operacijama koje upotpunjuju ove prve. Reč je o zadacima koji se obavljaju u sledećim oblastima:²⁶ policijske operacije, uspostavljanje pravne države, jačanje organa

²⁴ Le traite de Nice, premieres analyses, PUS, 2001 – Ch. Carotenuto, *Le deuxieme et troisiem piliers*, p. 211.

²⁵ Bruno Alomar, Sebastien Daziano, Thomas Lambert, Julien Sorin, *Grandes questions europeennes*, Sedes, 3 edition, Paris, 2013, p. 499; Philippe Manin, *L' Union europeenne*, Pedone, N 6, Paris, 2005, pp. 186-187.

²⁶ Bruno Alomar, Sebastien Daziano, Thomas Lambert, Julien Sorin, *Grandes questions europeennes*, Sedes, 3 edition, Paris, 2013, p. 500.

uprave, zaštita civilnog stanovništva u slučaju prirodnih nepogoda. U tom smislu Evropska unija učestvovala je u jačanju pravne države u Gruziji (Eurojust-Themis juli 2004-2005. godine) i u Iraku (Eurojust-Lexen) u cilju pravne obuke iračkih službenika. Ova poslednja operacija vremenski je produžavana u više navrata, a započeta je 2005. godine.²⁷ Evropska unija učestvuje u očuvanju reda u Avganistanu kako u glavnom gradu Kabulu, tako i na regionalnom nivou. Odlukom Saveta od 18. maja 2010. godine predviđeno je da učešće Unije u ovoj operaciji treba da traje tri godine.

Zajednička politika bezbednosti i odbrane u ugovorima iz Lisabona iz 2009. godine

Ugovor o Evropskoj uniji iz Lisabona koji je stupio na snagu 2009. godine predviđa poseban odeljak posvećen odredbama o Zajedničkoj politici bezbednosti i odbrane. Odredbe ugovora produbljuju saradnju država članica bez unošenja revolucionarnih promena u ovoj oblasti. Naime, ugovor iz Lisabona utvrđuje da Unija ima „zajedničku“ politiku bezbednosti i odbrane koja je sastavni deo njene zajedničke spoljne i bezbednosne politike.²⁸ Međutim, ova politika treba postupno da se izgrađuje da bi na kraju dovela do uspostavljanja zajedničke odbrane i to kada bude doneta jednoglasna odluka u tom smislu u Evropskom savetu. Ovu odluku bi zatim trebalo da potvrde države članice na osnovu postupka ratifikacije. U međuvremenu, ugovorima iz Lisabona predviđeno je da politika Unije u oblasti odbrane ne ugrožava specifičnu prirodu politike odbrane svake od država članica i uvažava njihove obaveze prema NATO paktu.²⁹ Iz prethodno iznetog proizilazi da u ovom trenutku ne postoji jedinstvena evropska vojska koja bi branila teritorijalni integritet Unije i slobodu i prava njenih stanovnika. Reč je o tome da Unija obavezivanjem država članica da stave na raspolaganje Uniji deo njihovih vojnih i civilnih kapaciteta, obezbeđuje operativne vojne i civilne kapacitete u cilju ostvarivanja zajedničke politike bezbednosti i odbrane.³⁰ Unija zapravo najviše deluje van svoje teritorije u misijama čiji je cilj održanje mira, predupređivanje sukoba ili jačanje međunarodne bezbednosti u skladu sa poveljom Ujedinjenih nacija.

1. Institucionalni okvir Zajedničke politike bezbednosti i odbrane

Evropski savet ima nadležnost da odredi strateške interese Unije, njene ciljeve i opšte pravce spoljne i bezbednosne politike uključujući i ona pitanja

²⁷ Poslednji put produžena je odlukom Saveta od 24. marta 2009. godine do 30. juna 2012.

²⁸ Jean-Luc Sauron, *Comprendre le Traite de Lisbonne*, Gualino editeur, Paris, 2008. Član 42. stav 1. ugovora o Evropskoj uniji.

²⁹ Član 42. ugovora o Evropskoj uniji.

³⁰ Član 42. stav 3. ugovora o Evropskoj uniji.

koja imaju veze sa oblašću odbrane.³¹ Pored toga, još je ugovorom iz Amsterdama utvrđeno da, ako međunarodna situacija to zahteva, predsednik Evropskog saveta može da sazove vanrednu sednicu ne bi li se utvrdili „strateški pravci“ odnosno „zajednička strategija“ Unije prema aktuelnom razvoju događaja. Tako je Evropski savet u Kelnu u junu 1999. godine utvrdio „zajedničku strategiju“ Evropske unije prema Rusiji.³² S tim u vezi treba imati u vidu da je Rusija najvažniji ekonomski partner Evropske unije,³³ ako znamo da ova poslednja ostvaruje sa Rusijom čak 49 procenata uvoza (pretežno energenata) i čak 54 odsto od ukupnog izvoza. Tako Evropska unija uvozi pedeset procenata gasa i dvadeset odsto nafte iz Ruske federacije. U ovom kontekstu je 2005. godine zaključen sporazum između Evropske unije i Rusije o četiri „zajednička prostora.“ Reč je o zajedničkom ekonomskom prostoru, prostoru slobode, bezbednosti i pravde, prostoru spoljne bezbednosti kao i o prostoru istraživanja i obrazovanja. Međutim, smisao ovog sporazuma se različito tumači među stranama potpisnicama. Za Evropsku uniju ovaj sporazum je trebalo da posluži da se razvije tržišna privreda i demokratija u Rusiji odnosno evropski uticaj unutar Rusije.

Odluke u oblasti Zajedničke politike bezbednosti i odbrane donosi Savet u formaciji spoljni poslovi (ministri inostranih poslova država članica) na osnovu jednoglasne odluke njegovih članova.³⁴ Međutim, i ovde postoji mogućnost tzv. „konstruktivnog uzdržavanja“ države članice koja ne može da glasa za jer ne može da primeni odluku, ali prihvata da ista obavezuje Uniju.³⁵ Odluke se donose na osnovu predloga Visokog predstavnika Unije za spoljne poslove i politiku bezbednosti, ili na osnovu inicijative predstavnika jedne od država članica u Savetu. Ugovorima iz Lisabona Savet je pored ostalog dobio nadležnost da poveri određeni zadatak skupini država članica u cilju očuvanja vrednosti kojima je Unija privržena i radi služenja njenim interesima.³⁶ Reč je o državama članicama koje imaju neophodne kapacitete za takav zadatak. Odluka Saveta sadrži odredbe o cilju misije, njenom obimu i o načinu izvođenja. Države članice učesnice zajedno sa Visokim predstavnikom za spoljne poslove i politiku bezbednosti rukovode akcijom uz redovno obaveštavanje Saveta.³⁷ Ukoliko povereni zadatak proizvodi ozbiljne posledice ili pak zahteva suštinske izmene ciljeva, Savet je dužan da donese nove odluke u tom smislu. Zadaci o kojima je reč mogu da budu vojne

³¹ Član 26. ugovora o Evropskoj uniji.

³² Bruno Alomar, Sebastien Daziano, Thomas Lambert, Julien Sorin, *Grandes questions europeennes*, Sedes, 3 edition, Paris, 2013, p. 454.

³³ Bruno Alomar, Sebastien Daziano, Thomas Lambert, Julien Sorin, *Grandes questions europeennes*, Sedes, 3 edition, Paris, 2013, p. 455.

³⁴ Član 42. ugovora o Evropskoj uniji.

³⁵ Član 31. ugovora o Evropskoj uniji.

³⁶ Član 42. ugovora o Evropskoj uniji.

³⁷ Član 44. ugovora o Evropskoj uniji.

i civilne prirode. U ugovoru se govori o:³⁸ razoružanju, humanitarnim zadacima evakuacije, o vojnoj asistenciji, o prevenciji sukoba i održanju mira, o upravljanju krizama angažovanjem borbenih snaga, o uspostavljanju mira, stabilizaciji i okončanju sukoba, kao i o borbi protiv terorizma.

U oblasti odbrane i bezbednosti određenu ulogu imaju i specijalizovani organi koji pomažu Savetu u njegovom radu. Reč je pre svega o Političko-bezbednosnom komitetu (COPS) sa sedištem u Briselu, osnovanom odlukom Evropskog saveta na samitu u Helsinskuju 1999. godine.³⁹ To je organ koga čine ambasadori država članica. Ovaj organ prati međunarodnu situaciju, daje mišljenja i priprema odluke Saveta u oblasti bezbednosti i odbrane. Pored toga, postoji i Vojni komitet koga čine načelnici generalštabova vojski država članica koji se sastaju najmanje dva puta godišnje. Ovi imaju stalne predstavnike u Vojnom komitetu u Briselu. Zadatak Vojnog Komiteta je da savetuje i daje predloge Političko-bezbednosnom komitetu o čisto vojnim aspektima određenih kriznih stanja. Pripremu sednica Saveta, vezanu za civilna pitanja, vrši Civilni komitet.

2. Jačanje međusobne solidarnosti država članica u oblasti odbrane

Ugovorom o Evropskoj uniji iz Lisabona uvedena je odredba o međusobnoj odbrani država članica koja je inače postojala u ugovoru o Zapadno-evropskoj uniji kao i u nacrtu ugovora o Evropskoj odbrambenoj zajednici iz 1952. godine. Ukoliko je jedna od država članica predmet oružane agresije na svojoj teritoriji, druge države članice Unije dužne su da joj pomognu svim raspoloživim sredstvima.⁴⁰ Isto važi i u slučaju terorističkog napada, ljudske ili prirodne katastrofe.⁴¹ Međutim, ova odredba ne ugrožava specifičnu prirodu politike odbrane i bezbednosti pojedinih država članica, kao i obaveze pojedinih država u okviru Severno-atlantske alijanse. U vezi sa prethodno iznetim treba imati u vidu da su pojedine države članice opredeljene za neutralnost, dok druge imaju utvrđene obaveze u okviru NATO pakta. Dakle, pružanje pomoći isključivo će zavisiti od suverene odluke države članice.

Ugovori iz Lisabona ostavljaju mogućnost stalne ojačane strukturne saradnje između država članica koje to žele u oblasti odbrane.⁴² Reč je o državama koje odgovaraju visokim kriterijumima u pogledu vojnih kapaciteta. Države članice koje žele da ustanove jaču i stalnu strukturnu saradnju u oblasti odbrane treba da prijave svoje namere Savetu i Visokom

³⁸ Član 43. ugovora o Evropskoj uniji.

³⁹ Louis Cartou, Jean-Louis Clergerie, Annie Gruber, Patrick Rambaud, *L' Union européenne*, Dalloz, 6 edition, Paris, 2006, p. 706.

⁴⁰ Član 42. stav 7. ugovora o Evropskoj uniji.

⁴¹ Član 31. ugovora o Evropskoj uniji i član 222. ugovora o funkcionisanju Evropske unije.

⁴² Član 42. stav 6. ugovora o Evropskoj uniji.

predstavniku Unije za spoljne poslove i bezbednosnu politiku.⁴³ U roku od tri meseca od prijave Savet na osnovu odluke donete kvalifikovanom većinom i po konsultovanju Visokog predstavnika za spoljne poslove i bezbednosnu politiku, odobrava uspostavljanje stalne strukturne saradnje.⁴⁴ Druge države članice, kasnije, takođe mogu da se priključe već uspostavljenoj stalnoj strukturnoj saradnji na osnovu prijave upućene Savetu i Visokom predstavniku. Savet donosi odluku o priključenju nove države članice stalnoj strukturnoj saradnji na osnovu odluke donete kvalifikovanom većinom, a po konsultovanju Visokog predstavnika za spoljne poslove i bezbednosnu politiku. Država članica po istom postupku može da bude suspendovana iz stalne strukturne saradnje ukoliko više ne ispunjava uslove za učešće u njoj.⁴⁵ Države članice koje to žele, mogu pak da se povuku iz učešća u stalnoj strukturnoj saradnji na osnovu prijave koju su dostavile Savetu.⁴⁶ Inače, odluke i preporuke Saveta koje se donose u okviru stalne strukturne saradnje usvajaju se jednoglasno od strane predstavnika država članica učesnica.

Član 42. stav 3. ugovora o Evropskoj uniji iz Lisabona predviđa i osnivanje Evropske odbrambene agencije. Agencija ima zadatak da postepeno ojača vojne kapacitete država članica razvojem istih, pokretanjem istraživačkih programa, kao i naoružavanjem. Međutim, rad Evropske odbrambene agencije umnogome zavisi od stavova država članica. Tako Francuska smatra da bi pomenuta agencija trebalo da se bavi uspostavljanjem osnova za razvoj evropske odbrambene industrije, dok Velika Britanija misli da bi ova trebala da kupuje vojnu opremu i kod isporučilaca van Evropske unije.⁴⁷ U ovom kontekstu treba imati u vidu da su ministri odbrane država članica na inicijativu Evropske odbrambene agencije 2007. godine utvrdili strategiju za ustanovljavanje industrijske i tehnološke osnove evropske odbrane. Prethodno pomenuti tekst podvlači da treba da se utvrde tehnologije koje Unija mora da osvoji, kao i industrijski kapaciteti koji treba da se održe ili stvore. S tim u vezi, dvadeset država članica je odobrilo sredstva za zajednička istraživanja u visini od pedeset pet miliona evra koja su namenjena poboljšanju operativne zaštite vojnika, kao i za razvoj bespilotnih letelica koje se koriste u vojne svrhe.⁴⁸

⁴³ Član 46. stav 1. ugovora o Evropskoj uniji.

⁴⁴ Član 46. stav 2. ugovora o Evropskoj uniji.

⁴⁵ Član 46. stav 4. ugovora o Evropskoj uniji.

⁴⁶ Član 46. stav 5. ugovora o Evropskoj uniji.

⁴⁷ Bruno Alomar, Sebastien Daziano, Thomas Lambert, Julien Sorin, *Grandes questions europeennes*, Sedes, 3 edition, Paris, 2013, p. 509.

⁴⁸ Bruno Alomar, Sebastien Daziano, Thomas Lambert, Julien Sorin, *Grandes questions europeennes*, Sedes, 3 edition, Paris, 2013, p. 509.

Zaključak

Uspostavljanje i strukturiranje saradnje između država članica Evropske unije u oblasti spoljnih poslova, bezbednosti i odbrane jeste nesumnjiv uspeh ako imamo u vidu da je reč o poljima koja najviše zadiru u državni suverenitet. Ova saradnja omogućava državama članicama da usklade svoje aktivnosti na međunarodnoj sceni i da afirmišu vrednosti kojima su privržene a to je promocija mira, demokratije i ljudskih prava. Primetno je i da saradnja u oblasti spoljnih poslova i odbrane sa svakom promenom ugovora o osnivanju dobija čvršći efikasniji oblik. Ugovori iz Lisabona iz 2009. godine unapredili su institucionalne mehanizme u ovoj oblasti i to jačanjem jedinstvenog zastupanja interesa Unije na međunarodnoj sceni putem uvođenja funkcije predsednika Evropskog saveta i Visokog predstavnika Unije za spoljne poslove i bezbednosnu politiku, koji je ujedno i potpredsednik Komisije. Ovom poslednjom funkcijom uspostavljena je institucionalna veza između Saveta i Komisije prilikom odlučivanja u oblastima o kojima je reč. Pored toga, Evropska unija dobila je status pravnog lica koji joj omogućava da zaključuje međunarodne ugovore ne samo u privrednoj, što je bio slučaj do sada, već i u oblasti spoljne politike i odbrane. Ipak, ne treba gubiti iz vida da su dostignuti dometi skromni upravo jer je reč o institucionalnim mehanizmima međudržavne saradnje koji isključuju mogućnost utvrđivanja i vođenja jedinstvene politike, odnosno efikasnog delovanja karakterističnog za federalne države. Istorijski gledano, evropske odluke o zajedničkom pristupu međunarodnim problemima često su bile blede, zakasnele i bez uticaja na spoljnopolitičke događaje jer su odražavale kompromis između različitih interesa država članica.⁴⁹ U kriznim situacijama ih je, pak, bilo teško i artikulirati usled dijametralno suprotnih stavova. Stoga ne čudi da je ugovorom o Evropskoj uniji iz Lisabona iz 2009. godine učinjen još jedan pokušaj da se ojača zajednički nastup država članica u oblasti spoljne politike i bezbednosti.

U oblasti bezbednosti i odbrane nesumnjivo su napravljeni pomaci unapred. Od 2000. godine Evropska unija sa svojim snagama učestvuje u vojnim i civilnim operacijama širom sveta. Ipak, treba uzeti u obzir da Evropska unija nema jedinstvenu odbrambenu zaštitu sopstvene teritorije, već su strategije odbrane različite od države do države članice, a da u krajnjoj liniji bezbednost na Evropskom kontinentu jemči NATO pakt. Ovo poslednje i ne čudi kada Unija nema jedinstvenu spoljnu politiku od koje zapravo zavisi bezbednosna politika. Pored nedostatka zajedničke koncepcije bezbednosti i odbrane članice Evropske unije ne odvajaju dovoljno sredstava za naoružanje. S tim u vezi treba imati u vidu da Sjedinjene Američke Države posvećuju 4,5 odsto BDP-a u vojne svrhe što iznosi oko polovinu svih svetskih troškova za odbranu. Vojno najznačajnije članice Evropske unije

⁴⁹ Georges Berthu, Dominique Souchet, *Le traité d' Amsterdam contre la démocratie, Liberté politique*, Paris, 1988, str. 231.

Velika Britanija i Francuska izdvajaju svega 2,6 odnosno 2,3 odsto BDP-a u te svrhe.⁵⁰ Problem je i to što evropske države ne udružuju sredstva za odbranu na nivou Unije, već razvijaju svoje nacionalne vojne industrije te, primera radi, proizvode različite borbene avione (francuski Rafal, britanski Evro fajter ili švedski Gripen) ili pak imaju čak 23 različita nacionalna programa za proizvodnju borbenih vozila. Činjenica da se evropska sredstva ne koncentrišu na nivou budžeta Unije dovodi do manjka novca za osvajanje novih tehnologija tj. tehnološkog zaostatka u oblasti naoružanja u odnosu na Sjedinjene Američke Države ili Rusiju. Ugovori iz Lisabona predviđaju rešavanje ovog hendikepa kroz delovanje Evropske odbrambene agencije.

Zajednička spoljna, bezbednosna i odbrambena politika Evropske unije zapravo je žrtva nedovoljno jasne političke vizije njenog daljeg razvoja. Unija je razapeta između primene konfederalnog koncepta međudržavne saradnje koji je očigledno nedovoljno efikasan da odgovori izazovima savremenog doba i procesa federalizacije ovih oblasti koja se nameće kao imperativ efikasnosti, ali koji istovremeno suštinski ugrožava državni suverenitet njenih članica. U vezi sa prethodno iznetim nameće se suštinsko pitanje – da li interes Unije na međunarodnom planu uopšte može da odgovara zbiru interesa država članica? Ukoliko pođemo od pretpostavke da Unija ima sopstvene spoljno-političke interese koji bi trebalo da budu efikasno zastupljeni u međunarodnim odnosima, onda bi istoj bili nephodni i federalni organi, odnosno predsednik ili vlada koja bi delovala u skladu sa smernicama Evropskog parlamenta. Ovim bi opet bio suštinski ugrožen suverenitet država članica i u oblasti spoljne politike i odbrane, a reč je o domenima za koje države inače smatraju da im po prirodi stvari pripadaju u nadležnost.

Bibliografija

- Alomar, Bruno, Daziano Sebastien, Lambert Thomas, Sorin Julien, *Grandes questions europeennes*, Sedes, 3 edition, Paris, 2013.
- Berthu, Georges, Souchet, Dominique, *Le traite d' Amsterdam contre la democratie*, Liberte politique, Paris, 1988.
- Cartou, Louis, Clergerie, Jean-Louis, Gruber, Annie, Rambaud, Patrick, *L' Union europeenne*, Dalloz, 6 edition, Paris, 2006.
- Clapie, Michel, *Manuel d' institutions europeennes*, 3 edition, Flammarion, Paris, 2010.
- Hiks, Sajmon, *Politički sistem Evropske unije*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
- Manin, Philippe, *L' Union europeenne*, Pedone, N. 6, Paris, 2005.

⁵⁰ Bruno Alomar, Sebastien Daziano, Thomas Lambert, Julien Sorin, *Grandes questions europeennes*, Sedes, 3 edition, Paris, 2013, p. 507.

- Moreau, Defarges Philippe, *Les institutions europeennes*, Armand Colin, Paris, 1998.
- Pecheul, Armel, *Le traite de Lisbonne, La constitution malgres nous?*, Edtions Cujas, Paris, 2008.
- Rideau Joel, *Droit institutionnel de L' Union et des communautes europeennes*, L.G.D.J., 4 edition, Paris, 2002.
- Samardžić, Slobodan, *Evropska unija*, Institut za evropske studije, Edicija-Analize, Beograd, 1998.
- Sauron, Jean-Luc, *Comprendre le traite de Lisbonne*, Gualino editeur, Paris, 2008.
- Simon, Denys, *Le systeme juridique communautaire*, PUF, 3 edition, Paris, 2001.
- Siđanski, Dušan, *Federalistička budućnost Evrope*, Prosveta, Beograd, 1996.
- Zečević, Slobodan, *Evropska unija – pravo i institucionalni sistem*, Evropski univerzitet, Beograd, 2011.

Slobodan ZEČEVIĆ, PhD

THE ARMY OF THE EUROPEAN UNION

ABSTRACT

European Commission President Jean Claude Juncker stated that there is a need to establish a European army that would be able to respond to the threats to peace in a Member State or in the neighboring countries of the Union. This army is necessary in order to demonstrate seriousness in defending European interests in relationships, for example with Russia. The European Union has developed interstate cooperation in the field of defense. However, the question of the establishment of a European army goes into substantial commitment to the development of European integration. European military forces need unified command and democratic political power to manage them. In this context, the dilemma was, whether the European Union should be a technocratic creation which deals with maintenance of the wide European market and policies to protect the interests of financial lobbies which in the past led to the impoverishment of its people, or is the solution in the creation of a federal state with a democratically elected government that would have the legitimacy to lead a unique economic, foreign and defense policy?

Key words: European army, the European Council, the Council, the federal state, the treaty of the European Union in Lisbon, Common Security and Defense Policy, NATO, weapons.

UDK: 341.7
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1160, str. 33–58
Izvorni naučni rad
Primljen: 05. 07. 2015.

Nina MATIJAŠEVIĆ¹

Diplomacija u globaliziranom svetu: U susret izazovima – Usporedba javne, kulture i zvjezdane diplomacije

SAŽETAK

Diplomaciju u 21. stoljeću obilježuje vrsta promjena, tako u sadržaju kao i u načinu provedbe. Jedne od značajki koje treba spomenuti su sudjelovanje novih (nedržavnih) aktera, širenje diplomatskog dnevnog reda, nove diplomatske tehnike i s tim u vezi i nastanak novih oblika diplomacije kao što je zvjezdana diplomacija. Te promjene su povezane s određenim promjenama u međunarodnoj zajednici nakon završetka Hladnog rata i promjenama u teorijama međunarodnih odnosa i diplomatskih studija koje pokazuju, da države više nisu jedino mjesto za obavljanje političke vlasti i nisu više jedini akteri koji rade u diplomaciji. U procese diplomacije se, također, uključuju različiti akteri – od vlade do međunarodnih organizacija, nevladinih organizacija i pojedinaca.

Cljučne reči: Diplomacija, kulturna diplomacija, javna diplomacija, zvjezdana diplomacija, globalizacija, 21. stoljeće.

Uvod

Jedan od glavnih razloga za proučavane diplomacije je pojava novih aktera. U periodu posle hladnog rata međunarodna agenda značajno se promijenila što je, također, značilo i promjenu u samom karakteru diplomacije. Tradicionalna diplomacija bila je viđena kao provedba ciljeva nacionalne vanjske politike u međunarodnom okružju; ali posljedica najnovijeg ubrzanja globalizacije i demokratizacije međunarodne zajednice te posljedično uključivanje novih (ne državnih) aktera koji utječu na politički program, izazvali su razmišljanje kako bi trebali redefinirati diplomaciju.

---

¹ Mag. Nina Matijašević, doktorantkinja, Fakultet za državne i evropske studije, Kranj, e-mail: nina.matijasevic@hotmail.com

Zbog današnjeg razvoja diplomacije, koji se odvija u uvjetima brzog tehnološkog napretka, globalizacija, složnosti i fragmentacije,² proučavati ćemo, tko provodi diplomaciju, ili je diplomacija danas više nego samo provedba države kao jedinog političnog aktera, ili u njezinom provođenju sudjeluju i nedržavni akteri, koji mogu utjecati na međunarodno pravo i politiku. Vidjeti ćemo, da su ove promjene u diplomaciji vidljive osobito uz sudjelovanje novih aktera na području međunarodne suradnje.

Brz razvoj međunarodnog sustava otvara vrata mnogim novim akterima, uključujući međunarodne organizacije, transnacionalne korporacije, poslovne lobije, nevladine organizacije itd. Kao što ističe Giandomenico Picco »diplomacija, jedna od posljednjih državnih monopola, sada je dostupna i implementira od nevladinih organizacija, kao i pojedinaca, koji imaju jednu zajedničku značajku, to je „kredibilnost“.³ Bez obzira na to, pogrešno je misliti da to smanjuje ulogu državne diplomacije, koja još uvijek igra važnu ulogu.⁴

U tom okviru pokušati ćemo sa tipičnim sociološkim metodama (deskripcija, usporedba, analiza, sinteza i komentar) napraviti naš pogled na promjene u diplomaciji u 21. stoljeću, s naglaskom na usporedbi između javne, kulturne i zvjezdane diplomacije, s naglaskom na posljednju.

Diplomacija

Danas, u vrijeme izuzetno napredne informacijske tehnologije, klasična koncepcija diplomacije smatra se zastarjelom. „Klasična nacionalna država više nije u mogućnosti sa svojim instrumentima i institucijama riješiti sve suvremene izazove“.⁵ Diplomacija kao koncept i stuka doživjela je radikalne promjene, koje se reflektiraju u promjenjivoj važnosti diplomacije, u ulozi diplomata i njihovim zadatkom, nakon svega te i u izvođačih diplomacije.

Povijesna studija diplomacije prikazuje, da su se diplomatske vještine razvile u ranim plemenskim društvima.⁶ Već 1626. godine, Gasparo Bragaccia rekao je, da je čovjek već u ranim godinama čovječanstva počeo obavljati ovu profesiju kako bi se stvorio mir i vojne koalicije.⁷ Na taj način, moglo bi se reći, da definicija diplomacije ima toliko koliko ima njezinih

² Brian White, "Diplomacy" in: Baylis John & Smith Steve (ed.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. 3rd edition, Oxford University Press, Oxford, 2005, p. 393.

³ Picco Giandomenico, "A New International System", *Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, vol. 6, no. 2, summer/fall 2005, p. 32.

⁴ Riordan Shaun, *The New Diplomacy*, Polity Press, Cambridge, 2003, p. 130.

⁵ Milan Jazbec, "Diplomacija malih država in globalizacija", u: Brglez Milan i Zajc Drago (ur.), *Globalizacija in vloga malih držav*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str. 231.

⁶ Adam Watson, *Diplomacy: the Dialogue between States*, Eyre Methuen, London 1982, pp. 83-88.

⁷ Charles W. Freeman, *The Diplomat's Dictionary*, United States Institute of Peace, Washington D.C, 2003, p. 70.

autora, te shvaćanje diplomacije više nije jasno. Koncept diplomacije neki autori poistovjećuju s pojmom vanjske politike, što je, naravno, zbog jake povezanosti tih dvaju pojmova. Mnogi teoretičari imaju konvencionalne stavove o diplomaciji, tvrdeći da su diplomati radna snaga države koji komuniciraju s drugim zemljama na međunarodnoj sceni i na taj način obavlja svoje ciljeve vanjske politike i interese.⁸ Sa druge strane, mnogi autori razumiju diplomaciju mnogo šire. Dakle, neke teorije su iste, a drugi autori vide značajnu razliku između tih dvoje pojmova.⁹

Za početak treba je napomenuti, da ide u postmodernističkom razdoblju diplomacije za fazu u kojoj država u svojoj diplomatskoj aktivnosti omogućuje sudjelovanje brojnih državnih i nedržavnih aktera. Polazište za našu raspravu o funkcioniranju novih tipova diplomacije koristimo razumijevanje diplomacije kao djelatnost nauke, vještine i vanjske politike, kao i društvene kategorije u kontekstu globalizacije.¹⁰ Uzimajući u obzir nove izazove kao što su globalizacija,¹¹ uključivanje novih aktera¹² i širenje političkog programa, koji se smatraju ključnim čimbenicima za razvoj pojedinih vrsta diplomacije,¹³ kod razumijevanja diplomacije postupamo od tradicionalnog tumačenja diplomacije, a idemo korak naprijed od tih pogleda. Stoga, potrebno je istaknuti, da široke i uske definicije diplomacije ispuštaju značenje diplomacije kao državnog aparata, o čemu piše Petrič.¹⁴ Izjednačiti diplomaciju isključivo sa vanjskom politikom zemalja kao što rade široke definicije, nije prikladno za razumijevanje diplomacije u 21. stoljeću, jer zbog izlaganja države, ignoriraju se svi ostali akteri koji su važni za diplomaciju u modernom dobu.¹⁵

Dok jedna skupina teoretičara ostaje pri klasičnom razumijevanju diplomacije samo kao nacionalne (državne) diplomacije, druga skupina autora polazi od šireg razumijevanja, te nacionalnoj diplomaciju dodaju i diplomaciju međunarodnih organizacija, opet treći još nešto više. U skladu sa time, za početak treba spomenuti proces sve jasnog i specijalnog usmjeravanja znanstvene pozornosti na proučavanje diplomacije, gdje kao

⁸ John Hoffman, "Reconstructing diplomacy", in: *British Journal of Politics and International relations*, vol. 5, no. 4, p. 526.

⁹ Urška Volk Kovačič, *Bilateralna diplomacija med Republiko Slovenijo in Arabsko Republiko Egipt*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2001, str. 21.

¹⁰ Milan Jazbec, "Uvodna študija: Sociologija diplomacije – od ideje do poskusa konceptualizacije", u: Jazbec Milan (ur.), *Sociologija diplomacije*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2012, str. 13.

¹¹ Bojko Bučar, *Spremebe v diplomaciji v XXI. Stoletju*, Teorija in praksa 44 (6), str.863, kao razlog navodi razvoj znanosti i tehnologije te razvoj društveno-gospodarskih odnosa.

¹² Utjecaj tehnologije, ulogu nedržavnih aktera i promjene u diplomatskoj profesiji.

¹³ U nastavku.

¹⁴ Ernest Petrič, *Zunanja politika – Osnove teorije in praksa*, Ljubljana, 2010, str. 307.

¹⁵ Maja Bratuša, *Posebnosti funkcij državljana diplomata v postmoderni diplomaciji*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2013, str. 22.

ključnu vidimo pitanje međuovisnosti između diplomacije i (nacionalne) države kao i pitanje supstituiranja teritorija ili teritorijalne komponente diplomacije sa (europskim) integracijskim procesom,¹⁶ kroz rješenje kojeg diplomacija postaje institucija međunarodne zajednice, a ne samo (nacionalne) države. Uz to vidimo pomak od prevladavajućeg objašnjenja diplomacije kao vještine, postupke i aktivnosti ka čistom teoretiziranju ili teorijskom promišljanju o prirodi, sadržaju i važnosti diplomacije.¹⁷ Široke definicije također opuštaju element stvarnosti koji je vrlo važan za daljnje razumijevanje razvoja diplomacije, tj. čovjeka. Na ovom mjestu reći da je percepcija diplomacije samo kao politički instrument vanjske politike, preusko je, jer obuhvaća samo vidljivi spektar diplomacije i ne bavi se sa akterima koji su u pozadini, što slavne osobe i nevladine organizacije jesu.

Ako želimo redefinirati diplomaciju ili prilagoditi njezino razumijevanje promjenama u 21. stoljeću, treba odgovoriti na pitanje ili se definicija diplomacije odnosi na *ciljeve i motive* ili na *aktere* koji se bave sa njom. Klasični pogled na diplomaciju je iz perspektive *aktera koji ju provodi*, gdje je država jedan od glavnih primarnih sudionika. Ti autori poistovjećuju diplomaciju sa vanjskom politikom te im se pripisuje uska povezanost. U tom kontekstu diplomacija se vidi kao specifična diplomatska aktivnost, koja uključuje javnu komunikaciju države. Takvo gledište ne podudara sa novim pogledima i praksama diplomacije kao i akterima u njoj, i više od toga – suprotstavlja se činjenici, da novi nedržavni akteri obavljaju diplomaciju u pravom smislu, već jednostavno pruže pomoć putem marketinga, odnosa s javnošću i lobiranjem.¹⁸ Međutim, zbog svih ovih promjena, novih aktera, diplomatskih metoda, diplomacija više ne može biti klasificirana kao „goli politički instrument vanjske politike“.¹⁹ Naime, područje na kojem danas djeluje diplomacija jako je široko i uključuje mnoge različite aktere, zato je potrebno šire razumijevanje pojma diplomacije. Polazeći od toga, imamo teoretičare koji „novoju diplomaciju“ pripisuju uključenost ostalih aktera. U tim slučajevima, diplomacija je definirana sa *ciljevima*, koji su djela različitih aktera, tako državnih i nedržavnih.²⁰ Ciljeve u tom kontekstu treba shvatiti kao želju braniti svoje političke interese u međunarodnom okružju, sa utjecanjem na razvoj i promjene u zakonodavstvu, u suradnji sa drugim političkim akterima. Nije važno tko obavlja diplomaciju; bitno je, da je politički stabilan²¹ i da na

¹⁶ Vlado Benko, „Mesto in funkcije diplomacije v razvoju mednarodne skupnosti“, u: Milan Jazbec (ur.), *Diplomacija in Slovenci*, Založba Drava, Celovec, 1998, str. 3958.

¹⁷ Milan Jazbec, „Uvodna študija: Sociologija diplomacije - od ideje do poskusa konceptualizacijem, op. cit., str. 15.

¹⁸ La Porte, *The power of the European Union in the Global Governance: A proposal for the new public Diplomacy*, University of Southern California, Center on Public Diplomacy, California, 2012.

¹⁹ Vlado Benko, *Znanost o mednarodnih odnosih*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 1997, str. 225.

²⁰ Kao nedržavne aktere razumije se NVO, pojedince itd.

²¹ Kontinuirana prisutnost u političkoj areni i vjerodostojnost.

trajan način²² brani međunarodne i globalne interese. Sa time se slaže i Gregory²³, koji smatra, da su „ključni koncepti“ „javne diplomacije“ ne samo ciljevi već i prakse koje se koriste za postizanje ciljeva – u ovom slučaju ide za razumijevanje, planiranje, angažiranje i zagovaranje.

POSTMODERNA DIPLOMACIJA

Socijalni kontekst

„Za sve međunarodne institucije i institute, pa tako i za diplomaciju, može se reći, da su se pojavili u „funkciji povijesne situacije“, što znači da su u različitim povijesnim razdobljima iskazane potrebe i interesi diktirali njihov nastanak i predvidjeli njihov razvoj“.²⁴ To znači, da se diplomacija prilagođava i nadograđuje te nadopunjava svoj izvorni sadržaj sve do stanja kao što ga diktira post-moderna diplomacija. Na taj način, može se reći, da je značajka moderne diplomacije, koja se najviše ističe, sigurno multilateralizam.²⁵ S pojavom internacionalizacije, globalizacije, novih komunikacijskih kanala, povećanjem uloge medija i činjenici da je svijet uistinu postao globalna jedinica, za diplomaciju otvaraju se novi zadaci, pitanja i nove mogućnosti.²⁶

Riordan²⁷ primjećuje da je utjecaj novih tehnologija rezultirao u transformaciji političkog i društvenog okvira u kojem djeluje diplomacija. Globalne strukturalne promjene u 21. stoljeću čine današnji svijet kompleksnim. U odnose, koji su se nekad svodili između suverenih nacionalnih država i njihovih ministarstva vanjskih poslova, uključuju se novi akteri, posebno nedržavni. Država danas više ne može sama regulirati sve odnose sa stranim zemljama, što je rezultat globalizacije, zato se pojavljuju novi subjekti koji stječu moć utjecaja na međunarodne odnose a čak i na međusobne odnose između država, što stvara novu diplomaciju koja odstupa od klasično usvojene definicije, koju je danas postupno potrebno ukidati. Zbog mijenjanja klasičnih odnosa u međunarodnoj zajednici, pojavom novih globalnih političkih i ekonomskih situacija, države trebaju sudjelovati sa novim subjektima globalnih odnosa.²⁸ Kao što smo pokazali u uvodnom dijelu, u

²² To znači da moraju usustaviti norme i prakse koje će voditi međunarodni dnevni red u skladu s određenima idejama i vrijednostima.

²³ Bruce Gregory, „American Public Diplomacy: Enduring Characteristics, Elusive Transformation“, *The Hague Journal for Diplomacy*, vol. 6, no. 3-4, 2011, pp. 351-372.

²⁴ Vlado Benko, „Mesto in funkcije diplomacije v razvoju mednarodne skupnosti“, op. cit., str. 40.

²⁵ Milan Jazbec, „Postmoderna diplomacija“, *Teorija in praksa*, vol. 44, no. 6, 2007.

²⁶ Wilfried Bolewski, *Diplomacy and International Law in Globalized Relations*, Springer, Berlin, 2007, p. 16.

²⁷ Riordan *The New Diplomacy*, op. cit., str. 66.

²⁸ Blaž Vrbič, *Postmoderni diplomatski akterji in internacionalizacija podjetij: primer gospodarskih predstavništva v tujini*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2006, str. 4.

ovom trenutku možemo potvrditi i reći da su za post-modernu diplomaciju posebno važni ciljevi, a ne akteri koji obavljaju diplomaciju. Nove prijetnje i izazovi, globalna pitanja stvorili su novi globalni oblik međuovisnosti država i globalnih nedržavnih aktera, koji je vodio u transformaciju društvene moći.²⁹ Sa najvećim globalnim problemima kao što su klimatske promjene, terorizam i pandemije, sa kojim se bori moderno društvo, vlade se teško suočavaju same. Tako, države se bore s nizom brzorastućih i kompleksnih izazova u međunarodnoj areni, za koje nisu više u mogućnosti da ih monopolizuju.

Međutim, kao polaznu točku kod razumijevanja razvoja društvenog okvira, potrebno je definirati opseg diplomacije – što se uopće smatra za diplomaciju? To je važno pitanje, koje je vezano na promjenu prirode i statusa u svjetskoj politici. Dakle, imamo „nevladinu“, „zvjezdanu“, „kulturnu“, „ekološku“ i mnoge druge vrste diplomacije. Očigledno je, da uključivanje sve većeg broja nedržavnih aktera fundamentalno mijenja okolinu u kojoj se diplomacija stvara. Stoga se za efektivnu diplomaciju zahtijeva suradnja između profesionalnih diplomata i predstavnika drugih subjekata. Zato što je globalizacija univerzalni fenomen,³⁰ akteri se joj trebaju prilagoditi, a u isto vrijeme pokušati je prilagoditi i u svoju korist. Svijet se danas brzo mijenja, zato je važna ne samo kognitivna sposobnost prepoznavanja inovacija, već i odgovor na njih.³¹ Post-moderni akteri danas dobivaju sve veću težinu u globalnim političkim raspravama. Kao primjer možemo uzeti nevladine organizacije koje lobiraju za političke ciljeve.³²

Ukupno, svim akterima je da žele utjecati na oblikovanje međunarodne politike, te ukazuju na globalne probleme, dok su njihove aktivnosti transnacionalne, a u isto vrijeme šire svoj glas u multilateralnim organizacijama, gdje imaju često status promatrača³³ – priznati su kao

²⁹ Od klasičnog nositelje te moći (države) ka novim transnacionalnim akterom društvene moći, koji su u stanju djelovati internacionalno, izvan kontrole nacionalne države, čime se i proces donošenja odluka pomaknuo od odlučivanja na nacionalnoj razini prema utjecaju na donošenja odluka na supranacionalnoj razini; Nedžad Bašić, „Globalne strukturalne promjene i nova sigurnosna paradigma“, *Časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju – Međunarodne studije*, god. XII, br. 2, 2012, str. 11.

³⁰ Globalizacija je sveobuhvatan međunarodni sustav, koji oblikuje unutarnju politiku i međunarodne odnose; Thomas Friedman, *The Lexus and the olive tree: Understand Globalization*, Farrar Straus & Giroux, Picador, 2000, str. 7.

³¹ Marjan Svetličič, *Prihodnje zunanjepolitične usmeritve Slovenije. Pogovori o prihodnosti Slovenije pri predsedniku Republike*, 2003.

³² Zbog kampanje DATA (*Debt Aids Trade Africa*), u 2005 god. na čelu dnevnog reda sastanka G8 u Škotskoj bilo je podignuto pitanje rješavanja problema siromaštva. Bono je sa kampanjom One, koja je provedena tijekom predsjedničkog izbora, postigao, da su SAD povećale pomoć Africi u borbi protiv AIDS-a, tuberkuloze, malarije, poboljšanje zdravstvene zaštite itd. (One Campaign, *The 2015 data Report – Putting the poorest first*, https://s3.amazonaws.com/one.org/pdfs/DATA_Report_2015_EN.pdf. 16/5/2015.

³³ U Vijeću Europe 2006. god. status promatrača imalo je 382 nevladinih organizacija (Council of Europe, *List of INGOs Enjoying participatory Status with the Council of Europe*, 2006,

spomenuti partner u kreiranju politike na međunarodnom nivou.³⁴ U rastući složenosti vlade i kompanije stalno se suočavaju sa nadzorom sa svih strana, zato su prisiljeni da pronađu načine kako uspješno i vješto komunicirati prvo jedni s drugima, drugo sa svojim biračima, širom publikom i treće sa svim drugim nedržavnim akterima, koji utječu na formaciju javnih politika.

U nastavku ćemo se fokusirati na rast broja aktera u međunarodnoj zajednici, koja se pored povećane važnosti javnog mnijenja, tehnološkog napredaka i širenja diplomatskog dnevnog reda, čini ključnog značaja. Možemo i reći da post modernu diplomaciju, kao što Jazbec³⁵ naziva diplomaciju u 21. stoljeću, obilježuje vrsta promjena u njenom sadržaju i metodama provede.³⁶

Povećanje broja subjekata u međunarodnoj zajednici

Širenje broja nedržavnih aktera u posljednjih nekoliko godina počelo je da utiče na međunarodne odnose. Neke od posljedica globalizacija kao što je kriza države, ekonomska neodvisnost, utjecaj novih tehnologija i pojava snage/ utjecaja civilnog društva, povećale su broj aktera koji djeluju na globalnom području. Sa povećanjem broja subjekata u međunarodnoj zajednici prvo mislimo na nastanak novih država,³⁷ a time i povećanje broja međunarodnih organizacija³⁸ i općenito jačanje uloge civilnog društva u međunarodnim odnosima. Međunarodne nevladine, regionalne i nevladine organizacije postale su „složenije i utjecajne“.³⁹ Pojavile su se kad „klasični mehanizmi regulacije međunarodnih odnosa, kao što je bilateralna diplomacija, nisu više bile dovoljne intenziteti, složenosti i kontinuiteti interakcija između država“.⁴⁰ U tom kontekstu, međunarodne vladine organizacije imaju kao subjekti međunarodnog prava još toliko veći značaj, jer su države na njih prenijele dio svoje suverenosti.⁴¹ Kao što

---

http://www.coe.int/t/e/ngo/public/participatory_status/list_of_ngos/liste_des_OING_2006_internet.asp#TopOfPage, 15/5/2015) u Ekonomskom i socijalnom svijetu UN-a ima savjetodavni status čak 507 nevladinih organizacija (Sovereignty.net, 2006).

³⁴ Raymond Saner & Lichia Yiu, "International Economic Diplomacy: Mutations in Post-modern Times", *Discussion Papers in Diplomacy*, no. 84, 2003, p. 2.

³⁵ Milan Jazbec, *Osnove diplomacije*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 2009, str. 44.

³⁶ Brian Hocking, "The End(s) of Diplomacy", *International Journal*, vol. 53, no. 1, 1997/1998, pp. 170-1710.

³⁷ To se vidi i porastu broja država članica UN sa 51 na današnjih 192 (OZN 2007).

³⁸ Bennet A. Leroy & Oliver K. James, *International Organizations: Principles and issues*, 7th ed., New Jersey, Upper Saddle River: Prentice Hall, 2002, p. 4, mišljenja su, da sadašnju međunarodnu zajednicu sastavlja približno 300 vladinih i približno 5.000 nevladinih organizacija, koje ukupno sastavljaju „demokratski kolektiv“ međunarodne zajednice.

³⁹ Ibid., p. 1.

⁴⁰ Vlado Benko, *Sociologija međunarodnih odnosa*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, 2000, str. 175.

⁴¹ Međunarodne organizacije postale su neovisni, raznoliki i mnogobrojni akteri međunarodne zajednice, u kojoj imaju zemlje akreditirane stalne predstavnike. Te organizacije, uključujući

navodi Bučar,⁴² ovo je također dovelo do smanjenja ovlasti ministarstva vanjskih poslova protiv drugih ministarstva koja se bave stručnim temama u međunarodnim organizacijama.⁴³

Ovaj fenomen najbolje opisuje pojam *demonopolizacija*⁴⁴ diplomacije kao institucije a time i diversifikacija kompetencija između više vladinih i nevladinih aktera.⁴⁵ Diplomacija tako prelazi iz državocentričnog, hijerarhijskog modela diplomacije u horizontalni ili mrežni model u kojem različiti akteri udružuju svoje resurse za postizanje zajedničkih ciljeva. Takva integracija je posebno važna u rješavanju kompleksnih globalnih izazova.⁴⁶ Novi akteri su počeli sudjelovati u diplomatskoj komunikaciji, kao i sa tim u vezi novih sadržaja koji su na dnevnom redu diplomatskih sastanaka, kao i novih oblika u kojima se pojavljuje diplomacija. Diplomacija tako postaje aktivnost umrežavanja između različitih aktera⁴⁷, a taj fenomen se može opisati pojmom „diplomacija više zainteresiranih strana“⁴⁸, što naglašava politički proces donošenja odluka u kojem nevladini akteri više nisu samo konzumenti diplomacije već i proizvođači.⁴⁹ Profesionalni diplomati ostaju važni akteri u diplomaciji ali se njihova uloga mijenja.

Kao što vidimo, u proces diplomacije uključeni su mnogi nedržavni akteri, uključujući i pojedince. Demokratski procesi doveli su do značajnih povećanja uloge civilnog društva unutar zemalja kao i na međunarodnoj razini.⁵⁰ Otvorena pitanja rješavaju se na različitim razinama i sve češće pregovarački

⁴² Matija Bučar, *Kulturna diplomacija Republike Slovenije*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 2007, str. 13.

⁴³ Ibid., str. 13.

⁴⁴ Sa izrazom „demonopolizacija“ smatramo na to, da je ministarstvo vanjskih poslova „konačno izgubilo svoj primat i monopol nad primjenom vanjske politike i diplomacije“ (Milan Jazbec, *Osnove diplomacije*, op.cit., str. 44) te mora svoj prostor u diplomaciji podijeliti sa ostalim vladinim i nevladinim akterima (Langhorne R., „The Diplomacy of Non-State Actors“, *Diplomacy and Statecraft*, vol. 16, no. 2, 2005).

⁴⁵ Cohen R., „Reflections on the new global diplomacy“, in: Melisenn Jan (ed). *Innovation in diplomatic practice*, Palgrave Macmillan, Hampshire in New York, 1999, p. 2.

⁴⁶ Brian Hocking, „Privatizing diplomacy?“, *International Studies Perspectives*, vol. 5, no. 2, 2004, pp. 151-152.

⁴⁷ Brian Hocking, „Multistakeholder diplomacy: Forms, Functions and Frustrations“, in: Slavik, S. (ed.). *Multistakeholder diplomacy: challenges and opportunities*, DiploFoundation, Msida in Geneva, 2006, p. 23.

⁴⁸ Sa tim izrazom razumiju se pojedinci, skupine i vladini te nevladini akteri, koje povezuje zajednički interes u upravljanju sa nekim specifičnim pitanjem. Promijenjeni odnos između vlade i nevladinih aktere u diplomaciji može da se naziva i sa izrazom katalitička diplomacija (*catalytic diplomacy*), koja se odnosi na umreženu komunikaciju različitih aktera u upravljanju složenih sadržaja u diplomaciji. Srodni pojmovi su i *paradiplomacija* i *multi-track diplomacija* (Jazbec 2011, str. 1107-1108).

⁴⁹ Slavik S., „Multistakeholder diplomacy: challenges and opportunities“, op. cit., p. 17.

⁵⁰ Marija Zakrajšek, *Vpliv informacijsko-telekomunikacijskih tehnologij na diplomaciju*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 2004, str. 27.

timovi uključuju i stručnjake egzaktnih znanosti, jer bez njih nemoguće je držati korak sa modernim zbivanjem.⁵¹ Nedržavni akteri u nekim slučajevima rade čak i efikasnije od države (neke nevladine organizacije dokazale su svoju vrijednost u pomoći i spašavanju humanitarnih problema. Bonova organizacija u 2005. godini podnijela je više resursa za rješavanje zdravstvenih problema nego Svjetska zdravstvena organizacija. Ti akteri su stekli „političku vlast“, jer su u promicanju ljudskih prava, utjecanju na zakone i postavljanju političkog dnevnog reda, vrlo efikasni.

Međutim, vlast ostaje u rukama država, te u nekim slučajevima ta se ne može zamijeniti. Postoj ndržavnih aktera je neporečiv te je zbog suživota s njima potrebno razviti novi tip diplomatskih odnosa. Za razliku od bilateralnih i multilateralnih odnosa, koji su se tradicionalno razvili između zemalja, Wiseman⁵² uvodi novi model „*polilateralnost*“,⁵³ koji opisuje odnose između država i ndržavnih aktera. Ndržavni akteri sve češće rade zajedno sa državama, koji im nude stručnost i iskustvo, a oni im omogućuju da idu izvan dosegla vlada.⁵⁴ Ndržavni akteri imaju mogućnost utjecati na politički dnevni red, izlagati osjetljive teme koje politici izbjegavaju i sudjelovati u procesu stvaranja zakonodavstva i praćenja rezultata.⁵⁵ Ipak, mnogi autori se žale, da se ti mogu osloniti samo na strategiju uvjeravanja i utjecaja kao i moći privlačenja za dobivanje i održavanje podrške državljana.⁵⁶ Međutim, legitimnost i učinkovitost ndržavnih aktera su one koje motiviraju dobrovoljno praćenje i podjarmljivanje globalnog društva. Kako bi bolje razumjeli moć i utjecaj ndržavnih aktera, možemo reći, da nisu ništa manje heterogeni od države. Po svojoj prirodi i opsegu svojih aktivnosti (razvoj, ljudska prava, humanitarna pomoć, zaštita okoliša itd.), financijski i reprezentativnih snaga predstavljaju snažne aktere. Štoviše, veliki utjecaj na uspjeh novih aktera u post-modernom društvu predstavlja i nepovjerenje javnosti u vladu i vladine organizacije u kojoj ndržavni akteri uživaju veći stupanj vjerodostojnosti nego predstavnici države. Taj uspjeh može se pripisati činjenici da su ti akteri često kritični prema vlastima i lakše se identificiraju sa javnošću. Možemo zaključiti, da su državni akteri gotovo prisiljeni na suradnju sa nevladinim akterima, budući da su potonji zbog povjerenja, priznavanja i medijske snage važan kanal za obraćanje globalne javnosti.

⁵¹ Ibid., str. 27.

⁵² Geoff Wiseman, *Celebrity Diplomacy: The Effectiveness and Value of Celebrity Diplomacy*, An edited transcript of a Panel Discussion at the USC Center on Public Diplomacy at the Annenberg School, Norman Lear Center, 2009.

⁵³ Eng. *Polylateralism*.

⁵⁴ Langhorne R., "The Diplomacy of Non-State Actors", op. cit., pp. 331-339.

⁵⁵ Deborah D. Avant, Martha Finnemore & Susan K. Seel, (eds), *Who Governs the Globe?* Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

⁵⁶ Christopher Lord, *Legitimacy, Democracy and the EU: When Abstract Questions Become Practical Policy Problems*, Policy Paper 03/00, University of Leeds, Leeds, 2000.

Benko,⁵⁷ ipak dodaje da država ostaje temeljna analitička jedinica. Čak i razumijevanje međunarodnih odnosa i dalje ovisi o faktoru snage, ali se položaj država mijenja toliko koliko to zahtijeva invazija drugih aktera u međunarodnu politiku i pojavom novih načina ostvarenja ciljeva i interesa, koji su proizvedeni od strane znanosti i novih tehnologija. Na temelju toga možemo reći da se običajne javne diplomatske aktivnosti i dalje provode i koordiniraju sa strane vade, ali su učinci globalizacije u modernim vremenima uveli u političku sferu pojave novih netradicionalnih aktera.⁵⁸ Zbog toga fenomena možemo čak i reći da vlada i karijerni diplomati postupno gube monopol na međunarodnim poslovima. Države su se našle u konkurenciji sa nedržavnim akterima koji imaju u suvremenom svijetu značajan utjecaj i moć u oblikovanju političkog dnevnog reda.

Javna diplomacija

Javna diplomacija danas se smatra kao „način na koji vlada, privatni pojedinci i skupine utječu izravno ili neizravno na one javne poglede i mišljenja koji izravno oblikuju vanjskopolitičke odluke drugih vlada“.⁵⁹ Isto tako misle Gregory⁶⁰ i Melissen⁶¹ koji kažu, da je javna diplomacija „instrument kojeg primjenjuju države, udruženje država, neki sub-državni i nedržavni akteri, kako bi razumjeli kulturu, mišljenje i ponašanje stranih javnosti; izgradnju i upravljanje odnosa i utjecati na razmišljanje javnosti te mobilizirati aktivnosti, koje potiču interese i vrijednosti izvođača“. Općenito možemo reći da je javna diplomacija krovni pojam koji označava pokušaje država i drugih međunarodnih aktera, kao što su međunarodne vladine i nevladine organizacije, mijenjati i utjecati na ponašanje drugih država ili (u širom smislu) međunarodnih aktera, bez uporabe fizičke ili ekonomske sile. U tom kontekstu, razumijemo ih šire od tradicionalnog modela diplomacije⁶², jer uključuje i civilno društvo i službenike.⁶³ Kao što navodi Melissen⁶⁴

⁵⁷ Vlado Benko, „Znanost o međunarodnih odnosih“, op. cit., str. 13.

⁵⁸ Brian Hocking & Spence D. *Foreign ministries in the European Union: Integrating Diplomats*, Palgrave Macmillan, New York, 2005, p. 30.

⁵⁹ Signitzer B. H. & Coombs T., „Public Relations and Public Diplomacy, Conceptual Convergences“, *Public Relations Review*, vol. 18, no. 2, 1992, p. 138.

⁶⁰ Bruce Gregory, *American Public Diplomacy: Enduring Characteristics, Elusive Transformation*, The Hague Journal of Diplomacy, 2011, no. 6, p. 353.

⁶¹ Jan Melissen, *Beyond the New Public Diplomacy*, Clingendael Discussion Papers in Diplomacy, 2011, p. 6.

⁶² Pri tome mislimo na dijalog između vladinih dužnosnika dviju ili više zemalja u kontekstu njihovih profesionalnih vještina (Simpson J.A., Weiner E.S.C., *Oxford English Dictionary*, Oxford University Press, Oxford, Clarendon Press, 1989.).

⁶³ Nye Joseph, *Public Diplomacy and Soft Power*, The Annals of the American Academy of Political and Social Science 616, 2008, p. 98.

⁶⁴ Jan Melissen, „Between Theory and Practice“, in: Melissen Jan (ed.), *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, Palgrave Macmillan, New York, 2005, pp. 3-28.

„temeljna razlika između tradicionalne i javne diplomacije je, da je prva posvećena odnosima predstavnika država ili drugih međunarodnih aktera, a javna diplomacija usmjerena je prema javnosti u stranim društvima ili neformalnim skupinama, organizacijama i pojedinaца“. Možemo reći, da nam je potrebna za rješavanje, gdje osim potpore stranih vlada, koja je u domeni tradicionalne diplomacije, potrebna je također i podrška mišljenju šire javnosti ili individualne strane javnosti.⁶⁵

Javnu diplomaciju danas ne možemo više razumjeti samo kao sredstvo vanjske politike, nego kao stratešku funkciju upravljanja, koja se odnosi na uspostavljanje dugoročnih odnosa s ciljanom publikom, kako bi se izgradila (javna) diplomacija, koja temelji na dijalogu, što je bitan element u izgradnji međusobnog razumijevanja. Tradicionalno, diplomacija se shvaća kao komunikacijska funkcija, koja je osmišljena da dobije podršku naroda u inozemstvu za nacionalne ideje, vrijednosti i prakse. To se često doživljava kao izvor *meke moći*, čija suština je utjecati na emocije ljudi uvjeravajući privlačnost nacionalne kulture i vrijednosti.

U ovom kontekstu javna diplomacija predstavlja samo jedan aspekt diplomacije između utjecanja domaće javnosti o vanjskoj politici⁶⁶ i pokušaja usmjeriti utjecaj vlade na stranu javnost.⁶⁷ Zbog napredaka tehnologije i komunikacija, ljudi su dobili pristup raznim medijima i izvorima podataka, koji mijenjaju pogled na diplomaciju, njezine zadatke, pristupe i mogućnosti.⁶⁸ Javna diplomacija danas se ne može izbjeći, jer postaje dio stvaranja svjetske politike.⁶⁹ Suvremene načine rada javne diplomacije treba shvatiti kao komplementarne i donekle preklapajuće. S jedne strane to čuva ulogu tradicionalnih diplomatskih funkcija, kao što ih definira Bečka konvencija o diplomatskim odnosima (UN 1961)⁷⁰, koju, s druge strane, nadopunjuju i nadograđuju mrežni, komunikacijski i marketinški način djelovanja.⁷¹

⁶⁵ Michael McClellan, *Public Diplomacy in the Context of Traditional Diplomacy*, Public Diplomacy, 2004.

⁶⁶ Fisher 1979. u: Širnik Boštjan, *Diplomacija XX. Stoletja*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 2002.

⁶⁷ Delaney 1968. u: Širnik Boštjan, *Diplomacija XX. Stoletja*, Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 2002.

⁶⁸ Tradicionalno gledano bi se morala diplomacija odvijati tiho, među pojedincima, iza zatvorenih vrati, povjerljivo, kao proces pregovora.

⁶⁹ Jan Melissen, „Between Theory and Practice“, op. cit., str. 25.

⁷⁰ Usp. Nina Matijašević, *Zvezdniška diplomacija*, Fakulteta za državne in evropske studije, Kranj, 2014.

⁷¹ Kristina Plavšak Kranjc, „Javna diplomacija - temeljni koncepti in trendi“, *Teorija in praksa*, god. 41, br. 3-4, 2004, str. 15.

Kulturna diplomacija⁷²

Počeci moderne kulturne diplomacije potječu iz vremena poslije Prvog svjetskog rata, gdje su ključni akteri bile Francuska i Sjedinjene Američke Države. Njezin razvoj nastavio se nakon Drugog svjetskog rata, gdje je kultura bila za Europljane ključ nacionalnog identiteta i ponosa, a u isto vrijeme bila je simbol obnovljene slike i samopouzdanja te globalne prisutnosti. Međutim, najvažnija je postala nakon završetka Hladnog rata.⁷³ Autori su mnoge do tada neobjašnjive odluke vanjske politike država i posljedice njihovog djelovanja u međunarodnim odnosima počeli objašnjavati kroz nacionalno kulturno porijeklo⁷⁴, obranu nacionalnih interesa sa kulturom⁷⁵ te sve češću i snažniju upotrebu kulture kao instrumenata vanjske politike (kulturne diplomacije).

Većina zemalja osim ulaganja u vlastitu kulturnu promociju kroz diplomaciju, bez obzira na opseg i utjecaj njihove kulturne diplomacije, čvrsto podržava i međunarodnu suradnju na području kulture.⁷⁶ Uz to važan je i međukulturni dijalog.⁷⁷ Rezultati provođenja kulturne diplomacije vidljivi su u vanjskom okruženju države i u međunarodnoj zajednici, odakle onda akteri ili primatelji kulturne diplomacije natrag šalju važne informacije, koje država uzima u obzir kod ponovnog oblikovanja vanjske politike. Potrebno je imati u vidu, da se međukulturni dijalog definira kao područje suradnje u međunarodnoj zajednici, koje uključuje ne samo države, nego iznad svega i druge subjekte međunarodnih odnosa, tj. društvene skupine, privatne tvrtke, pojedince i MDK.⁷⁸

Uloga države u kulturnoj diplomaciji nije primarna; država treba samo dopustiti, da ekonomske koristi ili korist civilnog društva govore same za sebe, te provoditi sofisticiranu suptilnu intervenciju države.⁷⁹ Schneider u vezi s tim naglašava poslovni odnos između kulturne prisutnosti i vlade. To je ilustrirao na primjeru British Council instituta i Goethe-Instituta, koje inače financira vlada, ali zbog očuvanja kredibiliteta rade samostalno.

Kulturna diplomacija se također može koristiti kao sredstvo za jačanje međusobnog razumijevanja i mirne suradnje, prevencije sukoba ili čak post-

⁷² Nina Matijašević, *Zvezdniška diplomacija*, op. cit.

⁷³ Renata Ribežl, *Javna diplomacija in analiza delovanja tujih centrov v Sloveniji (2005–2008)*, Fakulteta za humanistične študije Koper, 2009.

⁷⁴ Lucian Pye, "Political Culture Revisited", *Political Psychology*, vol. 12, no. 3, 1991, p. 540.

⁷⁵ Valerie M. Hudson, "Culture and Foreign Policy: Developing a Research Agenda", in: Hudson M. Valerie (ed.), *Culture and Foreign policy*. Lynne Reiner Publishers, London, 1997, pp. 1-24.

⁷⁶ Jure Požgan & Ana Bojinović Fenko, *Kulturna diplomacija in kultura v mednarodnih odnosih: Študija primera slovenske zunanje politike*, Družboslovne razprave, god. 28, br. 69, 2012, str. 30.

⁷⁷ Ibid., str. 37.

⁷⁸ Ibid, str. 37.

⁷⁹ Christoher Hill, *The changing Politics of Foreign Policy*, Houndmills, Palgrave MacMillan, Basingstoke i Hamshire, 2007.

konfliktnog menadžmenta.⁸⁰ Međukulturni dijalog ovdje se vidi kao odgovor na sve veću kulturnu diversifikaciju u međunarodnoj zajednici kao potreba za dopunu postojećih pristupa ka upravljanju diplomacije, koja će omogućiti državama da se nose sa ključnim političkim, ekonomskim i socijalnim izazovima.⁸¹ Uključuje otvorenu i uljudnu razmjenu mišljenja između pojedinaca i skupina koje pripadaju različitim kulturama i na temelju uzajamnog razumijevanja i poštovanja, što opet dovodi do dubljeg razumijevanja svjetonazora drugih. Cilj interkulturnog dijaloga⁸² je, dakle, povećati međusobno razumijevanje i toleranciju među kulturama kroz dijalog i stvaranje kontakata i veza sa ciljem sprječavanja sukoba.⁸³ Na temelju toga možemo reći da kultura postaje središnji pojam tako međudržavne suradnje kao i rada drugih subjekata međunarodne zajednice.⁸⁴

U tom smislu, javna i kulturna diplomacija djeluju kao dopuna tradicionalnoj diplomaciji u jednoj od njezinih osnovnih funkcija – mirnom posredovanju. Promoviranje međukulturnog dijaloga danas visoko je na dnevnom redu globalnih i regionalnih organizacija, kao što je i sastavni dio vanjske politike.⁸⁵ Ako je tradicionalna diplomacija predstavljala komunikaciju između diplomata i državnih struktura, i ako je javna diplomacija pokrenula komunikaciju između diplomata i šire javnosti, kulturna diplomacija ide još korak dalje.⁸⁶ Komunikacija⁸⁷ *od mnogih ka mnogima*⁸⁸, koju prikazuje javna diplomacija, sa početkom javne diplomacije se širila u komunikaciju *od nekih ka mnogima*⁸⁹, a kulturna diplomacija još ju dodatno proširi na komunikaciju *od mnogih ka mnogima*.⁹⁰

Arndt također piše, da je razlika između diplomata i diplomata koji obavljaju kulturnu diplomaciju ta, da „diplomati koji se bave sa kulturnom

⁸⁰ Matija Bučar, „Kulturna diplomacija Republike Slovenije“, op. cit.

⁸¹ Požgan, Bojinović, Fenko, „Kulturna diplomacija in kultura v mednarodnih odnosih: Študija primera slovenske zunanje politike“, op. cit., str. 30.

⁸² Interkulturni dijalog stvaraju ne samo države nego i drugi subjekti međunarodnih odnosa, kao što su međunarodne vladine i nevladine organizacije. (Fenko Požgan, „Kulturna diplomacija in kultura v mednarodnih odnosih: Študija primera slovenske zunanje politike“, op. cit., str. 30).

⁸³ Michael McClellan, „Public Diplomacy in the Context of Traditional Diplomacy“, op. cit.

⁸⁴ Matija Bučar, „Kulturna diplomacija Republike Slovenije“, op. cit.

⁸⁵ Požgan, Bojinović, Fenko, „Kulturna diplomacija in kultura v mednarodnih odnosih: Študija primera slovenske zunanje politike“, op. cit., str. 30.

⁸⁶ Bučar, „Kulturna diplomacija Republike Slovenije“, op. cit., str. 53.

⁸⁷ Ibidem, str. 43.

⁸⁸ Bound, [et al.], Cultural Diplomacy. 2007, http://ics.leeds.ac.uk/papers/vp01.cfm?outfit=pmt&folder=7&pa_per=2823, str. 75, 20/5/2015.

⁸⁹ Komunikacija *few-to-few* - vrijedi za diplomaciju, koja je nekad bila ograničena na dogovore između elita različitih zemalja.

⁹⁰ Komunikacija *few-to-many* - vrijedi za diplomaciju, koja je sa nastupom javne diplomacije u procesu pregovora na međunarodnoj sveni počela uključivati i strane javnosti.

diplomacijo, djeluju na različite načine, sa drugim resursima, sa drugom publikom, u različito vrijeme i na različitim mjestima.⁹¹ Kulturna diplomacija je dugoročna aktivnost koja se bazira na uzajamnosti.“ Kulturni diplomati pokušavaju ostati neutralni i u tom smislu nisu povezani s političkim programom, uglavnom zbog njihovog stila funkcioniranja koji se razlikuje od uloge političkog predstavnika države.⁹²

Zvezdana diplomacija

Diplomacija u 21. stoljeću ne ide samo preko djelovanja samih država, jer se okolina iz koje danas slijedi funkcionalna potreba za javnu diplomaciju izvanredno mijenja, posebno zbog razvoja komunikacijskih kanala i informacijskih tehnologija, i tako zapovijedaju moderne nekonvencionalne, alternativne načine radnje javne diplomacije.⁹³ Zvezdanu diplomaciju mogli bi rangirati i u diplomaciju građana, gdje se radi o konceptu koji daje pojedinim građanima pravo i odgovornost da pomognu oblikovati vanjske odnose.“⁹⁴ Istovremeno naglašava se da diplomati građani izgrađuju na osobnih odnosa izvan granica vlastite države, a ti osobni odnosi predstavljaju dobru osnovu za službeni dijalog i pregovore između država i njihovih službenih predstavnika.⁹⁵

Ulogu diplomacije tako sve više nadopunjuju nedržavni akteri, koji stvaraju nove oblike vladanja. Nevladini akteri su skupa sa zvezdanim diplomatima u mogućnosti mobilizirati javno mnijenje i svijest, što tradicionalna diplomacija ne može u takvom opsegu i sa čime javnost utiče na dnevni red vanjske politike.⁹⁶ Međutim, sudjelovanje nedržavnih aktera a time i zvijezda u međunarodnim odnosima, može se shvatiti samo kao nadopuna ili podrška diplomaciji. Ona može graditi na međuljudskim odnosima, ali ne može pomoć u oblikovanju institucija diplomacija⁹⁷, a istovremeno to je jedini način, kako je moguće učinkovito rješavanje globalnih problema koji zahtijevaju blisku suradnju između vlada, nevladinih organizacija i pojedinca.

Eastwood dalje tvrdi, da zvezdani diplomati mogu nadomjestiti most između zapadne publike i dalekih tragedijama gdje sa svojom slavom

⁹¹ Komunikacija *many-to-many*.

⁹² Arndt T. Richard, *The First Resort of Kings: American Cultural Diplomacy in the twentieth Century*, Potomac Books, Inc., Virginia, 2005, pp. 546-547.

⁹³ Geoff R. Berridge, *Diplomacy: Theory and Practice*, Četvrto izdanje, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 2010, pp. 189-190.

⁹⁴ Kristina Plavšak Kranjc, „Javna diplomacija - temeljni koncepti in trendi“, op.cit., str. 14

⁹⁵ Sherry Mueller, „The Nexus of U.S. Public Diplomacy and Citizen Diplomacy“, in: Snow N. Taylor, P. M. *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York, 2009, p. 102.

⁹⁶ Kristina Plavšak Kranjc, „Javna diplomacija - temeljni koncepti in trendi“, op. cit., str. 37.

⁹⁷ Anne Viola Lora, „The Reinvention of Diplomacy“, 2002, <http://bibliothek.wzb.eu/artikel/2008/f-14290.pdf>, p. 24, 15/5/2015.

privuče pažnju za međunarodnim događanjima i skandalima.⁹⁸ Zbog svoje karizme predstavljaju pozitivan imidž nevladinih organizacija, jer zagovaraju pravedan diskurs unutar i u okviru globalnog civilnog društva u pogledu uzajamnih i zajedničkih vrijednosti tih organizacija. Uz to, zvjezdane politike se također može promatrati kao posrednike, jer pruže nekonfrontirajuće preraspodjelo političkih i ekonomskih snaga u cilju rješavanja globalnih problema.⁹⁹ Cooper se slaže sa tim i dodaje, da je zvjezdana diplomacija stvorila novi „prostor“, u kojem zvijezde mogu pružiti kanal između javnih i vanjskih poslova, za prevladavanje tradicionalnih metoda diplomacije, koje se pojavljuju, kad službeni diplomati pokušavaju izbjegavati davati informacije javnosti.¹⁰⁰

Za zvjezdanu diplomaciju možemo reći, da je ona sredstvo meke moći, koje se odnosi na sposobnost utjecanja na promjenu kroz pravila privlačnosti, prije nego prisilom ili plaćanjem.¹⁰¹ U odnosu na nacionalne države ta moć proizlazi iz legitimnosti kulture neke tvrtke, političkih ideala i politike do drugih država. Na taj način, oni utjecaju na diplomate, odluke međunarodnih politika i nacionalni vođa. Mekana moć postala je ključni pojam u redefinisaju politike diplomacije, kojoj je danas cilj da uvjeri druge da prihvate i slijede norme i institucije koje proizvode poželjno ponašanje. Stoga slavne osobe promoviraju nove ili druge, neobične diskurse i sa integracijom na diplomatskom području utjecaju na vjerodostojne intervencije u cijeloj međunarodnoj zajednici.

Za razumijevanje potrebno je naglasiti činjenicu da u zvjezdanoj kulturi cijela aktivnost usmjerena je na promidžbu i promociju medijskih događaja. U prošlosti se čak smatralo, da su te aktivnosti bile dio američke politike sve od Franklina D. Roosevelta i tijekom izbora Ronalda Reagana, kad je linija između slave i politike polako počela da se gubi. Napokon, u Americi lobiranje smatra se jednim od važnih sredstava političkog sustava. Stručnost, novac i znanje o tome kako privući pozornost su ključ uspješnog lobiranja. Novac i pozornost obično kod slavnih ljudi ne predstavlja problem, a stručnosti mogu da se nauče. Obojica zauzimaju isto „društveno okruženje“ koji im omogućuje partnerstvo. Poznato lice i ime otvaraju vrata zato se političari povezuju sa slavnim osobama i održavaju kontakte sa njima kako bi imali jači utjecaj.¹⁰²

⁹⁸ Eastwood B. M., "A Note on the New Face of Citizen Diplomacy: Education City and American Universities in the Middle East", *American Foreign Policy Interests*, vol. 29, no. 6, 2006, p. 445.

⁹⁹ Ibidem., str. 299.

¹⁰⁰ Ibidem., str. 300.

¹⁰¹ Andrew F. Cooper, *Celebrity diplomacy*, Paradigm Publisher, London, 2007, pp. 113-114.

¹⁰² Nye Joseph, *Public diplomacy and Soft Power*, 2004, <http://ann.sagepub.com/content/616/1/94.full.pdf+html>, 10/5/2015.

Međutim, podizanje javne svijesti o globalnim problemima trebala bi biti prilagođeno individualnim publikama, tako da možemo reći, da je planiranje i djelovanje zvjezdane diplomacije ciljano kao i što akteri te diplomacije trebaju na temelju dubinskog znanja publike procijeniti što može uspjeti u javnosti i što ne, te na kakav način mogu privući pozornost stanovnika kao i politike i na taj način učinkovito se pojaviti. Komunikacijski menadžeri nevladinih organizacija tako uzmu u obzir na kakav način i kako koristiti slavne osobe. Koristi koje pružaju zvjezdane osobe su: (1) slavne osobe omogućuju da poruke, ciljevi i ideje dođu na dobrotvorne kampanje, a u isto vrijeme učinkoviti su u privlačenju malih donatora i potencijalnih mlađih donatora; (2) slavne osobe mogu postići interes u ljudima koji inače ne bi bili zainteresirani za rad nevladinih organizacija, a njihovo sudjelovanje izazove interes i kod drugih ljudi čak i u civilnom društvu; (3) slavne osobe mogu pružiti pristup do osoba koje odlučuju.¹⁰³

U suradnji političara i slavnih osoba u rješavanju globalnih problema, obje strane imaju priliku dobiti niz pogodnosti. Kroz mekanu moć zvijezda, političari mogu dobiti veću podršku javnosti, a u zamjenu, slavne osobe dobiju prednost bliske veze pojedinaca koji imaju formalnu institucionalnu moć. Motivirani sa ovim prednostima političari i slavne osobe često se ujedine u rješavanju gorućih problema. Ipak možemo reći, da zvjezdani diplomati nemaju potpunog utjecaja na političke odluke, zato što oni u konačni fazi ovise od potpore vlade i političara za promjenu politika te povećanja međunarodne pomoći na područjima sukoba. Slavne osobe tako politike ne mogu mijenjati, ali mogu poticati politiku više nego ikada.

Pritom valja naglasiti, da aktivnosti slavnih osoba u kontekstu zvjezdane diplomacije ne ugrožavaju aktivnosti profesionalnih diplomata, te samog sadržaja diplomacije, kao što i ne zamjenjuju tradicionalne diplomacije. To je samo „produžetak“¹⁰⁴ post-moderne diplomacije u smislu da potječe od nje, te je evoluirala zbog zadovoljavanja potreba suvremene međunarodne zajednice koja se suočava sa novim problemima i pojavom novih aktera. Prema našem mišljenju ide za novi oblik diplomatske komunikacije, koja u diplomaciju uključuje nediplomate, netradicionalne aktere čime diplomaciju bliži javnosti.

Usporedba između javne, kulturne i zvjezdane diplomacije

Diplomacija se u prošlosti razumjela kao odnos od *vlade-ka-vladi* (diplomat-ka-diplomatu). Kasnije se zbog termina javna diplomacija počelo razmišljati o odnosu od *vlade-ka-ljudima*, ili općenitije od *ljudi-ka-ljudima*.¹⁰⁵

¹⁰³ Larkin K.G., „Star Power: Models for Celebrity Political Activism“, *Virginia Sports and Entertainment Law Journal*, vol. 9, no. 1, 2009, p. 163.

¹⁰⁴ Traub J., *The Celebrity Solution*, 2008, p. 38.

¹⁰⁵ Maja Bratuša, *Posebosti funkcij državljana diplomata v postmoderni diplomaciji*, op. cit.

Velik utjecaj na takvo razumijevanje imao je koncept mekane moći, koji je inače bila pokretačka snaga u međunarodnim odnosima, te je dobio na važnosti u kasnim 1980-ih, kada je Joseph Nye koncept precizno definirao.

Općenito bi za početak mogli reći, da je javna diplomacija krovna aktivnost zvjezdane i kulturne diplomacije te su oboje samo jedan od elementa javne diplomacije.¹⁰⁶ Danas stručnjaci uglavnom razumiju kulturnu diplomaciju kao materijalni i praktički podskup javne diplomacije, što možemo zbog zajedničkih karakteristika prenijeti i na zvjezdanu diplomaciju.¹⁰⁷

U donjoj tabeli usporedili smo kulturnu, javnu i zvjezdanu diplomaciju u odnosu prema ključnim elementima: akteri, adresati, ciljevi, strategije, važnost medija, komunikacija, mrežni/hijerarhijski model, te utjecaj globalizacije.

	Kulturna diplomacija	Javna diplomacija	Zvjezdana diplomacija
Izvođač	Državni i nedržavni akteri	Državni i nedržavni akteri	Državni i nedržavni akteri
Primatelj	Šira domaća i svjetska javnost	Šira domaća i svjetska javnost	Šira domaća i svjetska javnost
Cilj	Dugoročni ciljevi	Dugoročne političke i ekonomske koristi	Dugoročni ciljevi
Strategije	Mekana moć	Mekana moć	Mekana moć
Značenje medija	Povećana dostupnost informacija, povratne informacije, demokratska kontrola	Povećana dostupnost informacija, povratne informacije, demokratska kontrola	Povećana dostupnost informacija, povratne informacije, demokratska kontrola
Smjer komunikacije	Dvostrana komunikacija	Dvostrana komunikacija	Dvostrana komunikacija
	Javno	Javno	javno
Mrežni ali hijerarhijski model	Mrežni model	Mrežni model	Mrežni model
Globalizacija	Utjecaj na razvoj	Utjecaj na razvoj	Utjecaj na razvoj

Vir: prilagođeno iz Matijašević, Nina, Zvezdniška diplomacija, Fakulteta za državne in evropske študije, Brdo pri Kranju, 2004.

¹⁰⁶ Manheim J. B., "Democracy" as international public relations, Annual Conference of the American Political Science Association, San Francisco, CA 1990.

¹⁰⁷ Gregory Bruce, *Public Diplomacy and Strategic Communication: Cultures, Firewalls and Imported Norms*, 2005, p. 8.

Općenito možemo sažeti ključne rezultate iz tabele, tako u pogledu jednakosti kao i raznolikosti određenih vrsta diplomacija. Prema *akterima* između javne, kulturne i zvjezdane diplomacije vrijedi jednakost, to jest, da diplomacija više nije samo u isključivoj nadležnosti Ministarstva vanjskih poslova, budući da provedba vanjske politike temelji na kompleksnoj integraciji velikog broja vladinih i nevladinih aktera.¹⁰⁸ Tako vidimo sudjelovanje tako države, ministarstva, vladinih i nevladinih organizacija kao i pojedinaca. Potonji su, također, i uzrok pojave *mrežnog modela* kod sve tri vrste diplomacije, jer različiti dionici kombiniraju svoje resurse za postizanje zajedničkih ciljeva.¹⁰⁹

Uz to Druckman¹¹⁰ naglašava vezu između javnog mnijenja, medija i vanjske politike, pri čemu je vrlo važna *kredibilnost* komunikatora, tj. diplomata. Ključnog značaja kod vjerodostojnosti post-modernih aktera igraju određeni faktori naime (1) njihov opseg (globalnost, frekvencija i vidljivost) i (2) učinkovitost komunikacije (motivi, kulturna dosljednost, snaga i strategije). Drugim riječima, način na koji komuniciraju s publikom, utjecaj na njih i njihove mišljenje, ovisno je o povećanju opsega komunikacije putem medija, čime se povećava svijest i uokvirivanje poruka za svjetsku javnost. Vjerodostojnost je u očima javnosti vrlo brzo izgubljena, ako država zauzme položaj ili djeluje protivno svojim načelima.¹¹¹

Jednakost između njih postoji i prema *adresatima*. Aktivnosti svake od njih nisu više usmjerene na predstavnike vlasti, jer danas (post-moderni) diplomati ne zastupaju samo interese nacionalnih država, nego i interese nedržavnih aktera. U osnovi, za sve se smatra da su ciljani i usmjereni na širu lokalni u svjetsku javnost. Osim toga, djeluju u smjeru tradicionalnih diplomatskih agenta, kao što su vlade i mnogi drugi, poput medija, nevladinih organizacija i pojedinaca.

U vezi sa *ciljevima* sve tri vrste diplomacije se međusobno do određenog stupnja razlikuju, jer svaka obavlja svoje vlastite ciljeve, ali im je zajedničko da njihova provedba ima pozitivan utjecaj na postizanje ciljeva vanjske politike, čime se stvaraju uvjete koji potiču miroljubive odnose između država i promicanju demokraciju, poštivanje ljudskih prava i održivi razvoj, a svi ti ciljevi imaju dugoročne učinke i viziju.

Polazeći od već spomenutih nalaza i ključnih čimbenika koji su utjecali na promjenu u diplomaciji, možemo zaključiti da u post-modernoj diplomaciji važnu ulogu igra zainteresirana javnost. Ova je za diplomata ključna, jer treba biti u stanju motivirati javnost i međunarodne aktere te biti u mogućnosti generirati interes za svoju državu ili interese koje brane. Kad je publika jednom

¹⁰⁸ Signitzer B. H. & Coombs T., "Public Relations and Public Diplomacy, Conceptual Convergences", op. cit., str. 138.

¹⁰⁹ Milan Jazbec, "Osnove diplomacije", op. cit., str. 44

¹¹⁰ Hocking Brian, "Privatizing diplomacy?", op. cit., str. 150.

¹¹¹ James N. Druckman, "On the Limits of Framing Effects: Who Can Frame?", *Journal of Politics*, vol. 63, no.4, 2001, pp. 1041-1066.

u fazi interesa, zadatak diplomata je komunikacija sa publikom. Diplomati treba se prilagoditi i postupno graditi odnos i pozitivno mišljenje. Javnost tako postaje aktivni suučesnik u diplomaciji. A to je ključno tako u javnoj kao i u kulturnoj i zvjezdanoj diplomaciji. Post-moderni diplomati¹¹² to čine kroz niz sredstava kao što su informacijske tehnologije, internet, pametni telefoni, kulturni centri itd. Kad diplomat potstiče javni interes, može početi *dvosmjernu komunikaciju*¹¹³, dok javnost sa svojim mišljenjem ili izraženih stavova tu diplomaciju soustvara. Diplomatska služba komunicira s javnošću, uglavnom putem medija, preko kojih također prihvaća povratne informacije; uključuje i slušanje i komuniciranje sa širokom paletu aktera društva i obično se odvija u okruženju otvorene interkulture komunikacije.¹¹⁴ Razmjena je izvanredne važnosti za učinkovitu diplomaciju, jer slušajući komunikatore uzmu u obzir stavove, vrijednosti i težnje strane javnosti.¹¹⁵ Razvoj suvremenih medija omogućuje vladama, tvrtkama i akterima civilnog društva brojne komunikacijske kanale putem kojih se mogu obratiti javnosti, kao i što ima javnost priliku odgovoriti na poruku ili izravno ili neizravno odgovoriti na politiku¹¹⁶, na primjer, kroz različite forume, preko društvenih mreža i sastanaka. Nedržavni akteri su tako pioniri u uvođenju novih komunikacijskih strategija i utjecanja, tehnika te stvaranja mogućnosti za dijalog.

Kod planiranja strategija svi se oslanjaju na *meću moć*, s time da moraju uzeti u obzir ciljanu državu i njezinu javnost i istovremeno istražiti sve elemente države kao što su kultura, vjera, stav javnosti prema vlasti, ulogu medija u državi i slično. Mediji najčešće iz komercijalnih razloga objavljuju zanimljive i važne događaje, a njihova uloga može biti ključna, kako mogu predstavljati kontraverznu vezu između javnosti i donositelja odluka.¹¹⁷ Njihova svrha je također u kulturnoj, javnoj i zvjezdanoj diplomaciji jednaka, tj. veća dostupnost informacija, povratnih informacija i demokratske kontrole. Velik utjecaj na sve promjene također ima *globalizacija*. Mediji su ušli u područje diplomacije, za njih je značajno ne samo da odgovaraju na međunarodno političko zbivanje, te se i aktivno uključuju u procese komunikacije između vlada i javnosti o međunarodnoj politici pa su čak sami postali van-politička sredstva mirenja i intervencije kao i eskalacije sukoba.¹¹⁸ Sve se to događa na očima svjetske javnosti. Uz to, srž diplomacije je, kao što

¹¹² Nye Joseph, *Public Diplomacy and Soft Power*, The Annals of the American Academy of Political and Social Science 616 (2008), pp. 9-109.

¹¹³ U našem slučaju, govorimo o diplomatu javne, kulturne i zvjezdane diplomacije.

¹¹⁴ Nije potrebno da su povratne informacije izravne, jer obično to nije tehnički moguće.

¹¹⁵ La Porte, "The power of the European Union in the Global Governance: A proposal for the new public Diplomacy", op. cit., p. 13

¹¹⁶ Nye Joseph, "Public Diplomacy and Soft Power", op. cit. str. 103.

¹¹⁷ Pigman G. A, *Contemporary Diplomacy*, Polity Press, Cambridge, 2010, p. 122.

¹¹⁸ Matej Zelnc, *Vpliv notranje politike na diplomatsko akcijo: Primer sporazum Drnovšek-Račan*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2004, str. 2.

navodi Gilboa¹¹⁹, izvođačevo izravno komuniciranje sa stranim publikama da utječe na njezino mišljenje i mišljenje njezine vlade. Globalna javnost je zbog razvoja informacijske i komunikacijske tehnologije i sve veće dostupnosti informacija, razvila interes za globalna pitanja. Države su koristile različite strategije za približavanje javnosti – potrebno je istražiti tako ciljanu državu i njene građane. S druge strane, država sama može aktivno utjecati na dnevni red i na javno mnijenje te pozitivnu percepciju domaćih i stranih javnosti. To se postiže kroz različite kampanje, događanja i aktivnosti koje djeluju kao kanali kroz koje javnost shvati događanje u državi.¹²⁰

Zaključak

Diplomacija u 21. stoljeću, širi područje djelovanja i od tradicionalne metode bilateralnih odnosa postaje instrument komunikacije između globaliziranog društva.¹²¹ Zahvaljujući sve većem broju novih aktera u modernom dobu, postmoderna diplomacija fokusira se na mnogo šire ciljeve i istovremeno otkazuje monopol profesionalnih diplomata. Snaga koja je nekad bila u rukama država i vlada, danas je raspoređena na različite aktere, kao što su nevladine organizacije i pojedinci. Kao što se može vidjeti iz usporedbe kulturna, javna i zvjezdana diplomacija nisu samo formalna aktivnost ministarstva vanjskih poslova i diplomata, nego je ta provedena i od drugih aktera kao što su nevladine, vladine organizacije i pojedinci.¹²² To smo pokušali predstaviti i pokazati kroz usporedbu tri vrste posebnih diplomacija, pri čemu smo se usredotočili prvenstveno na zvjezdanu diplomaciju.

U tom kontekstu, nevladine organizacije, koje se odlikuju uglavnom kredibilitetom, stručnom znanju i prikladnim mrežama aktivista i stručnjaka, mogu biti ključni partneri sa civilnom društvom.¹²³ Što se tiče medija, njih je u usporedbi s drugim akterima teže prepoznati i označiti kao partnere kulturne, javne i zvjezdane diplomacije, ali su u oblikovanju političkog dnevnog reda ključne važnosti. Mediji i područja informacijske tehnologije tako prerastaju nacionalni teritorij i tradicionalne koncepte diplomacije. Mediji ne reagiraju samo na međunarodnopolitičko događanje, nego i aktivno sudjeluju u procesima komunikacije između vlada i javnosti o zbivanjima u

¹¹⁹ Kunciz, M., "Transnational Public Relations by Foreign Governments", in: Sriramesh K. & Verčič, D. (eds), *The Global Public Relations Handbook*. Mahwah, 2003, p. 409.

¹²⁰ Gilboa E. "Global Communication and Foreign Policy", *Journal of Communication*, vol. 52, no. 4, 2002, pp. 731-748.

¹²¹ Lavra Černigoj, *Javna diplomacija in Republika Slovenija*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2006, str. 20.

¹²² Wilfried Bolewski, "Diplomacy and International Law in Globalized Relations.", op. cit., str. 3.

¹²³ Renata Ribežl, „Javna diplomacija in analiza delovanja tujih centrov v Sloveniji (2005-2008)“, op. cit., str. 9.

međunarodnoj političkoj areni.¹²⁴ Konačno su ušli u tradicionalnu sferu diplomacije te sami postali van-političko sredstvo mirenja i intervencije kao i eskalacije sukoba.¹²⁵ Uz širenje globalnih komunikacija, globalna politika postala je u velikoj mjeri medijski posredovana ili medializirana te se posebno kroz međunarodne televizijske mreže odvija na očima globalne javnosti. Ovoj „medijskoj stvarnosti“ prilagođuju se svi akteri u provedbi svoje politike, dok pokušavaju sa različitim tehnikama i vještinama odnosa s javnošću poboljšati ne samo sadržaj, nego i sliku svojih vanjskih politika.¹²⁶

Kad su kreatori politike suočeni s globalnim pitanjima 21. stoljeća, (možda) se nesvjesno uključuju u javnu diplomaciju. Sposobnost razumijevanja, sudjelovanje i utjecaj nedržavnih aktera, ključno je za rješavanje složenih izazova. U isto vrijeme zbog veličine problema ne postoji jedinstvena agencija, organizacija, vlada ili područje stručnosti s cjelokupnom slikom problema i da bi bila u mogućnosti dobiti sve informacije te i sama riješiti te probleme.

Međuvladina diplomacija još uvijek je važna, ali su vlade saznale, da se njihova moć prebacuje gore na međunarodnu razinu kao i dole ka nedržavnim akterima.

Bibliografija

- Arndt, T. Richard, *The First Resort of Kings: American Cultural Diplomacy in the twentieth Century*, Potomac Books, Inc., Virginia, 2005.
- Avant, D. Deborah, Finnemore Martha i Seel K. Susan (eds), *Who Governs the Globe?* Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
- Bašić, Nedžad, „Globalne strukturalne promjene i nova sigurnosna paradigma“, *Časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju – Međunarodne studije*, god. XII, br. 2, 2012, str. 11-26.
- Benko, Vlado, *Znanost o mednarodnih odnosih*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 1997.
- Benko, Vlado, „Mesto in funkcije diplomacije v razvoju mednarodne skupnosti“, u: Milan, Jazbec (ur.), *Diplomacija in Slovenci*, Založba Drava, Celovec, 1998, 39-58.
- Benko, Vlado, *Sociologija mednarodnih odnosov*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, 2000.

¹²⁴ Habjan, B., *Javna diplomacija v Mednarodnih organizacijah -Primer Unicefa*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2008, str. 31.

¹²⁵ Kristina Plavšak Kranjc, „Javna diplomacija - temeljni koncepti in trendi“, op. cit., str. 652.

¹²⁶ Kunczik M., „Transnational Public Relations by Foreign Governments“, op. cit., str. 409.

¹²⁷ Gergen, D.R, „Diplomacy in a Television Age: The Dangers of Teledemocracy“, in: Sartafy, S. (ur.), *The Media and Foreign Policy*, St. Martin Press, New York, 1991, pp. 48-49.

- Bennet, A. Leroy i Oliver, K. James, *International Organizations: Principles and issues*, 7th ed., Upper Saddle River: Prentice Hall, New Jersey, 2002.
- Berridge, R. Geoff, *Diplomacy: Theory and Practice*, Četvrto izdanje, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 2010.
- Bolewski, Wilfried, *Diplomacy and International Law in Globalized Relations*, Springer, Berlin, 2007.
- Bound [etal.], Cultural Diplomacy. URL=http://ics.leeds.ac.uk/papers/vp01.cfm?outfi=pmt&folde=7&p_aper=2823, 2007, 20.5.2015.
- Bratuša, Maja, *Posebnosti funkcij državljana diplomata v postmoderni diplomaciji*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2013.
- Bruce, Gregory, *Public Diplomacy and Strategic Communication: Cultures, Firewalls and Imported Norms*, 2005, <http://www8.georgetown.edu/cct/apsa/papers/gregory.pdf>«, 18.5.2015.
- Bučar, Bojko, *Spremebe v diplomaciji v XXI. Stoletju*, Teorija in praksa 44 (6), str. 862-876.
- Bučar, Matija, *Kulturna diplomacija Republike Slovenije*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2007.
- Cohen, R., "Reflections on the new global diplomacy", in: Melisenn, Jan (ed.). *Innovation in diplomatic practice*, Palgrave Macmillan, Hampshire in New York, 1999.
- Cooper, F. Andrew, *Celebritydiplomacy*, Paradigm Publisher, London, 2007.
- Council of Europe, *List of INGOs Enjoying participatory Status with the Council of Europe*, 2006, http://www.coe.int/t/e/ngo/public/participatory_status/list_of_ngos/liste_des_OING_2006_internet.asp#TopOfPage, 15/5/2015.
- Černigoj, Laura, *Javna diplomacija in Republika Slovenija*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Cernigoj-Lavra.PDF>, 2006, 18/5/2015.
- Druckman, James, "On the Limits of Framing Effects: Who Can Frame?", *Journal of Politics*, vol. 63, no. 4, 2001, str. 1041-1066.
- Eastwood, B., "A note on the New Face of Citizen Diplomacy: Education City an American Unviersities in the Middle East", *American Foreign Policy Intersets*, vol. 29, no. 6, 2007, p.445.
- Freeman, W. Charles, *The Diplomat's Dictionary*, United States Institute of Peace, Washington D.C 2003.
- Friedman, Thomas, *The lexus and the olive tree: Understand Globalization*, Farrar Straus & Giroux, Picador, 2000.
- Gilboa, E., "Global Communication and Foreign Policy", *Journal of Communication*, 2002, vol. 52, no. 4, pp. 731-748.

- Gregory, Bruce, "American Public Diplomacy: Enduring Characteristics, Elusive Transformation", *The Hague Journal fo Diplomacy*, 2011, vol. 6, pp. 351-372.
- Habjan, B., *Javna diplomacija v mednarodnih organizacijah – Primer Unicefa*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/habjan-blaz.pdf>, 2008, 6/5/2015.
- Hill, Christoher, *The changing Politics of Foreign Policy*, Houndmills, Basingstoke i Hamshire, Palgrave MacMillan, 2007.
- Hocking, Brian, "The End(s) of Diplomacy", *International Journal*, 1997/1998, vol. 53, no. 1, pp. 170-171.
- Hocking, Brian, "Privatizing diplomacy?" *International Studies Perspectives*, 2004, vol. 5, no. 2, pp. 151-152.
- Hocking, Brian, Spence, D. *Foreign ministries in the European Union: Integrating Diplomats*, Palgrave Macmillan, New York, 2005.
- Hoffman, John, „Reconstructing diplomacy“, *British Journal of Politics and International relations*, vol. 5, no. 4, p. 526.
- Hudson, M. Valerie (ed.), *Culture and Foreign policy*. Lynne Reiner Publishers, Boulder in London, 1997, 1-24.
- Jazbec, Milan, *Postmoderna diplomacija*, Teorija in praksa, 2007, god. 44, br. 6.
- Jazbec, Milan, *Osnove diplomacije*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2009.
- Jazbec, Milan, „Uvodna študija: Sociologija diplomacije – od ideje do poskusa konceptualizacijem“, u: Jazbec Milan (ur.), *Sociologija diplomacije*, Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 2012, str. 13.
- Jazbec, Milan, „Diplomacija malih držav in globalizacija“, u: Brglez Milan i Zajc Drago (ur.). *Globalizacija in vloga malih držav*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str. 231.
- La Porte, *The power of the European Union in the Global Governance: A proposal for the new public Diplomacy*, University of Southern California, Center on Public Diplomacy, 2012.
- Langhorne, R., „The Diplomacy of Non-State Actors“, *Diplomacy and Statecraft*, vol. 16, no. 2, 2005, pp. 331-339.
- Larkin, K.G. "Star Power: Models for Celebrity Political Activism", *Virginia Sports and Entertainment Law Journal*, 2009, vol. 9, no. 1, pp. 155-179.
- Lord, Christopher, *Legitimacy, Democracy and the EU: When Abstract Questions Become Practical Policy Problems*, Policy Paper 03/00, Leeds, University of Leeds, 2000.
- Manheim, J. B., "Democracy" as international public relations, Annual Conference of the American Political Science Association, San Francisco, CA 1990.

- Matijašević, Nina, *Zvezdniška diplomacija*, Fakulteta za državne in evropske študije, Kranj, 2014.
- Mcclellan, *Public Diplomacy in the Context of Traditional Diplomacy*, <http://www.publicdiplomacy.org/45.htm>, 21.12.2013.
- Melissen, Jan, „Between Theory and Practice“, in: Melissen Jan (ed.), *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, Palgrave Macmillan, New York, 2005, pp. 3-28.
- Melissen Jan, *Beyond the New Public Diplomacy*, Clingendael Discussion Papers in Diplomacy, 2011, http://www.clingendael.nl/publications/2011/20111014_cdsp_paper_jmelissen.pdf, 14.5.2015.
- Nye, Joseph, *Public diplomacy and Soft Power*. <http://ann.sagepub.com/content/616/1/94.full.pdf+htm>, 2004, 1/5/2015.
- Nye, Joseph, *Public Diplomacy and Soft Power*, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616 (2008), pp. 94-109.
- Nye, Joseph, „Public Diplomacy and Soft Power“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616 (2008), str. 94-109.
- One Campaign, *The 2015 data Report – Putting the poorest first*, ONE, https://s3.amazonaws.com/one.org/pdfs/DATA_Report_2015_EN.pdf, 16/5/2015.
- Organizacija Združenih Narodov, *Združeni Narodi*, Vienna International Centre, 2008. URL: http://www.unis.unvienna.org/pdf/This_is_the_UN_2008sl.pdf, 20/5/2015.
- Petrič, Ernest, *Zunanja politika – Osnove teorije in praksa*, Ljubljana, 2010.
- Picco Giandomenico, „A New International System“, *Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, 2005.
- Pigman, G. A, *Contemporary Diplomacy*, Polity Press, Cambridge, 2010.
- Plavšak Kranjc, Kristina, „Javna diplomacija – temeljni koncepti in trendi“, *Teorija in praksa*, vol. 41, no. 3-4, 2004.
- Pye, Lucian, „Political Culture Revisited“, *Political Psychology*. vol. 12, no. 3, 1991, pp. 487-508.
- Požgan, Jure, Bojinović Fenko, Ana, „Kulturna diplomacija in kultura v mednarodnih odnosih: Študija primera slovenske zunanje politike“, *Družboslovne razprave*, god. 28, br. 69, 2012, str. 25-53.
- Ribežl, Renata, *Javna diplomacija in analiza delovanja tujih centrov v Sloveniji (2005- 2008)*, Fakulteta za humanistične študije Koper, Koper, 2009.
- Riordan, Shaun, *The New Diplomacy*, Polity Press, Cambridge, 2003.
- Saner, Raymond & Yiu, Lichia, *International Economic Diplomacy: Mutations in Post- modern Times*, Discussion Papers in Diplomacy, no. 84, 2003.
- Sartafy, S. (ed.). *The Media and Foreign Policy*, St. Martin Press, New York, 1991.

- Signitzer, B.H., Coombs, T., "Public Relations and Public Diplomacy", *Conceptual Convergences. Public Relations Review*, vol. 18, no. 2, 1992, pp. 137-149.
- Simpson, J.A., Weiner E.S.C., *Oxford English Dictionary*, Oxford University Press, Oxford, Clarendon Press, 1989.
- Sriramesh, K., Verčič, D. (ur.), *The Global Public Relations Handbook. Mahwah*, 2003.
- Slavik, S. (ed.). *Multistakeholder diplomacy: challenges and opportunities*, DiploFoundation, Msida in Geneva, 2006.
- Snow N., Taylor, P. M., *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York, 2009.
- Svetličič, Marjan, *Prihodnje zunanjepolitične usmeritve Slovenije. Pogovori o prihodnosti Slovenije pri predsedniku Republike*, 2003.
- Sovereignty, *Commission on Global Governance, Our Global Neighbourhood*, 2006, www.sovereignty.net/p/gov/ogn-front.html, 15/5/2015.
- Širnik, Boštjan, *Diplomacija XX. stoletja*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2002.
- Traub, J. The Celebrity Solution, http://www.nytimes.com/2008/03/09/magazine/09CELEBRITYt.html?pagewanted=all&_r=0, 2008, 10/5/2015.
- Viola Lora Anne, *The Reinvention of Diplomacy*, <http://bibliothek.wzb.eu/artikel/2008/f-14290.pdf>, 2002, 12/5/2015.
- Volk, Kovačič Urška, *Bilateralna diplomacija med Republiko Slovenijo in Arabsko Republiko Egipt*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2001.
- Vrbič, Blaž, *Postmoderni diplomatski akterji in internacionalizacija podjetij: primer gospodarskih predstavništav v tujini*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2006.
- Watson, Adam, *Diplomacy: the Dialogue between States*, London, Eyre Methuen, 1982.
- White, Brian, "Diplomacy", in: Baylis John i Smith Steve (ed.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations. 3rd edition*, Oxford, Oxford University Press, 2005.
- Wiseman, Geoff, *Celebrity Diplomacy: The Effectiveness and Value of Celebrity Diplomacy*, An edited transcript of a Panel Discussion at the USC Center on Public Diplomacy at the Annenberg School, Norman Lear Center, 2009.
- Zakrajšek, Marija, *Vpliv informacijsko-telekomunikacijskih tehnologij na diplomacijo*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2004.
- Zelnik, Matej, *Vpliv notranje politike na diplomatsko akcijo: Primer sporazum Drnovšek-Račan*, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, 2004.

Nina MATIJAŠEVIĆ, MA

**DIPLOMACY IN GLOBALISED WORLD:
FACING THE CHALLENGES - COMPARISON OF PUBLIC,
CULTURAL AND CELEBRITY DIPLOMACY**

ABSTRACT

Diplomacy in the 21st century is marked by changes, in the content and in the way of its implementation. Several features that should be mentioned are the participation of new (non-state) actors, expanding of the diplomatic agenda, new diplomatic techniques and in relation to this, the emergence of new forms of diplomacy as is the celebrity diplomacy. These changes are associated with certain changes in the international community after the end of the Cold War and with the changes of the international relation theories and diplomatic studies, showing that countries are no longer the only place for the performance of political power and the only actors who work in diplomacy. In the processes of diplomacy are also included different actors, from governments to international organizations, NGOs and individuals.

Key words: Diplomacy, cultural diplomacy, public diplomacy, celebrity diplomacy, the 21st century.

UDK: 339.9:620.9(470:4-672EU)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1160, str. 59–77
Izvorni naučni rad
Primljen: 27. 08. 2015.

Milan LIPOVAC, Tatjana SIMIĆ¹

Sekuritizacija u energetske bezbednosti – slučaj EU i ruskog gasa

SAŽETAK

Pojam energetske bezbednosti dospeva na vrh političko-bezbednosne agende EU od 2005. godine, a početkom prvih ozbiljnijih prekida u snabdevanju prirodnim gasom. U tom smislu najveća bojazan zvaničnika EU vezana je za mogućnost (zlo)upotrebe energenata kao političkog oružja u uslovima energetske zavisnosti od Rusije. Tema rada vezana je za sekuritizaciju prirodnog gasa koji Rusija izvozi u zemlje članice EU. U radu su analizirani dokumenti i zvanična saopštenja najviših EU zvaničnika u kojima je zavisnost od ruskog gasa označavana kao esencijalna bezbednosna pretnja po energetske bezbednost EU. U radu je takođe predstavljena dinamika procesa sekuritizacije, glavni akteri, skicirani su mogući razlozi, a predstavljene su i posledice koje su podstakle ili ubrzale preduzimanje specijalnih mera.

Ključne reči: energetska bezbednost, sekuritizacija, specijalne mere, EU, Rusija, Ukrajina.

1. Uvod

Od 2005. godine kada su počeli prvi ozbiljniji prekidi u snabdevanju ruskim gasom, najviši politički predstavnici EU energetske bezbednost postavljaju na vrh spoljnopoličke i bezbednosne agende. Pojam energetske bezbednost postaje ključna tema političko-bezbednosnih kalkulacija između Unije i država nečlanica, ali i između samih država članica. Ova promena evropskog političkog diskursa najčešće se objašnjava teorijom sekuritizacije. Kao glavni razlozi sekuritizacije ruskog gasa najčešće se navodi velika potražnja i rastuća zavisnost od ruskih isporuka, mogućnost rasta cena i

¹ Milan Lipovac, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Gospodara Vučića 50, e-mail: lipovac@fb.bg.ac.rs

Tatjana Simić, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu.

samim tim mogući udar na njenu ekonomiju pojedinih članica EU, dok se kao ključni razlog navodi bojazan da će Rusija gas koristiti kao sredstvo za političke ucene.

Važno je takođe istaći da energetska zavisnost između EU i Rusije nije jednosmerna i da ruska ekonomija u velikoj meri zavisi upravo od isporuke prirodnog gasa državama članicama EU. Zato je Rusiji u interesu da zadrži dominantnu poziciju na tržištu energenata u EU, da pronađe način da zaobiđe Ukrajinu kao glavnu tranzitnu zemlju (npr. „Južni tok“), ali i da se proširi nova tržišta (npr. Kina, Turska, države nečlanice EU itd.).

U radu je dat prikaz različitih određenja energetske bezbednosti i njenih dimenzija. Imajući u vidu da energetska bezbednost prožima sve sektore bezbednosti, a da su posledice energetske krize najevidentniji u ekonomskom i političkom sektoru, teorija sekuritizacije predstavlja dobar analitički okvir za razumevanje kako nešto postaje bezbednosna pretnja. Centralna tema ovog rada je način na koji je izvršena sekuritizacija ruskog gasa i uloga evropske političke elite. U radu će takođe biti predstavljeni elementi sekuritizujućeg poteza, ali i način na koji se sekuritizacija održava i do kakvih neželjenih posledica može dovesti.

2. Energetska bezbednost i sekuritizacija

Energetska bezbednost predstavlja pojam koji u fokus međunarodne politike dospeva tek u poslednjih dvadesetak godina. Zato nepostojanje univerzalne i opšte prihvaćene definicije ovog pojma ne bi trebalo da iznenađuje.² Tematizacijom energetske bezbednosti u sferi odnosa između država među prvima su se bavili Bohi (*Douglas R. Bohi*) i Toman (*Michael A. Toman*) i to tako što su odredili antipod ovog pojma, pa pod energetsom nebezbednošću (*energy insecurity*) podrazumevaju gubitak dobrobiti/ blagostanja koje može nastati kao posledica promena cene ili (ne)dostupnosti energenata.³

Danas se pod energetsom bezbednošću najčešće podrazumeva dostupnost energenata, pri čemu dostupnost obuhvata potrebnu količinu, kontinuitet u snabdevanju, prihvatljive i stabilne cene, fizičku obezbeđenost trasa gasovoda i naftovoda, političku stabilnost država iz koje se energenti uvoze i sl.⁴ U prilog značaju koji energetska bezbednost ima (ili bi trebalo da ima) idu zaključci iz elaborata koji su objavili Džon Dojč (*John Deutch*), bivši direktor CIA i sadašnji profesor na MIT-u i Džejms Šlezinger (*James R. Schlesinger*), bivši Ministar odbrane i prvi Ministar za energetiku (u

² Veoma iscrpan pregled ovih određenja može se naći u: Christian Winzer, „Conceptualizing Energy Security“, *EPRG Working Paper 1123/Cambridge Working Paper in Economics 1151*, 2011.

³ Douglas R. Bohi and Michael A. Toman, „Energy security: externalities and policies“, *Energy Policy*, vol. 21, no. 11, 1993, pp. 1093-1109.

⁴ Dragan Kolev, „Geopolitička dimenzija energetske bezbednosti“, *Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije*, Vol.1, br. 1, 2011, str. 65-90.

administraciji predsednika Džimija Kartera), a čija je tema vezana za nacionalnu bezbednost Sjedinjenih Američkih Država i cenu nafte na svetskom tržištu. Dojč i Šlezinger pored određenja energetske bezbednosti ističu i njen veliki značaj za SAD: „Pouzđano i pristupačno snabdevanje energijom – „energetska bezbednost“ – predstavlja sve značajniju karakteristiku međunarodne političke scene, a na kojoj se temelji efikasnost američke spoljne politike.“⁵

U Međunarodnoj agenciji za energetiku (*International Energy Agency - IEA*) energetska bezbednost određuju kao stalni pristup izvoru energije po pristupačnoj ceni. U IEA razlikuju dva nivoa planiranja i ostvarivanja energetske bezbednosti: dugoročnu i kratkoročnu energetska bezbednost. Dugoročna se uglavnom bavi blagovremenim investicijama u snabdevanju energijom u skladu sa ekonomskim kretanjima i potrebama zaštite životne sredine. S druge strane, fokus kratkoročne energetske bezbednosti je na sposobnosti energetskog sistema da brzo reaguje na iznenadne promene u odnosu ponude i potražnje energenata na tržištu. U ovoj agenciji ističu tri dimenzije energetske bezbednosti: pouzdano/neprekidno (*reliable/uninterruptible*), pristupačno/konkurentno (*affordable/competitive*) i dostupno snabdevanje (*accessible/available supply*).⁶

Sovakol (*Benjamin K. Sovacool*) i Mukherji (*Ishani Mukherjee*) smatraju da se energetska bezbednost sastoji iz pet dimenzija a koje se odnose na dostupnost, pristupačnosti, razvoj tehnologije, održivost i propise (*availability, affordability, technology development, sustainability and regulation*).⁷

Imajući u vidu sve prethodno navedeno određenje energetske bezbednosti može se svesti na sposobnost države da očuva neprekidno snabdevanje energijom i to po pristupačnim i relativno stabilnim cenama, odnosno bez naglih i značajnih poskupljenja. Uzimajući u obzir zamerke da je ovakvo određenje sporno, odnosno da, između ostalog, protivreći i osnovnom ekonomskom zakonu - zakonu tržišta, trebalo bi podsetiti na sedamdesete godine XX veka (tačnije 1973. godinu) kada se dogodio prvi „naftni šok“.⁸ Tada su članice OPEK-a (*Organization of the Petroleum Exporting Countries*)⁹ iskoristile

⁵ John Deutch and James R. Schlesinger, *National Security Consequences of U.S. Oil Dependency*, Council on Foreign Relations, New York, 2006. p. 3

⁶ *Energy security*, International Energy Agency. Internet: <http://www.iea.org/topics/energysecurity/subtopics/whatisenergysecurity/> 13/06/2015.

⁷ Ovih pet dimenzija razgrađuju se na 20 komponenti za koje smatraju da se mogu meriti kroz praćenje 52 složena ili 320 jednostavnih indikatora.

Benjamin K. Sovacool I and Ishani Mukherjee, „Conceptualizing and measuring energy security: A synthesized approach“ *Energy*, vol. 36, no. 8, August 2011, pp. 5343-5355.

⁸ Prvi „naftni šok“ dogodio se 1973. godine za vreme Jom Kipurskog rata u kom su Sirijske i Egipatske vojne snage istovremeno napale Izrael. Za vreme rata SAD i zemlje zapadne Evrope pružile su podršku napadnutom Izraelu, što je izazvalo reakciju zemalja OPEC-a koje su im prekinule isporuku nafte. Rezultat je bilo učetverostučenje cena nafte.

⁹ Zemlje članice su : Alžir, Angola, Ekvador, Irak, Iran, Kuvajt, Libija, Nigerija, Katar, Saudijska Arabija, Ujedinjeni Arapski Emirati i Venecuela. Ova multinacionalna organizacija

stanje na tržištu nafte da bi izvršile pritisak na zemlje uvoznice, sa čijom politikom se nisu slagale, tako što su namerno smanjile proizvodnju za 5% i time ugrozile ekonomsku stabilnost zemalja uvoznica nafte. Od tada energetska bezbednost utire svoj put ka politici i otvara vrata za sekuritizaciju ovog pojma.

Onemogućen ili otežan pristup, pre svega nafti i prirodnom gasu, može izazvati ne samo ekonomske potrebe već i socijalnu i političku krizu. A bez pouzdanog snabdevanja, država ne može da organizuje ni svoj odbrambeni sistem, niti da održi unutrašnju stabilnost i bezbednost.¹⁰ Ovakvo prelihanje energetske krize u ekonomsku, socijalnu, pa i političku dimenziju je možda najjednostavnije objasniti sektorskom analizom u okviru koje Beri Buzen razlikuje politički, vojni, ekonomski, socijalni i ekološki sektor bezbednosti.¹¹ Kasnije su razrađivane ideje o proširenom sektorskom pristupu koji bi obuhvatio pravo, moral, religiju, pa i informatičku/sajber bezbednost.

Svakako najznačajnija inicijativa tog tipa, za temu ovog rada, je ideja o proširenoj sektorskoj analizi koja bi obuhvatila i energetska dimenziju kao poseban sektor. Ipak, preovladalo je stanovište po kojem energetske krize i problemi po pravilu pogađaju više sektora, a prvenstveno ekonomski, politički, pa čak i vojni i da ga zbog toga ne bi trebalo posebno izdvajati.¹² Iako je i sam Beri Buzen napustio sektorski pristup smatrajući da je bezbednost suviše kompleksna da bi se mogla proučavati na takav način¹³, ovaj koncept je važno pomenuti jer predstavlja relativno dobar okvir za objašnjenje prelihanja bezbednosnih pretnji iz jednog sektora u ostale sektore.

Već je istaknuto da bezbednosne pretnje, odnosno energetska kriza i problemi stvaraju posledice i u ekonomskom, političkom, pa i vojnom sektoru. Ili kako to, na tragu ove ideje o multidimenzionalnosti, ističe Bauman (*Florian Baumann*) „energetska bezbednost obuhvata spoljnopoličku, ekonomsku, geopolitičku i bezbednosnu dimenziju“.¹⁴ Međutim, ono što do sada nije istaknuto je da politički aspekt (sektor/dimenzija) energetskih kriza i problema nadmašuje sve ostale. Iskustva iz „naftnih šokova“ iz 1973. i 1979.

---

osnovana je 1960. godine u Bagdadu, da bi koordinirala proizvodnju i izvoz nafte među svojim članicama. Sedište organizacije je u Beču.

¹⁰ Filip Ejodus, *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*, Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2012, str.172.

¹¹ Barry Buzan, Ole Waever & Jaap De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, 1998, p. 7.

¹² Odysseas Christou and Constantinos Adamides, *Energy securitization and desecuritization in the New Middle East*, *Security Dialogue*, vol. 44, no. 5-6, 2013, p. 510

¹³ Umesto sektorske analize, Buzen je predložio pristup koji bi se bazirao na funkcionalnoj diferencijaciji. Više o ovome u: Mathias Albert and Barry Buzan, „Securitization, sectors and functional differentiation“, *Security Dialogue* August-October, vol. 42, 2011, pp. 413-425.

¹⁴ Florian Baumann. „Energy Security as multidimensional concept“, *CAP Policy Analysis*, no. 1, march 2008, pp. 1-16

godine nas upućuju na značaj političkih aktera i poteza koje oni povlače u cilju pojačavanja ili ublažavanja posledica krize. Predstavnici političkih elita zainteresovanih država imaju najveći socijalni kapital a time i mogućnost da, na primer, određene promene ili krize u snabdevanju naftom ili prirodnim gasom predstavljaju kao esencijalne pretnje po (energetsku) bezbednost.

Često se ističe kako teorija sekuritizacije može predstavljati dobar analitički okvir za proučavanje praktične strane bezbednosne politike, a prevashodno u delu koji se odnosi na konstruisanje bezbednosnih pretnji. Cilj ovog teorijskog okvira, koji je razvio Ule Vejver (*Ole Wæver*)¹⁵, je da omogući razumevanje kako nešto postaje bezbednosna pretnja i to tako što sekuritizujući potez raščlanjuje na pet elemenata: sekuritizujućeg aktera, funkcionalnog aktera, jezički akt/govorni čin, publiku i specijalne mere.¹⁶ Ovu podelu treba uslovno shvatiti, jer je njena primarna svrha naglašavanje pojedinih elemenata sekuritizujućeg poteza i slikovitiji prikaz načina na koji se nešto konstruiše u esencijalnu bezbednosnu pretnju i na taj način označava kao prioritet delovanja provajdera bezbednosti.¹⁷

Sekuritizujući akteri su, prema Vejveru, pokretači i nosioci celog procesa. Nešto postaje bezbednosni problem kada ga takvim proglasi elita i to po pravilu politička elita.¹⁸ Međutim, kada politička elita nešto kvalifikuje kao bezbednosnu pretnju „to ne znači da ona to zaista i jeste, nego samo da je sekuritizujući akter tako predstavlja“.¹⁹ Za *funkcionalne aktere* Vejver daje negativno određenje, „to nisu sekuritizujući akteri, ali značajno utiču na donošenje odluka u sferi bezbednosti“.²⁰ To su dakle svi oni akteri od čijih interesa i uticaja zavisi uspešnost sekuritizujućeg poteza. *Jezičkim aktom/govornim činom* sekuritizujući akter nešto označava kao pretnju po referentni objekat, odnosno „time što nešto označavamo kao pitanje od bezbednosnog značaja, ono to i postaje“.²¹ Kod jezičkog akta naglasak je stavljen na ulozu jezika kao pokretača konkretne radnje. Ono što sekuritizujući akter (politička elita) govori uslovljeno je njegovim interesom, odnosno onim što žele i mogu da ostvare. Tako da su poruke koje sekuritizujući akter šalje uslovljene „očekivanim posledicama njihovih reči“.²² U okviru teorije

¹⁵ Ole Wæver, „Securitization and desecuritization“ In: Lipschutz R (ed.) *On Security*, New York: Columbia University Press, 1995, pp. 46-86

¹⁶ Buzan et al. (1998: 27)

¹⁷ Milan Lipovac, Danijela Spasić i Želimir Kešetović, „Koncept socijalne bezbednosti i teorija sekuritizacije kao okviri za analizu procesa prijema Turske u Evropsku uniju“ *Međunarodna politika*, Vol. 62, br. 1142, 2011; str. 52-62.

¹⁸ Ole Wæver, „Securitization and Desecuritization“, op. cit., p. 52.

¹⁹ Barry Buzan, Ole Wæver and Jaap De Wilde, „*Security: A New Framework for Analysis*“ op. cit., p. 24.

²⁰ Ibidem, p. 36.

²¹ Ole Wæver, „*Aberystwyth, Paris, Copenhagen New Schools in Security Theory and the Origins between Core and Periphery*“ paper presented at the ISA Conference Montreal March, 2004. p. 13.

²² David Skidmore, „*Review of book > Security: A New Framework for Analysis*“, 1998. p. 2.

sekuritizacije, jezik je osnov za zaštitu referentnog objekta, odnosno preduslov materijalizacije moći i ostvarivanja bezbednosnog interesa. Sledeći element je publika (*javnost/auditorijum*), koja prihvata ili ne prihvata stanovište sekuritizujućeg aktera i u zavisnosti od toga imamo uspešnu ili bezuspešnu sekuritizaciju. Publika je ta koja odlučuje da li je nešto bezbednosna pretnja i na taj način daje podršku političkoj eliti u zaštiti referentnog objekata. Kod uspešne sekuritizacije publika prepoznaje bezbednosnu pretnju, odnosno daje legitimitet akterima za suzbijanje te pretnje i „odobrava specijalne mere, koje opet ne moraju biti samo vojnog karaktera“.²³

Specijalne mere koje se usvajaju bez obzira na njihovu prirodu (vojne ili nevojne) prevazilaze okvire svakodnevnih političkih procedura. Već je istaknuto da je usvajanje ovih mera praktično priznanje da politička elita nije sposobna da se sa tim pretnjama izbori uobičajenim političkim sredstvima, pa u procesu sekuritizacije elite nastoje to nešto da smeste u „posebno područje (izvan politike), u kojem je dozvoljena upotreba svih (legitimnih) sredstava kako bi se to nešto sprečilo/zaustavilo“.²⁴

3. Energetska bezbednost EU

Energetska bezbednost dospeva na vrh evropske političke agende u periodu između 2005. i 2006. godine, a u vezi sa sukobom između Rusije i Ukrajine oko cene gasa. Sukob je, između ostalog, doveo i do međusobnog optuživanja ruske i ukrajinske strane za nepoštovanjem gasnog sporazuma, pa čak i do prekida snabdevanja gasom u nekoliko evropskih zemalja, a što je zavisnost Evrope od uvoza prirodnog gasa iz Rusije učinilo više nego očiglednim.²⁵ Mogućnost da se ovakva vrsta zavisnosti iskoristi kao sredstvo za vršenje ne samo ekonomskog, nego i političkog pritiska podstaklo je evropske zvaničnike da izvrše sekuritizaciju predstavljajući ovu zavisnost kao pretnju po evropsku energetska bezbednost.

3.1. Razlozi sekuritizacije ruskog gasa

Prema podacima Evropske komisije (*European Commission*), države koje su članice EU potrebe za prirodnim gasom sa 66% zadovoljavaju iz uvoza, od čega se 39% gasa uveze iz Rusije.²⁶

²³ Barry Buzan, Ole Waever and Jaap De Wilde, “*Security: A New Framework for Analysis*”, op. cit., p. 21.

²⁴ Ole Waever, “*Securitization and Desecuritization*”, op. cit., p. 55.

²⁵ Uzroci akutelnog rata na istoku Ukrajine se svakako nalaze i u ovim događajima, međutim kako je tema ovog rada vezana za sekuritizaciju ili još preciznije sekuritizujuće poteze najviših evropskih zvaničnika, mahom u periodu od 2008. do 2010. godine, dešavanja u Ukrajini u poslednje dve godine neće biti posebno predstavljena u ovom prilogu.

²⁶ *Supplier countries*, European Commission. Internet: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/imports-and-secure-supplies/supplier-countries/14/6/2015>.

Iako je rastuća zavisnost EU od ruskih isporuka gasa predstavljala inicijalan uslov za sekuritizaciju energenata, ova zavisnost ne predstavlja neophodan a još manje dovoljan uslov. Kako bi sekuritizacija bila uspešna „pretnja na koju sekuritizujući akteri ukazuju mora biti generalno prihvaćena i tretirana kao opasna. A to znači da publika mora imati razvijene preteče asocijacije u vezi sa nekim društvenim problemom, kako bi on mogao biti uspešno sekuritizovan”.²⁷ U ovom slučaju publika/javnost, odnosno stanovnici evropskih zemalja, imaju razvijenu svest o potencijalnoj opasnosti koju sa sobom nosi ta rastuća zavisnost od ruskog gasa. Oni su na sopstvenoj koži iskusili prekide u snabdevanju gasom, što ide na ruku EU da opravda specijalne mere koje će preduzeti da bi predstavila Rusiju kao nepouzdanog snabdevača.

Događaj koji je poslužio za otpočinjavanje sekuritizacije energenata u Evropskoj uniji, kao što je već naznačeno u uvodu, bio je sukob Rusije i Ukrajine oko cene gasa u periodu od 2005-2006. Politička pozadina ovog sukoba, povezana je sa promenom ukrajinske spoljne politike od 2004. godine. Nakon „Narandžaste revolucije“ proruski orijentisanu politiku zamenila je prozapadna, na čelu sa predsednikom Viktorom Juščenkou i premijerkom Julijom Timošenko a koji su, između ostalog, bili zagovornici ulaska Ukrajine u NATO. U tom periodu došlo je i do drastičnog povećanja cene gasa, a što je od strane tadašnjih ukrajinskih zvaničnika protumačeno kao vrsta ruskog političkog pritiska na Ukrajinu. Naime, predstavnici ruske državne kompanije Gazprom insistirali su na povećanju cene gasa, sa čime se Vlada Ukrajine inicijalno složila, uz napomenu da povećanje cene treba da bude postepeno i da sa dotadašnjeg načina plaćanja u vidu kompenzacije pređu na plaćanje devizama.

U Tabeli 1. dat je pregled indikatora uvoza prirodnog gasa iz Rusije.

Tabela 1. Indikatori uvoza ruskog gasa u Ukrajinu²⁸

Indikatori uvoza prirodnog gasa iz Rusije u Ukrajinu (2005-2011. godina)							
Godina uvoza	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Uvezena količina (u milijardama m ³)	55.8	53.3	50.1	48	26.8	36.5	36
Cena gasa (1000 m ³ /\$)	44-80	95	130	179.5	232.5	292	350
Nenaplaćena ruska potraživanja (u milijardama \$)	3.2	5.1	6.5	8.6	6.24	10.83	12.6

²⁷ Filip Ejodus, *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*, op.cit., str. 108.

²⁸ Oleksii Leshchenko, *Shale Gas: Market Opportunities and Challenges in the EU and Ukraine*, Gorshenin Institute, Brussels. Internet: <http://www.slideshare.net/AIAvellan/shale-gas-market-opportunities-and-challenges-in-the-eu-and-ukraine> 14/6/2015.

Prirodno-tehnička dimenzija odnosi se na fizičku raspoloživost gasa, a podrazumeva i rezerve i nalazišta prirodnog gasa na teritoriji EU, ulaganja u istraživanja, proizvodnju ili pronalaženje alternativnih izvora energije. Ova dimenzija odnosi se i na zaštitu od fizičkog ugrožavanja infrastrukture gasovoda (kritične infrastrukture) pod uticajem prirodnih nepogoda ili delovanjem čoveka. *Ekonomska dimenzija* najčešće se dovodi u vezu sa cenom gasa koja zavisi od ponude i tražnje na tržištu. Imajući u vidu da se i ponuda može namerno smanjivati to opet može predstavljati pretnju po finansijsku stabilnost pojedinih država članica EU. *Politička dimenzija* vezana je za strah država članica EU od namernih prekida u snabdevanju gasom, a koji nisu čisto ekonomske prirode, već bi mogli poslužiti kao sredstvo političkih pritisaka ili način da se utiče na spoljnu politiku pojedinih država članica EU.

Koliki je potencijal za ovakvu (zlo)upotrebu prirodnog gasa i energetske zavisnosti u političke svrhe u pojedinim državama članicama EU možda može poslužiti podatak prema kojem je čak šest država (Finska, Litvanija, Letonija, Estonija, Češka i Bugarska) kompletan svoj uvoz gasa iz 2012. godine vezalo za uvoz iz Rusije (Slika 1). Prema istim podacima udeo ruskog gasa u slovačkom uvozu je iznosio 99,5%; rumunskom 86,1%; poljskom 79,8%; austrijskom 71% i grčkom 59,5%.

3.2. Dinamika i akteri sekuritizacije ruskog gasa u EU

Imajući u vidu da je Ruska Federacija sukcesor nekadašnje supersile i da danas predstavlja veliku silu kojoj gotovo da nijedna evropska država ponaosob ne može da predstavlja ravnopravnog partnera na bilateralnom nivou po bilo kom pitanju, a naročito ne po pitanju energetike, uopšte ne bi trebalo da iznenađuje što visoki zvaničnici EU u ime svih država članica preduzimaju jedinstvenu politiku u vezi sa energetsom zavisnošću od ruskog gasa.

Pored ovog dispariteta pojedinačnih država EU u odnosu na Rusiju, treba imati u vidu i kapacitet i uticaj institucija EU (poput Evropske komisije, Evropskog Saveta, Evropskog parlamenta ili Saveta Evropske unije). Visoki predstavnici ovih EU institucija nastoje da probleme energetske bezbednosti predstave kao egzistencijalnu pretnju po životni standard svih stanovnika EU, ali i po stabilnost same unije. Od naftne krize 1973. godine, Evropska komisija bavila se praćenjem i unapređenjem energetske bezbednosti između država članica. Do 2000-ih godina, pristup ovoj temi bio je usmeren na usklađivanje energetske politike unutar unije, ali od tada, Komisija se postavlja kao glavni sekuritizujući akter u energetsom sektoru EU. Predstavila je specifične pretnje sa kojima se Evropa suočava i predložila je neophodne protivmere. Sekuritizujući potez je prihvaćen i odobren i od Parlamenta i Saveta, koji su bili podrška i publika, pa je tako 8. marta 2006. godine, objavljena „Evropska strategija za održivu, konkurentnu i sigurnu energiju“ (*Green paper - A European Strategy for Sustainable, Competitive and*

Secure Energy), koja iznosi Komisijinu konceptualizaciju energetske bezbednosti i pretnje po nju. Ova strategija predstavila je tri dimenzije koje obuhvata energetska bezbednost: životnu sredinu, ekonomiju i bezbedno snabdevanje.³²

Noviji dokumenti Komisije o energetskej politici Evropske unije u potpunosti se odlikuju izrazitim tonom sekuritizacije, ili još preciznije rečeno „gramatikom sekuritizacije“.^{33, 34}

Pored osnovnih izvora opasnosti koji su identifikovani od strane Komisije, a odnose se na poznate probleme u snabdevanju energentima i disfunkcionalnosti globalnog energetskog tržišta, posebno je istaknuta rastuća zavisnost od uvoza energenata država članica EU i niska pouzdanosti izvoznika (u ovom slučaju Rusije). U tom smislu je posebno naglašena bojazan da se energetska zavisnost i ovakvo stanje može iskoristiti kao političko sredstvo.

Zato se veoma često u zvaničnim nastupima visokih predstavnika EU moglo čuti kako baš na ovakav način predstavljaju poziciju Rusije i energetske bezbednost Evropske unije.

U jednom istraživanju čija je tema vezana za promenu političkog diskursa u EU, a u vezi sa energetskim odnosima EU-Rusija, analiziran je sadržaj 115 dokumenata i zvaničnih saopštenja³⁵ najviših predstavnika EU u kojima se spominje Rusija. U tabeli 2. je predstavljena frekvencija analiziranih sadržaja iz godine u godinu.

³² Julia Trombetta, European energy security discourses and the development of a common energy policy, *Working Papers of the Energy Delta Gas Research*, no 2, 2012, pp. 1-31.

³³ Filip Ejdus, *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*, op.cit., str. 36.

³⁴ Videti: European Energy Security Strategy Internet: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52014DC0330&qid=140785561156616/6/2015>.

³⁵ Lukáš Tichý and Petr Kratochvíl. „The European Union’s Discourse on Energy Relations with Russia”, *Energy Policy*, Vol. 56, no. 51, 2013, pp. 391-406.

Tabela. 2. Saopštenja zvaničnika EU o Ruskom gasu³⁶

Politički predstavnici EU	Andric Pigbals (<i>Andris Piebalgs</i>) EU komesar za energetiku	Benita Ferrero-Waldner (<i>Benita Ferrero-Waldner</i>) EU komesar za spoljne odnose	Žoze Manuel Baroso (<i>José Manuel Barroso</i>) predsednik Evropske komisije	Piter Mendelson (<i>Peter Mandelson</i>) (2004-2008. godine)	Kettrin Ešton (<i>Catherine Ashton</i>) (oktobar 2008 do novembra 2009. godine) - EU komesar za trgovinu	Havijer Solana (<i>Javier Solana</i>) Visoki predstavnik EU za zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku	Mark Franko (<i>Marc Franco</i>) Šef Evropske komisije u Rusiji	Ukupno
2004	1	0	1		0	0	0	2
2005	2	1	0		3	1	0	7
2006	5	4	5		4	1	3	22
2007	6	3	4		4	4	5	26
2008	6	6	2		2/1	5	7	29
2009	5	3	9		1	3	8	29
Ukupno	25	17	21		15	14	23	115

Pored jasnog trenda uvećanja broja saopštenja, kao i tematizacije uticaja Rusije na energetska bezbednost EU, potrebno je navesti i konkretne primere, odnosno ključne delove analiziranih sadržaja, kako bi se razumela poruka koja je u njima sadržana. U nastavku slede segmenti saopštenja najviših EU zvaničnika, a koji potkrepljuju ideju o sekuritizaciji ruskog gasa u evropskoj energetska bezbednosti:

- „Sedmog januara šest članica EU i šest evropskih zemalja koje nisu članice saznale su da je njihovo snabdevanje gasom iz Rusije preko Ukrajine ili totalno prekinuto ili značajno smanjeno. To je bila situacija bez presedana, označena od strane Oksfordskog instituta za energiju kao: „najozbiljniji događaj po bezbednost, povezan sa gasom, koji se ikad dogodio u Evropi“. To je prizvalo pitanje koliko je Rusija pouzdana kao dobavljač i Ukrajina kao tranzitna zemlja? Podstaknuto je i razmišljanje kako da osiguramo našu spoljnu energetska bezbednost i na najbolji način da održavamo naše političke odnose sa istočnim komšijama.”
...„Ja, kao komesar za spoljne poslove, odredila sam kao svoj prioritet diversifikaciju energetska izvora i ruta za snabdevanje gasom, razvojem energetska diplomatije....”

³⁶ Od tih 115 analiziranih sadržaja 99 se nalazi na zvaničnoj internet prezentaciji Evropske komisije, ec.europa.eu.

..., U kratkom roku trebalo bi da nađemo izvodljiva, praktična rešenja kako bi se osiguralo da se događaji od ove zime ne ponove. To znači snažnije rane mehanizme upozoravanja i dogovore za rešavanje sporova. Kada problemi naiđu, gas i dalje mora teći...³⁷

- „Izazov postavljanja naših odnosa sa Rusijom na pravi kurs i eksploatacija naših zajedničkih potencijala, pretvorila se u veliki test spoljne politike EU i naše koherentnosti. Ipak, na ovom putu EU nije sama. I drugi međunarodni partneri posmatraju Rusiju „koja oživljava“ i razmatraju kako da usklade svoju politiku u svetlu tih promena”³⁸
- ...,Ovo ima implikacije u svim sektorima kao i na polju energije. Naša energetska međuzavisnost je činjenica. Kratak pogled na mapu postojećih gasovoda potvrdiće vam ovo. Postoji opravdana zabrinutost širom Evrope zbog zainteresovanosti Rusije da više ulaže u energiju nego da je proizvodi. Gasprom se strateški zahuktava u pohode ka inostranstvu a smanjuje ulaganja kod kuće. Zbog toga, potreban nam je evropski okvir za energiju, zasnovan na vladavini prava i reciprociteta”³⁹

Nakon ovakvih izjava, kao logičan sled događaja, usledilo je niza direktiva⁴⁰ kojima se regulišu pitanja energetske bezbednosti, a koje su navedene u Tabeli 3.

³⁷ Benita Ferrero-Waldner, After the Russia/Ukraine gas crisis: what next? 2009, Internet: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-09-100_en.htm 12/6/2015.

³⁸ Benita Ferrero-Waldner, The European Union and Russia - future prospects, 2008. Internet: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-08-175_en.htm?locale=en 12/6/2015.

³⁹ Javier Solana, Summary of the address by the EU High Representative for the CFSP, 2008, Internet: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/discours/98707.pdf 12/6/2015.

⁴⁰ Postoji lista direktiva iz oblasti energetike, podeljenih po sektorima. Videti: Overview of the secondary EU legislation that falls under the legislative competence of Directorate General-energy and that is currently in force, December 2014.

Tabela 3. Lista EU direktiva koje se odnose na prirodni gas (zaključno dana 10.09.2012)⁴¹

Pregled sekundarnog zakonodavstva EU koje spada u nadležnost DG ENER - Glavne uprave za energetiku. Lista direktiva koje se odnose na gas (zaključno sa 01.09.2012.):

1. Direktiva 2008/92/EK Evropskog parlamenta i Saveta od 22. oktobra 2008. godine koja se odnosi na postupak Zajednice za poboljšanje transparentnosti gasa i električne energije, ceni za industrijske i krajnje korisnike
2. Direktiva 2009/73/EK Evropskog parlamenta i Saveta od 13. jula 2009. o zajedničkim pravilima za unutrašnje tržište prirodnog gasa i o ukidanju Direktive 2003/55/EK
3. Uredba (EK) 715/2009 Evropskog parlamenta i Saveta od 13. jula 2009. o uslovima za pristup mrežama za prenos prirodnog gasa i o ukidanju Uredbe (EK) 1775/2005
4. Uredba (EK) 713/2009 Evropskog parlamenta i Saveta od 13. jula 2009. godine, kojom se osniva Agencija za saradnju regulatora energije
5. Odluka Komisije 2010/685/UE od 10. novembra 2010. godine o izmenama Poglavlja 3 Aneksa I Uredbe (EK) 715/2009 Evropskog parlamenta i Saveta o uslovima za pristup mreži transmisije gasa
6. Uredba (EU) 994/2010 od 20. oktobra 2011 o merama očuvanja bezbednosti snabdevanja gasom i ukidanju Direktiva Saveta 2004/67/EK
7. Uredba (EU) 1227/2011 Evropskog parlamenta i Saveta od 25. oktobra 2011. godine o celokupnom integritetu energetske tržišta i njegovoj transparentnosti
8. Odluka Komisije 2011/280/EU od 16. maja 2011 o ukidanju Odluke 2003/796/EK o uspostavljanju evropskih regulatornih grupa za električnu energiju i gas
9. Odluka Komisije 2012/490/EU od 24. avgusta 2012 o izmenama i dopunama Aneksa I Uredbe (EK) 715/2009 o uslovima za pristup mrežama za prenos prirodnog gasa

Među direktivama je i Treći energetska paket Evropske unije⁴² (koji čine prvih pet direktiva iz Tabele 3). Ključna odredba ovog paketa direktiva je obaveza razdvajanja operatera transportnog sistema (gasovoda) od snabdevača gasom, odnosno zabrana da isto pravno lice bude snabdevač gasa i vlasnik gasovoda, a što je slučaj sa ruskim Gaspromom. Da li je u pitanju tek još jedan birokratski zahtev EU ili je u pitanju principijelna mera kojom se štiti konkurencija trgovini energentima ili je pak u pitanju zahtev direktno sračunat na sabotiranje izgradnje gasovoda „Južni tok“?

Odgovor na ovo pitanje svakako zavisi od interesa i pozicije konkretnog aktera, ali je više nego jasno da je na bazi ove odluke izvršen pritisak

⁴¹ European Commission (2014) Overview of the secondary EU legislation that falls under the legislative competence of DG ENER and that is currently in force, p. 3. Internet: <https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2014-12-19-ener-legislation.pdf> 13/6/2015.

⁴² Videti: European Commission. *Market legislation*, 2015 Internet: <http://ec.europa.eu/energy/en/topics/markets-and-consumers/market-legislation> 13/6/2015.

prvenstveno na Bugarsku (ali i Mađarsku i Austriju) što je dovelo do odustajanja od projekta „Južni tok“, a što je i ruski premijer Dmitri Medvedev saopštio 20.01.2015. godine.⁴³ S obzirom da se uspešnost sekuritizujućeg poteza ceni sa aspekta konkretnih posledica do kojih dovodi, može se reći da je sekuritizacija ruskog gasa od strane EU zvaničnika dala željeni rezultat, ukoliko je to podrazumevalo odustajanje od izgradnje gasovoda. Međutim, to nikako ne znači da su svi problemi uspešno rešeni, a još manje da se ili da će se završiti samo na tome.

3.3. Negativne posledice sekuritizacije

Mogli bismo reći da se sekuritizacija energije u Evropskoj uniji odvija uspešno ali to ne znači da je ona prevazišla ili pronašla način da prevaziđe probleme sa kojima se suočava. Najbolji primer negativnih posledica sekuritizacije je napuštanje izgradnje „Južnog toka“. Interpretacija motiva za izgradnju Južnog toka bila je različita. Rusija je kao glavni razlog navela potrebu za novom tranzitnom putanjom gasa, jer se dotadašnji transport gasa preko Ukrajine pokazao nepouzdanim i neisplativim. S druge strane, Evropska unija je smatrala da izgradnja Južnog toka nije ekonomski održiva i da predstavlja pokušaj Rusije da potkopa Nabuko gasovod sa željom da ostane dominantan izvoznik gasa u Evropu. Iako se smatra da je otkazivanje Južnog toka političko-birokratska pobeda Evropske unije, stvarnost je drugačija. Otkazivanje je imalo posledice po obe strane. Rusija je morala da povuče projekat u koji je toliko verovala i uložila, jer su politički pritisci postali neizdrživi a ekonomski troškovi su sve više rasli. Bez obzira što je Evropska unija očekivala da će ovim otkazivanjem zadržati tranzit gasa kroz Ukrajinu, to se možda neće desiti. Ministar energetike Rusije Aleksandar Novak izjavio je da će Rusija sa velikom verovatnoćom odustati od tranzita gasa preko Ukrajine posle 2019. godine jer se aktuelni tranzitni ugovor neće produžavati.⁴⁴ Dakle, iako je izvojevala političku pobedu, Evropska unija može imati ozbiljne probleme sa dopremanjem gasa u budućnosti, velike ekonomske troškove i poteškoće u iznalaženju alternativnih izvora energije. Zbog svega ovoga, mnogi „pobedu“ Evropske unije označavaju kao Pirovu i za to se najčešće navodi više razloga. Prvo, sekuritizacija podrazumeva predstavljanje nekog problema kao esencijalne bezbednosne pretnje i dobijanje legitimiteta za preduzimanje specijalnih mera, međutim na taj način se inicijalni problem najčešće ne rešava. Ovo je posebno izraženo u

⁴³ Ruski premijer Medvedev je tada saopštio da „odustajanje od projekta „Južni tok“ nije ni politička, ni emotivna, već pravna odluka“, prema: Novosti, Internet: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:529913-Medvedev-Rusija-odustala-od-Juznog-toka-iz-pravnih-razloga> 13/6/2015.

⁴⁴ Aleksej Miler: „Južni tok“ je blokiran da bi se sačuvao tranzit gasa kroz Ukrajinu, Internet: <http://www.nspm.rs/hronika/aleksej-miler-juzni-tok-je-blokiran-da-bi-se-sacuvao-tranzit-gasa-kroz-ukrajinu.html> 15/6/2015.

slučajevima kada se sa druge strane nalazi velika sila poput Rusije. Tako da u ovom slučaju politički predstavnici EU koji su preduzeli sekuritizujući potez, ne samo da nisu mogli da u potpunosti kontrolišu situaciju, nego nisu i ne mogu da predvide sve moguće posledice. U tom smislu potrebno je podsetiti na samo neke od posledica sekuritizacije ruskog gasa iz perioda 2005-2009. godine. Naravno da su ovakvi govorni činovi od strane EU zvaničnika mogli delovati ohrabrujuće na podrška prozapadnim političkim strukturama u Ukrajini, a što je dodatno zakomplikovalo odnose Rusija-Ukrajina. Na kraju, da su pritisci na države članice EU dovele do napuštanja "Južnog toka", takođe je izvršena i aneksija Krima od strane Rusije i izbio je građanski rat na istoku Ukrajine, a EU i SAD su uvele sankcije Rusiji. Drugo, očekuju se velike promene na tržištu energentima s obzirom da odustajanje od „Južnog toka“, podrazumeva izgradnju alternativnih gasovoda i pristup novim tržištima i tu u prvom redu treba istaći novi sporazum o gasovodu Rusija-Turska i ubrzanje planova o izgradnji gasovoda Rusija-Kina. Treće i najparadoksalnije je to što su zvaničnici EU sekuritizacijom i pokušajem unapređenja svoje energetske bezbednosti došle do toga da su i dalje energetske zavisne, nemaju stabilan i izvestan kanal snabdevanja energentima i imaju cenu gasa nekoliko puta veću nego pre 2005. godine.

U tom smislu treba pomenuti najnovije primere upotrebe specijalnih mera na nivou EU, a u vezi sa stvaranjem „energetske unije“, što prema mnogim analitičarima predstavlja najambiciozniji projekat u istoriji EU, još od stvaranja Evropske zajednice za uglj i čelik 1951. godine. Na zvaničnom internet sajtu Evropske Komisije, navodi se da su glavni ciljevi energetske unije: bezbedno snabdevanje, integrisano unutrašnje energetske tržište, energetska efikasnost, redukcija emisije štetnih gasova i istraživanja i inovacije, a osnovna ideja je stvaranje jedinstvenog regulatornog tela koje bi reagovalo na moguće prekide u snabdevanju gasom.

S obzirom da je veći broj zemalja srednje i istočne Evrope i dalje u potpunosti zavisen od ruskog gasa, a da EU nije ponudila jasnu, izglednu i održivu alternativu u pogledu snabdevanja prirodnim gasom, za očekivati je da će ova pat pozicija morati da se razrešava u postojećim energetske-političkim konstelacijama pre nego što države EU potroše rezerve ovog energenta, a na bazi kompromisa svih strana.

Zaključak

Energetska bezbednost predstavlja relativno novu i aktuelnu temu kojom se sve više bave zvaničnici EU. Pretnje po energetske bezbednost se ne ispoljavaju samo na nivou poremećaja na tržištu energentima, nego i u ekonomskom i još važnije u političkom sektoru.

Zaoštavanjem političkih odnosa između Rusije i Ukrajine od 2005. godine i međusobno optuživanje za nepoštovanje energetske sporazuma

doveli su i do prvih ozbiljnijih prekida u snabdevanju država članica EU ruskim gasom. Najviši politički predstavnici EU prepoznaju ovaj problem, i kroz različite direktive i zvanična saopštenja označavaju kao esencijalnu pretnju energetske bezbednosti EU. Osnovna bojazan EU zvaničnika je da ova energetska zavisnost može biti iskorišćena od strane Rusije za neku vrstu političkog pritiska ili ucene prvenstveno na države članice iz srednje i istočne Evrope (koje u potpunosti zavise od uvoza ruskog gasa), ali i na Uniju u celini. U tom smislu EU birokrate uspešno su sprovele sekuritizaciju i preduzele najvažniju specijalnu meru koje je podrazumevala obaveza razdvajanja operatera transportnog sistema (gasovoda) od snabdevača gasom, odnosno zabrana da isto pravno lice bude snabdevač gasa i vlasnik gasovoda, a što je slučaj sa ruskim Gaspromom. Takođe, izvršen je pritisak prvenstveno na Bugarsku (ali i Mađarsku i Austriju) što je dovelo do odustajanja od projekta „Južni tok“.

Ova energetske-birokratska bitka, koju je dobila EU, samo je ubrzala procese koji su između ostalog doveli do dodatnog komplikovanja odnosa Rusija-Ukrajina, aneksije Krima od strane Rusije i izbivanja građanskog rata na istoku Ukrajine, kao i uvođenja sankcija Rusiji od strane EU i SAD.

Paradoksalno u vezi sa ovom temom je što je EU sprovela uspešnu sekuritizaciju radi unapređenja svoje energetske bezbednosti, a došla do toga da je i dalje energetske zavisna, da nema stabilan i izvestan kanal snabdevanja energentima i da je cena gasa nekoliko puta veća nego pre 2005. godine, kao i da Rusija nakon odustajanja od „Južnog tok“ pravi nove sporazume o gasovodu Rusija-Turska i ubrzava planove o izgradnji gasovoda Rusija-Kina. Zbog nerešenog alternativnog, izglednog i održivog snabdevanja EU država članica prirodnim gasom, za očekivati je da će se nastali problem rešavati u postojećim energetske-političkim konstelacijama na bazi kompromisa svih strana.

Bibliografija

- Albert, Mathias & Buzan, Barry, "Securitization, sectors and functional differentiation", *Security Dialogue* August-October, Vol. 42, 2011, pp. 413-425.
- Baumann, Florian, "Energy Security as multidimensional concept", *CAP Policy Analysis*, no. 1, March 2008, pp. 1-16.
- Bohi, Douglas R. & Toman, Michael A., "Energy security: externalities and policies", *Energy Policy*, Vol. 21, no. 11, 1993, pp. 1093-1109.
- Buzan, Barry; Wæver, Ole & De Wilde, Japp, *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1998.
- Chazan, Guy & Crooks, Ed, *Europe's dangerous addiction to Russian gas needs radical cure*. Internet: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/dacfd08-ba64-11e3-8b15-00144feabdc0.html#slide012/06/2015>.

- Christou, Odysseas & Adamides, Constantinos, "Energy securitization and desecuritization in the New Middle East", *Security Dialogue*, Vol. 44, no. 5-6, 2013, pp. 507-522.
- Communication from the Commission to the European Parliament and the Council (2014) European Energy Security Strategy. Internet: <http://eur-lex.europa.eu> 13/6/2015.
- Deutch, John & Schlesinger, James R., *National Security Consequences of U.S. Oil Dependency*, Council on Foreign Relations, New York, 2006.
- Ejdus, Filip, *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*, Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku; Beograd, 2012.
- Energy security, International Energy Agency. 2014. Internet: <http://www.iea.org/topics/energysecurity/subtopics/whatisenergysecurity/> 13/06/2015.
- European Commission, *Imports and secure supplies; Diverse, affordable, and reliable energy from abroad: Overview*. 2014. Internet: <http://ec.europa.eu/energy/en/topics/imports-and-secure-supplies> 13/6/2015.
- European Commission, *Market legislation*. 2015. Internet: <http://ec.europa.eu/energy/en/topics/markets-and-consumers/market-legislation> 13/6/2015.
- European Commission, *Overview of the secondary EU legislation that falls under the legislative competence of DG ENER and that is currently in force*. 2015. Internet: [ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2014-12-19-ener-legislation.pdf](https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2014-12-19-ener-legislation.pdf) 13/6/2015.
- European Commission, *Supplier countries*. 2015. Internet: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/imports-and-secure-supplies/supplier-countries> 12/6/2015.
- Ferrero-Waldner, Benita, *After the Russia / Ukraine gas crisis: what next?* 2009, Internet: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-09-100_en.htm, 12/6/2015.
- Ferrero-Waldner, Benita, *The European Union and Russia - future prospects*. 2008, Internet: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-08-175_en.htm?locale=en 12/6/2015.
- Janeliūnas, Tomas & Tumkevič, Agnija, "Securitization of the energy sectors in Estonia, Lithuania, Poland and Ukraine: Motives and extraordinary measures" *Lithuanian Foreign Policy Review*, Vol. 30, 2013, pp. 65-90. Internet: http://www.researchgate.net/publication/259761211_SECURITY_OF_THE_ENERGY_SECTORS_IN_ESTONIA_LITHUANIA_POLAND_AND_UKRAINE_MOTIVES_AND_EXTRAORDINARY_MEASURES 14/6/2015.
- Kolev, Dragan, "Geopolitička dimenzija energetske bezbednosti", *Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije*, Vol. 1, br. 1, 2011, str. 65-90.

- Leshchenko, Oleksii, *Shale Gas: Market Opportunities and Challenges in the EU and Ukraine*. Gorshenin Institute, Brussels. Internet: <http://www.slideshare.net/AIAvellan/shale-/gas-market-opportunities-and-challenges-in-the-eu-and-ukraine> 14/6/2015.
- Lipovac, Milan; Spasić, Danijela i Kešetović, Želimir, „Koncept socijetalne bezbednosti i teorija sekuritizacije kao okviri za analizu procesa prijema Turske u Evropsku uniju“, *Međunarodna politika*, Vol. 62, br. 1142, 2011. str. 52-62.
- Michael, Williams, “Words, images, enemies: Securitization and international politics” *International Studies Quarterly*, Vol. 47 no.4, 2003. pp. 511-531.
- Miler, Aleksej, “Južni tok” je blokiran da bi se sačuvao tranzit gasa kroz Ukrajinu“. Internet: <http://www.nspm.rs/hronika/aleksej-miler-juzni-tok-je-blokiran-da-bi-se-sacuvao-tranzit-gasa-kroz-ukrajinu.html> 15/6/2015.
- Solana, Javier, *Summary of the address by the EU High Representative for the CFSP*. 2008, Internet: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/discours/98707.pdf 12/6/2015.
- Sovacool, Benjamin K. & Mukherjee, Ishani, “Conceptualizing and measuring energy security: A synthesized approach” *Energy*, Vol. 36, no. 8, August 2011, pp. 5343-5355.
- Tichý, Lukáš & Kratochvilb, Petr, “The European Union’s Discourse on Energy Relations with Russia”, *Energy Policy*, Vol. 56, no. 51, 2013, pp. 391-406.
- Trombetta, Julia, “European energy security discourses and the development of a common energy policy” *Working Papers of the Energy Delta Gas Research*, no 2 (2012), pp. 1-31.
- Ukraine ‘stealing Europe’s gas’. Internet: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4574630.stm> 13/6/2015.
- Vuori, Juha, “Illocutionary logic and strands of securitization: Applying the theory of securitization to the study of non-democratic political orders” *European Journal of International Relations*, Vol. 14, no. 1, 2008, pp. 65-99.
- Wæver, Ole, “Securitization and desecuritization” In: Lipschutz R (ed.) *On Security*, New York: Columbia University Press, 1995, pp. 46-86
- Winzer, Christian, “Conceptualizing Energy Security”, *EPRG Working Paper 1123/Cambridge Working Paper in Economics 1151*, 2011.

Milan LIPOVAC
Tatjana SIMIĆ

SECURITISATION IN ENERGY SECURITY - THE CASE OF THE EU AND THE RUSSIAN NATURAL GAS

ABSTRACT

The concept of energy security reaches the top of political and security agenda of the EU in 2005, when the first disruption of natural gas supply began. The greatest concern of EU officials, in that sense, is related to the possibility of (ab)use of energy as a political weapon in terms of dependence on Russian energy supplies. The topic of this paper is related to the securitisation of natural gas that Russia exports to the EU member states. The paper analyzes the documents and official statements of the highest EU officials in which the dependence on Russian gas was designated as an essential security threat to the energy security of the EU. The paper also presents the dynamics of the process of securitisation, the main actors of the process, outlined possible causes, and presents the consequences that have encouraged or accelerated the special measures by the EU.

Key words: energy security, securitization, special measures, the EU, Russia, Ukraine.

UDK: 323.15(=511.141)(498)“1989/1996”
Biblid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1160, str. 78–92
Izvorni naučni rad
Primljen: 21. 07. 2015.

Predrag TERZIĆ¹

Političko organizovanje i delovanje mađarske manjine u Rumuniji od 1989. do 1996. godine

SAŽETAK

Do obnavljanja stranačkog pluralizma u Rumuniji došlo je 1989. godine. Pored stranaka većinskog naroda, u tom periodu se osnivaju i stranke nacionalnih manjina. Kao najmnogobrojnija manjina u Rumuniji, mađarska zajednica je nastojala da zaštitu svojih prava i ostvarenje interesa obezbedi kroz formiranje Demokratskog saveza Mađara u Rumuniji (UDMR), kao krovne organizacije koja je ujedinila više političkih pozicija i tako stekla monopol na glasove mađarske manjine. U ovom radu istražuje se samo prva faza političkog organizovanja i delovanja mađarske manjine u Rumuniji, odnosno period od 1989. do 1996. godine. U tom periodu UDMR je delovao kao opoziciona politička stranka, da bi posle izbora 1996. godine ušao u koalicionu vladu.

Ključne reči: Rumunija, Mađari, mađarska manjina, Demokratski savez Mađara u Rumuniji, UDMR.

Republika Rumunija je država rumunskog naroda, a pored Rumuna naseljavaju je još dvadeset, od države priznatih, manjina: Albanci, Jermeni, Bugari, Česi, Hrvati, Jevreji, Nemci, Grci, Italijani, Makedonci, Mađari, Poljaci, Romi, Rusi-Lipovani, Rusini, Srbi, Slovaci, Tatari, Turci i Ukrajinci. Problem pri određivanju statusa nacionalne manjine u Rumuniji predstavlja nepostojanje zakonskog ili drugog jasnog kriterijuma definisanja, tako da se njihov broj menjao od 11 u 1989. godini do 20 koliko ih ima danas. Kao nezvanični kriterijum može se uzeti članstvo određene etničke grupe u Savetu za nacionalne manjine.

¹ Predrag Terzić, Institut za političke studije, Beograd, e-mail: terzic84p@yahoo.com.

Ovaj tekst je nastao kao deo rada u okviru projekata br. 179009, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Prema popisu stanovništva, sprovedenom 2011. godine, udeo nacionalnih manjina u ukupnom stanovništvu Rumunije iznosio je 11,4%, što Rumuniju čini državom na gornjoj granici naglašeno homogenog sastava stanovništva, a približava je grupi država sa monolitnom etničkom strukturom.²

Broj pripadnika mađarske manjine u Rumuniji dugo je bio predmet određenih nedoumica. Popis iz 1992. godine pokazao je da u Rumuniji živi oko 1,6 miliona Mađara, dok nezvanične procene ukazuju da je u tom periodu njihov broj bio znatno veći, negde od 2,3 do 2,5 miliona ljudi.³ Čini se, ipak, da je ova procena preterana i da je verovatnija pretpostavka da je u Rumuniji tokom devedesetih živelo oko dva miliona pripadnika mađarske zajednice.⁴

Romi predstavljaju drugu po brojnosti etničku grupu u Rumuniji. Njihovu brojnost je, takođe, teško odrediti. Neki autori procenjuju da ih je tokom devedesetih bilo između milion i milion i po, možda čak i dva miliona.⁵ Iako tačan broj Roma nije lako utvrditi, nesporno je da u Rumuniji živi najveći broj Roma koji naseljavaju prostor Centralne i Istočne Evrope, uključujući i teritoriju bivšeg Sovjetskog Saveza, skoro 40%.⁶

Dok neke etničke manjine žive na teritoriji cele Rumunije, druge su pretežno teritorijalno koncentrisane. Tako Mađari naseljavaju uglavnom četiri područja Rumunije:

1. oko jedne trećine živi u pograničnom delu prema Mađarskoj

² *Press release on the provisional results of the 2011 Population and Housing Census*, Central Population and Housing Census Commission, <http://www.insse.ro/cms/files/statistici/comunicate/alte/2012/Comunicat%20DATE%20PROVIZORII%20RPL%202011e.pdf>, p. 5. S obzirom na postojeću etničku strukturu stanovništva, sve države se mogu podeliti u nekoliko grupa: države sa monolitnim sastavom stanovništva u kojima jedna etnička zajednica čini 90% populacije, države sa naglašeno homogenim sastavom (80-89%), niža homogenost stanovništva tj. niža heterogenost (70-79%), viša heterogenost (60-69%) i vrlo visoka heterogenost populacije, 50-59%. (Nada Raduški, „Etnička homogenizacija stanovništva Srbije krajem XX i početkom XXI veka“, u: *Demokratija i multikulturalnost u Jugoistočnoj Evropi*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2003, str. 427.)

³ Monica Caluser, „Minority Participation at the Local and National Level in Romania“, in: *Political Parties and Minority Participation*, Friedrich Ebert Stiftung - Office Macedonia, Skopje, 2008, p. 32.

⁴ Vladimir Grečić, „Mađarska manjina u Rumuniji“, *Međunarodni problemi*, vol. 50, br. 3-4, 1998, str. 574.

⁵ Georg Brunner, *Nationality Problems and Minority Conflicts in Eastern Europe*, Bertelsmann Foundation Publishers, Gutersloh, 1996, p. 185. Zvanični popis stanovništva iz 2011. pokazuje da u Rumuniji živi 619.007 Roma. Videti: *Press release on the provisional results of the 2011 Population and Housing Census*, Central Population and Housing Census Commission, <http://www.insse.ro/cms/files/statistici/comunicate/alte/2012/Comunicat%20DATE%20PROVIZORII%20RPL%202011e.pdf>, p. 10.

⁶ Georg Brunner, *Nationality Problems and Minority Conflicts in Eastern Europe*, op. cit., p. 166.

2. oko 27-30% ukupnog broja Mađara u Rumuniji živi u istočnom delu Transilvanije
3. 27-30% mađarske manjine živi u ostalim delovima Transilvanije, uglavnom u severnom i severoistočnom delu Rumunije, a
4. oko 10% mađarske zajednice u Rumuniji je nastanjeno van Transilvanije, najviše u Bukureštu. Procenjuje se da u glavnom gradu Rumunije živi između 100.000 i 200.000 Mađara.⁷

Mađari uglavnom pripadaju Rimokatoličkoj crkvi (1,050.000, od kojih je 950.000 nastanjeno u Transilvaniji), oko 800.000 pripadnika mađarske manjine su vernici Calvinističke crkve, a oko 200.000 su unijati.⁸ Manji broj pripada Grčkoj katoličkoj crkvi. Prema tome, velika većina Mađara u Rumuniji su katoličke i protestantske veroispovesti.⁹

1. Položaj i prava nacionalnih manjina u Rumuniji

Ustav Republike Rumunije iz 1991. godine uređuje Rumuniju kao „homogenu i nedeljivu nacionalnu državu“ zasnovanu na „jedinstvu rumunskog naroda“ (član 4. tačka 1), pri čemu „nacionalna suverenost pripada rumunskom narodu“ (član 2. tačka 2). Prava manjina na kulturni identitet su individualno priznata, ali Ustav zabranjuje pozitivnu diskriminaciju (član 6).

Posle smrti bračnog para Čaušesku u Bukureštu je uz pomoć Rumunske armije osnovana privremena vlada, poznata kao Front nacionalnog spasa. Front nacionalnog spasa je u svom prvom obraćanju narodu, 28. decembra 1989. godine, obećao, pored ostalog, da će „poštovati prava i slobode nacionalnih manjina“.¹⁰ Kao nastavak takve politike usledila je Deklaracija o pravima nacionalnih manjina, koju je Front nacionalnog spasa doneo 6. januara 1990. godine. U njoj se obećava i da će:

1. novi Ustav priznati i garantovati individualna i kolektivna prava i slobode nacionalnim manjinama
2. doneti zakone o nacionalnim manjinama
3. osnovati ministarstvo za narodnosti
4. obezbediti internu samoupravu, ako ne i autonomiju.¹¹

Ipak, izlivi etnički motivisanog nacionalizma su se i dalje nastavili. Tako je marta 1990. godine došlo do sukoba Mađara i Rumuna u transilvanijskom

⁷ Ibid., pp. 574-575.

⁸ Andrew Bell, „The Hungarians in Romania since 1989“, *Nationalities Papers*, vol. 24, no. 3, 1996, p. 491.

⁹ Iako se izneti podaci odnose na period devedesetih godina, njihov karakter do danas nije bitno izmenjen.

¹⁰ Vladimir Grečić, „Mađarska manjina u Rumuniji“, op. cit., str. 580.

¹¹ Andrew Bell, „The Hungarians in Romania since 1989“, op. cit., p. 502.

gradu Targu Murešu (*Târgu Mureș*), gde je bilo sedište Demokratskog saveza Mađara u Rumuniji. U ovim sukobima šest ljudi je izgubilo život, a 269 je ranjeno.¹² Posle demonstracija uhapšeno je i osuđeno 47 Mađara i Roma.¹³

Dok su Mađari tražili pravo na upotrebu maternjeg jezika, na kulturnu i obrazovnu autonomiju, ovakvi zahtevi su kod rumunskih nacionalista izazivali podozrenje i strah da bi se njihovim usvajanjem doveo u pitanje teritorijalni integritet države. Jedina moguća država za rumunske nacionaliste bila je centralizovana i nacionalna. Svaki drugi oblik državne organizacije predstavljao je, prema njihovom mišljenju, opasnost po interese većinskog naroda u zemlji.

Opšta klima nepoverenja uticala je da obećanja privremene vlade Rumunije, izneta u Deklaraciji o pravima nacionalnih manjina, ne budu ispunjena. Tri godine kasnije, u Memorandumu iz 1993. godine, Mađari u Rumuniji zaključili su da je:

1. po Ustavu iz 1991. Rumunija definisana kao nacionalna, unitarna i nedeljiva država, a da su zabranjene političke partije „osnovane isključivo na etničkom, verskom i jezičkom kriterijumu“
2. bez obzira što veliki broj Mađara živi u Rumuniji, oni nisu zastupljeni u svim oblastima političkog i društvenog života. Nema ih na funkcijama ministara, zamenika ministara, državnih sekretara i dr. Mađari se nalaze na političkim pozicijama samo na lokalnom nivou, i to u mestima gde čine većinu
3. Ustavom uređeno da se obrazovanje vrši isključivo na rumunskom jeziku.¹⁴

Jasno je da za pravu demokratsku slobodu manjina u Rumuniji još nije bilo mesta. Nemogućnost obrazovanja na mađarskom jeziku, nezastupljenost Mađara u organima vlasti i nepostojanje oblika pozitivne diskriminacije bili su glavni problemi mađarske zajednice. Veliku ulogu u poboljšanju položaja manjina u Rumuniji, ali i u demokratizaciji zemlje, imalo je civilno društvo. Okosnicu nevladinog sektora u Rumuniji činili su rumunski intelektualci koji su kao moralni i naučni autoriteti doprineli slamanju Čaušeskuovog režima, a koji su posle uspostavljanja novog poretka, ostali marginalizovani. Oni uporište za svoje ideje nisu mogli da nađu u aktuelnim političkim partijama, jer su se njihovi pogledi na državu i društvo umnogome razlikovali od stavova političkih stranaka. Tako se kao nov način delovanja društveno i politički angažovanih građana javilo civilno društvo. Najznačajnije organizacije civilnog društva u Rumuniji predstavljale su: Civilna Alijansa (AC), Nju Jurop koledž

¹² Mihaela Mihailescu, "The Politics of Minimal 'Consensus': Interethnic Opposition Coalitions in Post-Communist Romania (1990-1996) and Slovakia (1990-1998)", *East European Politics and Societies*, vol. 22, no. 3, Summer 2008, p. 556.

¹³ Andrew Bell, "The Hungarians in Romania since 1989", op. cit., p. 572.

¹⁴ Ibid., p. 503.

(New Europe College), Pro Jurop (Pro Europa), Rumunski Helsinški komitet (APADDR-CH), Rumunsko akademsko društvo i dr.¹⁵

Njihova borba protiv etničkog nacionalizma uključivala je suprotstavljanje nedemokratskim tendencijama u društvu, ksenofobiji, netoleranciji i etničkim sukobima. Iz tih razloga proisticalo je njihovo zalaganje za građanski, a ne etnički nacionalizam. Organizacije civilnog društva prihvataju postojanje drugih etničkih zajednica u Rumuniji i nastoje da im pomognu u ostvarenju njihovih građanskih prava. Brojne nevladine organizacije podržale su zahtev Mađara u Rumuniji za ostvarenje njihovog prava na religijski, kulturni, jezički i etnički identitet ali su, s druge strane, podsećale i na njihovu obavezu da poštuju Ustav, zakone i prava drugih etničkih grupa.

2. Mogućnost učešća predstavnika nacionalnih manjina u političkom životu Rumunije

U periodu donošenja izbornog zakonodavstva u Rumuniji postojali su različiti sukobi i neslaganja. Ako se vladajuća stranka, vođena partijskim interesima, zalagala za Rumuniju kao jednu izbornu jedinicu, nasuprot tome, opozicija i stranke manjina zahtevale su postojanje većeg broja izbornih okruga. Svako je, naravno, u ovim pregovorima sagledavao šanse za svoj potencijalni izborni uspeh ili poraz, koji nastaju kao posledica izbornih reformi. Bilo je čak i predloga da 50 mesta u parlamentu bude rezervisano za vojsku. Na kraju je došlo do kompromisa, odnosno raspisani su istovremeni predsednički i parlamentarni izbori. Parlamentarni izbori održani su po proporcionalnom izbornom sistemu, a država je podeljena na 42 okruga. Time je mađarskoj zajednici omogućeno da učestvuje u političkom životu zajednice u skladu sa svojom snagom.

U cilju osiguranja predstavljenosti nacionalnih manjina u parlamentu, Rumunija se opredelila za mehanizam garantovanih mesta za nacionalne manjine. Tako su na izborima za dvodomi Parlament u 1990. godini, sve manjine dobile zagaranovano po jedno poslaničko mesto u donjem domu, bez obzira na izborne rezultate koje su njihove partije ostvarile, shodno članu 4. tačka 2. Dekreta broj 92/1990, koji se odnosio na parlamentarne i predsedničke izbore u Rumuniji.¹⁶ Demokratski savez Mađara u Rumuniji dobio je 29 mesta u Domu poslanika i 12 mesta u Senatu. Devet mesta u Narodnoj skupštini dobile su partije drugih nacionalnih manjina - Rusa-Lipovanijanaca, Ukrajinaca, Srba, Turaka, Grka, Čeha i Slovaka (jedno mesto za obe manjine), Bugara, Poljaka i Jermena.

¹⁵ Cosmina Tanasoiu, "Intellectuals and Post-Communist Politics in Romania: An Analysis of Public Discourse, 1990-2000", *East European Politics and Societies*, vol. 22, no. 1, Winter 2008, p. 82.

¹⁶ Ciprian-Calin Alionescu, „Parliamentary Representation of Minorities in Romania”, *Southeast European Politics*, vol. 5, no. 1, Winter 2004, p. 63.

Međutim, važno je reći da Dekret br. 92/1990. nije regulisao samo izbornu oblast već je predstavljao bez sumnje najznačajniji pravni akt koje su nove vlasti donele pre izglasavanja Ustava iz 1991. godine. On je regulisao i pitanja nadležnosti parlamenta i predsednika, a zbog svoje sadržine nazivan je i „mali Ustav“.¹⁷

Posle usvajanja novog Ustava iz 1991. godine došlo je i do promene izbornog zakonodavstva. Zakon o izborima za Dom poslanika i Senat (br. 63/1992) donet je sledeće godine. Ovim zakonom uveden je izborni cenzus od 3%, a da bi stranke nacionalnih manjina imale svoje predstavnike u Domu poslanika bilo je neophodno da dobiju 5% od prosečnog broja glasova potrebnih na datim izborima za jedno poslaničko mesto (član 4, tačka 1). Taj broj je bio simboličan i iznosio je: 1.336 glasova na izborima 1992, 1.494 glasa na izborima 1996. i 1.273 glasa na izborima 2000. godine.¹⁸ Tako su svoje zastupnike u Domu poslanika dobile sledeće manjine: Česi i Slovaci (jedno mesto za obe manjine), Jermeni, Bugari, Turci - muslimanski Tatari, Ukrajinci, Italijani, Nemci, Grci, Rusi - Lipovanci, Srbi, Romi, Turci i Poljaci. Za izbor predstavnika u Senatu nije bilo nikakvih oblika pozitivne diskriminacije za nacionalne manjine, ali je, i pored toga, Demokratski savez Mađara u Rumuniji prešao novoustanovljeni cenzus od tri odsto i osvojio 12 mesta u Senatu. Na taj način mađarska manjina dobila je svoje predstavnike u oba parlamentarna doma.

Izborni zakon je takođe predvideo da ako dve ili više organizacija predstavljaju interes jedne etničke grupe, onda organizacija koja je dobila najveći broj glasova postaje zastupnik interesa te manjine u parlamentu. Kako je Rumunija podeljena na 42 izborne jedinice, poslaničko mesto je sticao onaj kandidat neke manjine koji dobije najviše glasova u svojoj izornoj jedinici u odnosu na broj glasova koji ostvare drugi kandidati date manjine u jedinicama u kojima su se kandidovali.

Ovo pravilo važilo je na izborima 1992. i 1996. godine i dovelo je do izbora predstavnika nacionalnih manjina koji, neretko, nisu imali podršku svog partijskog rukovodstva. Zato je pred novembarske izbore 2000. godine došlo do promene izbornog zakona i partijama manjina dozvoljeno je da kandiduju iste osobe ili istu listu kandidata u sve 42 rumunske izborne jedinice. Neophodno je naglasiti da se dato pravilo odnosilo samo na stranke nacionalnih manjina.

Pravo manjina da nesmetano biraju svoje predstavnike i na lokalnim izborima prepoznato je i garantovano Zakonom o lokalnim izborima br. 70/1991. U članu 2. ovog zakona svim rumunskim građanima garantuju se izborna prava, bez obzira na njihovu nacionalnost, rasu, jezik, religiju, pol, politička ubeđenja i profesiju.

¹⁷ Ibid., p. 63.

¹⁸ Ibid., p. 64.

3. Partijski sistem i političko delovanje partija manjina u Rumuniji

U vremenu nastanka novih političkih stranaka u Rumuniji, formiraju se i stranke nacionalnih manjina. U Rumuniji postoji veliki broj političkih stranaka koje zastupaju manjinske interese. Među njima se ističu one stranke manjina koje učestvuju ili su učestvovala u radu rumunskog parlamenta, a to su: Demokratski savez Mađara u Rumuniji, Demokratski forum Nemaca u Rumuniji, Romska socijaldemokratska stranka, Unija Srba u Rumuniji, Unija Jermena u Rumuniji, Demokratska unija Turaka - muslimana Tatara u Rumuniji, Turska demokratska unija, Unija Ukrajinaca u Rumuniji, Kulturna unija Rusina u Rumuniji, „Dom poljski“ Unija Poljaka u Rumuniji, Demokratska unija Slovaka i Čeha u Rumuniji, Unija Bugara iz Banata - Rumunija, Zajednica Rusa - Lipovanaca u Rumuniji, Federacija jevrejskih zajednica u Rumuniji, Unija Hrvata u Rumuniji, Asocijacija Makedonaca u Rumuniji, Liga Albanaca u Rumuniji, Grčka unija u Rumuniji, Italijanska zajednica u Rumuniji.¹⁹

Iz nabrojanja parlamentarnih stranaka manjinskih zajednica u Rumuniji, u sadašnjem i prošlim sazivima, proizilazi da su gotovo sve manjine u ovoj zemlji, uključujući i one malobrojne, uspele da ostvare zastupljenost u parlamentu. Po brojnosti pripadnika svoje manjine, ali i broju njenih predstavnika u parlamentu, ističe se mađarska zajednica. U periodu od 25. decembra 1989. do prvih parlamentarnih izbora 1990. godine i mađarska manjina je formirala svoje organizacije. Najstarija stranka mađarske manjine u Rumuniji je Demokratski savez Mađara u Rumuniji (*Uniunea Democrată Maghiară din România*, UDMR), a tek 2001. godine osnovan je i Mađarski građanski savez (*Magyar Polgári Párt*, MPP). Kao najznačajnija partija mađarske manjine u Rumuniji, UDMR je do 1996. godine delovao kao opoziciona partija, a te godine ulazi u vladajuću koaliciju.

Period od početka tranzicije u Rumuniji može se, s obzirom na položaj mađarske zajednice, podeliti na dva dela. Prvi obuhvata doba od osnivanja partija manjina do 1996. godine i ulaska UDMR-a u vladu, a period koji je nakon toga sledio predstavlja početak kontinuiranog poboljšanja položaja mađarske manjine, koji se nastavlja do danas.

4. Formiranje i osnovna programska opredeljenja Demokratskog saveza Mađara u Rumuniji

Demokratski savez Mađara u Rumuniji (UDMR) nastao je 25. decembra 1989. godine kao krovna organizacija koja je ujedinila više političkih pozicija, a za prvog predsednika izabran je književnik Domokos Geza (*Domokos Géza*).

¹⁹ Podaci su preuzeti sa zvaničnog sajta Ministarstva za međuetničke odnose rumunske vlade, http://www.dri.gov.ro/index.html?page=minorities_politics, 25/6/2010.

Ova organizacija sebe ne određuje ni kao političku stranku, ni kao „lokalno društvo“, već predstavlja „političku alijansu“. Za svoj osnovni cilj proglasila je negovanje istorijskih i kulturnih tradicija, očuvanje nacionalnog identiteta i staranje o zaštiti prava mađarske manjine u Rumuniji. Savez se ne bavi samo političkim pitanjima, već i organizovanjem kulturno-umetničkog i sportskog života mađarske manjine u Rumuniji. Zalaže se i za stvaranje teritorijalne autonomije za mađarsku zajednicu, decentralizaciju i veća ovlašćenja lokalnih vlasti, ali i za ravnomeran razvoj zemlje.²⁰

Najznačajniji opšti programski ciljevi Demokratskog saveza Mađara u Rumuniji obuhvataju:

1. integraciju Rumunije u Evropsku uniju
2. decentralizaciju administracije
3. konsolidaciju tržišne ekonomije
4. restituciju imovine oduzete za vreme komunističkog režima.²¹

Pored opštih, stranka se od osnivanja zalagala i za specifične ciljeve koji se odnose na položaj i prava nacionalnih manjina. Među njima dominiraju:

1. slobodno korišćenje maternjeg jezika u privatnom i javnom životu, kao i u administraciji i pravosuđu
2. obrazovanje na maternjem jeziku, na svim nivoima obrazovanja i obuhvatajući celu strukturu obrazovnih profila
3. lokalna autonomija bazirana na etničkom principu
4. dvojezično obeležavanje imena gradova i sela (na rumunskom i mađarskom jeziku) u mestima u kojima mađarska zajednica čini više od 20% stanovništva
5. mogućnost nesmetanog razvijanja odnosa sa matičnom državom
6. razvijanje nezavisnog sistema kulturnih institucija.²²

UDMR se zalaže i za kulturnu autonomiju na individualnoj osnovi, za široku autonomiju lokalne samouprave, kao i za stvaranje dijaloga i konsenzusa s rumunskom većinom na principima modela koji postoji u Zapadnoj Evropi.²³

Politika UDMR-a ne može se svesti na pripadanje isključivo jednoj ideološkoj porodici. Naime, Savez se od svog osnivanja snažno zalagao za evropske integracije, ekonomsku i političku decentralizaciju i tržišnu privredu. Nasuprot tome, pokazivao je i neke konzervativne elemente svoje ideologije koji su vidljivi i kroz članstvo Saveza u Evropskoj koaliciji

²⁰ Zvanična prezentacija Demokratskog saveza Mađara u Rumuniji, <http://www.udmr.ro/aboutus.php>, 25/6/2015.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ Ibid.

narodnih partija (*European People's Party*). Treba, ipak, naglasiti da se ovde ne radi o nedoslednosti delovanja stranke koja je prouzrokovana nepostojanjem jasne političke vizije, već je pre reč o pokušaju da se ne rasipaju mađarski glasovi, odnosno da najveći broj mađarskih glasača poverenje da jednoj stranci.²⁴

5. Dalje učešće mađarske manjine u političkom životu Rumunije

Opređenjem za stvaranje jedne snažne političke stranke, mađarska manjina pokazala je da su nacionalni interesi postavljeni ispred i iznad ideoloških, iz čega proizilazi da je nacionalni identitet na manjinskoj strani predstavljao najznačajniju vrstu društvenog i političkog identiteta na početku nastanka višestranačja u Rumuniji.

Na prvim demokratskim izborima za predsednika Republike i članove oba doba parlamenta, koji su održani po proporcionalnom izbornom sistemu, sve manjine su dobile najmanje po jednog predstavnika u Predstavničkom domu bez obzira na broj glasova koje su ostvarile, shodno članu 4. tačka 2. Dekreta br. 92 iz marta 1990. godine. UDMR je na izborima održanim u maju 1990. godine osvojio 7,2% glasova za Senat i 7,23% glasova za Dom poslanika. Po formiranju parlamentarnog saziva, mađarsku manjinu predstavljalo je 12 senatora i 29 poslanika u Donjem domu²⁵ što je uspeh koji nije postigla nijedna druga opoziciona stranka. Time je Demokratski savez Mađara u Rumuniji postao ne samo najjača manjinska stranka, već i najsnažnija opoziciona partija u Rumuniji. Istovremeno, devet zagarantovanih poslaničkih mesta dobile su male partije nacionalnih manjina - Rusi - Lipovanci, Ukrajinci, Srbi, Turci, Grci, Česi i Slovaci (jedno mesto za obe manjine), Bugari, Poljaci i Jermeni, dok su Nemci i Romi osvojili po jedno poslaničko mesto u Domu predstavnika prema broju osvojenih glasova.

Broj predstavnika Demokratskog saveza Mađara u Rumuniji u oba parlamentarna doma, posle prvih izbora od pada Čaušeskua, bio je proporcionalan brojnosti Mađara u biračkom telu, iz čega se može zaključiti da je ova stranka imala monopol na glasove mađarske manjine. Time se potvrđuje prethodno izneta teza da je na izbor glasača kojoj će političkoj partiji pokloniti poverenje pre uticao nacionalni identitet nego programski ciljevi.

Kako je na prvim demokratskim izborima Front nacionalnog spasa (FSN) osvojio 66,3% glasova, a Jon Ilijesku postao predsednik Rumunije sa

²⁴ Posledica ove politike nije samo grupisanje mađarskih birača različitih političkih orijentacija, jer se kao pratilac takvog delovanja javlja i stvaranje više frakcija unutar same stranke. Tako je jedna od tih frakcija kritikovala vrh UDMR-a da je previše moderan i da pravi suviše kompromisa u pregovorima s partijama rumunske većine. Ne mogavši da nađe elemente zajedničke politike sa vrhom stranke, zastupnici ovog mišljenja su napustili UDMR i 4. marta 2001. godine osnovali novu stranku, već pomenuti Mađarski građanski savez.

²⁵ Janusz Bugajski, *Ethnic Politics in Eastern Europe*, Armonk, New York, 1994, p. 345.

podrškom od čak 85% izašlih birača,²⁶ tako snažnoj stranci nije bio potreban partner u vlasti, a i ako bi postojao, njegova uloga bi bila samo dekorativne prirode. Bivši komunisti, koji su sa ubedljivom prednošću pobedili na izborima, predstavljali su se kao socijaldemokrate i takvim izjavama i delovanjem pokušali su da pridobiju široke mase. Sam Ilijesku se u svojim govorima predstavljao kao „predsednik svih Rumuna“, bez obzira na etničko poreklo, religiju i materijalno stanje. Takva populistička politika bila je u potpunoj suprotnosti sa političkim, društvenim i naročito ekonomskim prilikama u zemlji u kojoj su se socijalne razlike sve više uvećavale, a nacionalne napetosti nisu jenjavale. U državi bez bilo kakve tradicije građanskog aktivizma nije bilo mesta za razmišljanja o građanskim političkim organizacijama. Političke partije sa ovakvim programima gotovo da nisu imale nikakvu podršku izvan velikih gradova.

Na drugoj strani, samo prisustvo manjina u parlamentu nije mnogo značilo. U vremenu postojanja snažne većine u parlamentu, opozicione stranke, uključujući i predstavnike manjina, mogle su samo da iznose svoja mišljenja, ali ne i da utiču na politiku vlade.²⁷ Za druge parlamentarne izbore, koji su održani u septembru 1992. godine, važio je Zakon o izborima za Dom poslanika i Senat br. 63/1992, donet 13. jula 1992. Ovim zakonom na snazi je ostao proporcionalni izborni sistem, a uspostavljen je i izborni cenzus od 3%. Zakonom je, takođe, preciznije određena pomenuta ustavna odredba o predstavljenosti manjina u Domu poslanika, pri čemu je bilo neophodno da manjinske stranke dobiju 5% od prosečnog broja glasova potrebnih na datim izborima za jedno poslaničko mesto.

UDMR je jedina stranka nacionalnih manjina koja je na parlamentarnim izborima 1992. uspela da pređe novoustanovljeni cenzus i osvoji 7,58% glasova za Senat i 7,46% glasova za Dom poslanika, odnosno 12 mesta u Senatu i 27 u Domu poslanika.²⁸ Ostale stranke manjina, iako nisu uspele da pređu prag, dobile su svoje predstavnike u donjem domu po principu zagarantovanih mesta. Tako je ukupno 13 manjina bilo predstavljeno u parlamentu - Česi i Slovaci (jedno mesto za obe manjine), Jermeni, Bugari, Turci - muslimanski Tatari, Ukrajinci, Italijani, Nemci, Grci, Rusi - Lipovanci, Srbi, Romi, Turci i Poljaci.²⁹

Ponovno formalno regulisanje neophodnosti parlamentarne predstavljenosti manjina u novom Ustavu i njegova konkretizacija u Zakonu o izborima iz 1992. nisu značili i veća prava nacionalnih manjina u rumunskom društvu. Mađari su i dalje tvrdili da postoji sistemski diskriminacija pripadnika njihovog naroda i da se oni uklanjaju iz državnih

²⁶ Mihaela Mihailescu, "The Politics of Minimal 'Consensus', Interethnic Opposition Coalitions in Post-Communist Romania (1990-1996) and Slovakia (1990-1998)", op. cit., p. 571.

²⁷ Ibid., p. 565.

²⁸ Janusz Bugajski, *Ethnic Politics in Eastern Europe*, op. cit., p. 345.

²⁹ Vladimir Grečić, „Mađarska manjina u Rumuniji“, op. cit., str. 581-582.

institucija i organa lokalne samouprave. Štaviše, govorili su o postojanju diskriminacije u svim oblastima života. Tako je 1993. godine vlada postavila rumunske upravitelje u okruzima Hargita (*Harghita*) i Kovasna (*Covasna*), u kojima je mađarska manjina dominantna. Taj postupak je lider mađarske zajednice Marko Bela (*Markó Béla*) nazvao „procesom etničkog čišćenja“, naglašavajući da je na snazi odluka o sistematskom udaljavanju građana mađarske nacionalnosti iz obrazovnih i drugih državnih institucija.³⁰ Kao odgovor na ove napade, rumunski nacionalisti su upozoravali na težak položaj nemađara u oblastima gde su Mađari činili većinu.

Ekstremističkih izjava i delovanja bilo je, dakle, na obe strane. Vladajuća FSN bila je u koaliciji sa ekstremnim nacionalistima PRM (Stranka veće Rumunije) i PUNR (Rumunska partija nacionalnog jedinstva), dok su i u Demokratskom savezu Mađara u Rumuniji postojali radikalni elementi.

Povodi za nacionalističke izjave rumunskih političara stizali su i iz Mađarske, a na unutrašnjem planu rumunski nacionalisti bili su isprovocirani delovanjem mađarskih nacionalista, među kojima je prednjačio Pokret 64 županije.

Radikalni elementi su nastavljali svoj sukob jer nije postojala volja zvaničnog Bukurešta da prekine ovakve ispade. Podrška mađarskih poslanika nije im bila potrebna jer su imali većinu u parlamentu, a udovoljavanje zahtevima za autonomijom i ostvarivanje prava na jezički identitet bi samo oslabilo njihovu poziciju u još uvek nacionalistički orijentisanom javnom mnjenju. Shvatanje o neophodnosti postojanja konsenzusa svih relevantnih društvenih organizacija, pa i manjinskih stranaka, u vezi važnih pitanja za državu i građane, nije bilo ni na vidiku. Zato se UDMR okrenuo povezivanju sa ostalim strankama opozicije. Broj od 800.000 mađarskih glasača u Rumuniji davao im je veliki pregovarački potencijal.

6. Opozicione aktivnosti do 1996. godine i učešće UDMR-a u njima

Najvažnije partije opozicije u Rumuniji bile su tradicionalne: Hrišćansko demokratska narodna seljačka stranka (PNT-CD), Nacionalna liberalna stranka (PNL) i Socijaldemokratska partija Rumunije (PSDR). UDMR je učestvovao u gotovo svim akcijama opozicije. Potpisnik je Temišvarske deklaracije 1990. godine, a sudelovao je i u radu Anti-totalitarnog foruma sa PNL, PNT-CD i drugim opozicionim strankama. Značajno je i njegovo učešće u formiranju ujedinjene opozicije - Nacionalne konvencije Rumunije (CDR).

Saradnja koja je postojala između stranaka opozicije i UDMR-a u prvom postkomunističkom parlamentarnom sazivu nastavljena je i u periodu posle

³⁰ Mihaela Mihailescu, „The Politics of Minimal ‘Consensus’, Interethnic Opposition Coalitions in Post-Communist Romania (1990-1996) and Slovakia (1990-1998)“, op. cit., p. 557.

drugih parlamentarnih izbora. U periodu od 1992. do 1996. godine ove partije su zajedno učestvovala u debati povodom velikog broja zakona, pored ostalog: Zakona o finansiranju političkih stranaka, Zakona o budžetu, Zakona o povraćaju imovine koju su oduzeli komunisti, Zakona o ratnim veteranima i Zakona o stranim investicijama. Time je ova saradnja dobila čvršći oblik zajedničkog delovanja u pravcu demokratizacije, ekonomske liberalizacije i raskida sa reformisanim komunizmom u rumunskom društvu. Pritom, povodom ovih pitanja gotovo da nije bilo neslaganja među partnerima. Sve stranke opozicije su kritikovale vlast, preterane prerogative predsednika i Ustav iz 1991. godine.

Ipak, podrška opozicije oko prevazilaženja ideje Rumunije kao unitarne države, prava na korišćenje nacionalnog jezika i drugih manjinskih prava, izostala je. Stanje rumunskog javnog mnjenja bilo je takvo da je bilo kakva ideja o autonomiji i pravima nacionalnih manjina nailazila na otpor, kako glasača vladajućih tako i među simpatizerima opozicionih stranaka. Neophodnost promena u ovoj oblasti videli su pored manjina još samo predstavnici civilnog društva. Međutim, i pored podrške svim pokušajima opozicije da se bolje organizuje i tako bitnije utiče na državnu politiku, UDMR je ostao usamljen u pogledu svojih zalaganja za poboljšanje položaja Mađara u Rumuniji.

Nemogućnost mađarskih partija da uticajem na vlast ili opoziciju poboljšaju položaj svoje zajednice, doveo je do njihovog obraćanja međunarodnim institucijama, a samim tim i do internacionalizacije pitanja mađarske manjine u Rumuniji. Tako je UDMR 1993. godine sačinio Memorandum koji je uputio Savetu Evrope, a u kojem je kritikovao odnos rumunske države prema mađarskoj zajednici u toj zemlji. UDMR je, kao što sam već izložio, istakao da je po Ustavu iz 1991. Rumunija definisana kao nacionalna, unitarna i nedeljiva država, a da su zabranjene političke partije „osnovane isključivo na etničkom, verskom i jezičkom kriterijumu“. Ustavom se, takođe, uređuje da se obrazovanje vrši isključivo na rumunskom jeziku. Prema mišljenju zvaničnika UDMR-a, sistematski problem se ogledao u činjenici da bez obzira što u Rumuniji živi veliki broj Mađara, oni nisu zastupljeni u svim oblastima političkog i društvenog života. Naime, mađarski predstavnici nalaze se na političkim funkcijama samo na lokalnom nivou, u mestima gde Mađari čine većinu. Zbog ovakvog odnosa rumunske države prema mađarskoj manjini, tvorci Memoranduma su iskazali neophodnost uspostavljanja teritorijalne autonomije i prava na jezički, kulturni i nacionalni identitet.

Nasuprot tome, u periodu koji je nastupio posle sastavljanja Memoranduma a prethodio dolasku Nacionalne konvencije Rumunije na vlast 1996. godine, položaj manjinskih grupa u Rumuniji ne samo da se nije poboljšao, već je i krenuo silaznom putanjom. Novi zakon o obrazovanju, donet 1995. godine, samo je produbio razlike između dve strane. On je ukinuo mnoga manjinska prava u oblasti obrazovanja, pa je već pomenuti

lider mađarske manjine, Marko Bela, primetio da Zakon o obrazovanju „dovodi naša već ustaljena prava u opasnost“ i da vodi mađarsku zajednicu ka „asimilaciji i nacionalnom razjedinjenju“.³¹

7. Zaključak

U periodu započetom posle pada Čaušeskuovog režima, a koji je prethodio izborima iz 1996. godine, došlo je do nastanka višestranačja u Rumuniji. Partijski pluralizam stranaka većinskog naroda, vodio je i stvaranju partija nacionalnih manjina. Kao najbrojnija, mađarska manjina se politički organizovala i delovala kroz Demokratski savez Mađara u Rumuniji, koji je ostvarivao monopol na mađarske glasove.

Velika podrška glasačkog tela omogućila je reformisanim komunistima ostvarivanje parlamentarne prevlasti početkom devedesetih godina. I pored sukoba različitih viđenja vladajućih stranaka i manjinskih predstavnika, period neposredno posle pada komunizma u Rumuniji obeležen je poboljšanjem položaja i prava nacionalnih manjina. Međutim, dok su za pripadnike većinskog naroda takve tendencije često predstavljale bespotrebne ustupke manjinskom stanovništvu, predstavnici nacionalnih manjina su, s druge strane, naglašavali nedovoljnost i manjkavosti propisanih rešenja.

Pobeda opozicije na parlamentarnim izborima 1996. godine, čiji je UDMR bio deo, značila je i nesumnjivi zaokret u odnosu države prema manjinama. Pored učešća manjinskih partija u koaliciji koja je došla na vlast, značajan podstrek za proširenje manjinskih prava i mogućnosti njihovog ostvarivanja proizilazio je iz opredeljenja nove vlade da krene putem evropskih integracija. Tako se poboljšanje položaja mađarske manjine može posmatrati, dobrim delom, i kao posledica standarda u oblasti zaštite nacionalnih manjina, čije ispunjenje Evropska unija zahteva od zemalja koje nastoje da budu primljene u njeno članstvo.

Bibliografija

- Alionescu, Ciprian-Calin, "Parliamentary Representation of Minorities in Romania", *Southeast European Politics*, vol. 5, no. 1, Winter 2004.
- Bell, Andrew, "The Hungarians in Romania since 1989", *Nationalities Papers*, vol. 24, no. 3, 1996.
- Brunner, Georg, *Nationality Problems and Minority Conflicts in Eastern Europe*, Bertelsmann Foundation Publishers, Gutersloh, 1996.
- Bugajski, Janusz, *Ethnic Politics in Eastern Europe*, Armonk, New York, 1994.

---

³¹ Ibid., p. 557.

Grečić, Vladimir, „Mađarska manjina u Rumuniji“, *Međunarodni problemi*, vol. 50, br. 3-4, 1998.

Mihailescu, Mihaela, „The Politics of Minimal ‘Consensus’: Interethnic Opposition Coalitions in Post-Communist Romania (1990-1996) and Slovakia (1990-1998)“, *East European Politics and Societies*, vol. 22, no. 3, Summer 2008.

Press release on the provisional results of the 2011 Population and Housing Census, Central Population and Housing Census Commission, <http://www.inse.ro/cms/files/statistici/comunicate/alte/2012/Comunicat%20DATE%20PROVIZORII%20RPL%202011e.pdf>

Raduški, Nada, „Etnička homogenizacija stanovništva Srbije krajem XX i početkom XXI veka“, u: *Demokratija i multikulturalnost u Jugoistočnoj Evropi*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2003.

Tanasoiu, Cosmina, „Intellectuals and Post-Communist Politics in Romania: An Analysis of Public Discourse, 1990-2000“, *East European Politics and Societies*, vol. 22, no. 1, Winter 2008.

Caluser, Monica, „Manority Participation at the Local and National Level in Romania“, in: *Political Parties and Minority Participation*, Friedrich Ebert Stiftung - Office Macedonia, Skopje, 2008.

Internet stranice:

Zvanična prezentacija Demokratskog saveza Mađara u Rumuniji, <http://www.udmr.ro/aboutus.php>, 25/6/2015.

Zvanični sajt Ministarstva za međuetničke odnose rumunske vlade, http://www.dri.gov.ro/index.html?page=minorities_politics, 25/6/2010.

Predrag TERZIĆ

**THE POLITICAL ORGANIZATION AND ACTIVITY
OF THE HUNGARIAN MINORITY IN ROMANIA
FROM 1989 TO 1996**

ABSTRACT

The renewal of party pluralism in Romania occurred in 1989. In addition to the parties supported by the majority of the nation, in that period national minority parties were established as well. As the largest minority in Romania, the Hungarian community has sought to protect their rights and realize interests through ensuring the formation of the Democratic Alliance of Hungarians in Romania (UDMR), as an umbrella organization that united many political positions and gained a monopoly on the votes of the Hungarian minority. This paper examines only the first phase of the political

organization and activity of the Hungarian minority in Romania, i.e. the period from 1989 to 1996. During this period the UDMR has acted as an opposition political party, but after the 1996 elections it entered the coalition government.

Key words: Romania, Hungarians, Hungarian minority, the Democratic Alliance of Hungarians in Romania, DAHR, Uniunea Democrată Maghiară din România, UDMR.

UDK: 336.774.3
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1160, str. 93–106
Izvorni naučni rad
Primljen: 28. 04. 2015.

*Igor FERJAN*¹

Agencije za kreditni rejting: ključ globalnog (ne)investiranja?

SAŽETAK

Prilikom donošenja odluke o investiranju, značajnu ulogu ima ekonomski instrument kreditnog rangiranja. Danas, u globalnom investiranju, agencije za kreditno rangiranje igraju značajnu ulogu. Uloga koju su odigrale ove agencije u proteklom stoljeću je velika, ali njihova uloga u ekonomskoj krizi dovela je do velikih diskusija o njihovom poslovanju i podlijevanju različitim uticajima. Sve je to dovelo do polemika i razmišljanja o otvaranju tržišta, kako u Evropskoj uniji, tako i u ostatku svijeta. Prema tome, zbog uloge kreditnog rangiranja u globalnom investiranju, ne smije se zanemariti i prepustiti nekolicini da upravlja ovim procesom i na indirektan način upravlja svijetom. Dakle, rezultatima istraživanja predstavljenim u ovom članku ostvarivana je primarna misija istraživanja: afirmirati kreditni rejting kao ekonomski instrument i objektivnost agencija za kreditni rejting. U članku su elaborirane najvažnije odrednice kreditnog rejtinga i koncepta agencija za kreditni rejting. Posebna pažnja posvećena je različitim uticajima na agencije za kreditni rejting i njihovoj ulozi na svjetsku ekonomsku krizu. U članku je elaborirano više tematskih jedinica o kreditnom rejtingu i agencijama za kreditni rejting, te je predstavljen reprezentativan primjer uticaja rejting agencija na kreiranje ekonomske krize. Na kraju članka predložene su mjere kako Evropskom agencijom za kreditni rejting doći do kvalitetnijeg određivanja kreditnog rejtinga.

Ključne riječi: rejting, agencija, investiranje, država.

¹ Igor Ferjan, General Secretary B&H "RDF", The Reconstruction and Development Fund Geneva, E-mail: igorferjan@hotmail.com.

Uvod

Danas investiranje predstavlja globalni biznis a mogućnost investiranja je velika i raznovrsna, što kompanije dovodi do pitanja - koje zemlje, ali i koje kompanije imaju dobre mogućnosti za investiranje? Kako ponekad ulaganja u strana tržišta imaju prednosti, tako su i rizici povezani sa inostranim investiranjem znatno veći od onih povezanih sa ulaganjem u domaće tržište. Važno je imati u vidu različita investiciona okruženja, te razumjeti rizike i prednosti tih okruženja. Kreditni rejting kao instrument za mjerenje sposobnosti i spremnosti subjekta, koji može biti osoba, korporacija, vlasnički vrijednosni papir ili zemlja, da izvrši svoje finansijske obaveze, predstavlja bitan pomoćni instrument za donošenje investicionih odluka.

Prema tome, zadatak ovog članka je da se istraže aktualni problemi i fenomeni kreditnog rejtinga i agencija za kreditni rejting, te odnos Evropske unije prema tržištu agencija za kreditni rejting. Sukladno problematici postavljena je temeljna hipoteza: Kvalitetnim kreditnim rangiranjem, agencije za kreditno rangiranje imaju moć da značajno doprinesu ekonomskom razvoju, ali pod različitim uticajima postaju dvosjekli mač, te značajno doprinose destabilizaciji, manipulaciji i špekulaciji tržišta, što u konačnici ne opravdava cilj njihovog postojanja i stvara temelj za osnivanje novih objektivnijih agencija.

Rezultati istraživanja u ovom članku imaju misiju da doprinesu stvaranju nove Evropske agencije za kreditni rejting, odnosno, da daju doprinos ukidanju oligopola na tržištu agencija za kreditni rejting koji ima velika trojka.

Temeljne odrednice kreditnog rejtinga

Kreditni rejting predstavlja instrument za procjenu sposobnosti subjekta da plati svoje finansijske obaveze. Dakle, kako bi se utvrdila sposobnost plaćanja finansijskih obaveza subjekta utvrđuje se kreditni rejting. Ova sposobnost plaćanja finansijskih obaveza naziva se „kreditna sposobnost“. Kreditni rejting isključivo se odnosi na dužničke vrijednosne papire poput obveznica i sličnih dužničkih instrumenata. Prema tome, važno je napomenuti da se kreditni rejting odnosi na vlasničke vrijednosne papire kao što su dionice. Pored toga, kreditni rejting dodjeljuje se i kompanijama, ali i vladama.

Subjekt ocjene kreditne sposobnosti obično se naziva obveznikom ili emitentom, što obuhvata korporacije, finansijske institucije, osiguravajuća društva, ali i države koje su ocijenjene od strane agencija za kreditni rejting. Rangiranje koje se vrši kreditnim rejtingom relativno odražava i rangira kreditni rizik. Na primjer, ukoliko agencija za kreditni rejting visoko procijeni kreditni rejting obveznika ili duga, taj obveznik ili dug imaju manju vjerovatnoću neizvršenja obaveza, u odnosu na emitenta ili dug s nižim kreditnim rejtingom.

U zavisnosti od agencije za kreditni rejting, skala, simboli i definicije kreditnog rejtinga mogu se razlikovati, a obično se izražavaju alfabetskim i/ili numeričkim simbolima ili znakovima. Svaka pojedinačna agencija za kreditni rejting definiše te simbole i izdaje ocjenu kreditnog rejtinga. Uobičajena skala kreditnog rejtinga, kao što to prikazuje naredna tabela, definiše najviši rejting oznakom „AAA“, a najniži rejting može imati oznaku „D“, što znači (engl. default) „neizvršenje novčanih obaveza“. Pored uobičajene skale, neke agencije prave razliku ocjene ulaganja i ne-ulaganja, tj. ocjene špekulativnog ili visokog prinosa i prave razliku između kategorije „BBB“ i „BB“. To znači da je ocjena „BBB minus“ ili viša pogodna za investiranje, a rangiranje niže od „BBB minus“ označava ocjene nepogodne za ulaganja.²

Tabela 1. Uobičajena skala kreditnog rejtinga

Skala kreditnog rejtinga
AAA
AA
A
BBB
BB
B
CCC
CC
C
D (default = neizvršenje novčanih obaveza)

Izvor: U.S. Securities and Exchange Commission, *Investor Bulletin: The ABCs of Credit ratings*, Internet, http://www.sec.gov/investor/alerts/ib_creditratings.pdf, 05/03/2015, p. 2.

Pored procjene sposobnosti subjekta da plati svoje finansijske obaveze, vrlo je važno razumjeti da kreditni rejting ne procjenjuje i ne definiše druge vrste rizika kao što su tržišni ili rizik likvidnosti, što može utjecati na vrijednost vlasničkih vrijednosnih papira. Takođe, kreditni rejting ne razmatra cijene kupovine i prodaje vlasničkih vrijednosnih papira, pa prema tome kreditni rejting ne bi trebalo prihvatati kao preporuku da li kupiti, prodati ili držati određene vrijednosne papire. Kreditni rejting ne predstavlja ni garanciju da će finansijske obaveze biti otplaćene, što znači da dužnički instrumenti sa kreditnim rejtingom AAA neće s apsolutnom sigurnošću biti plaćeni investitoru. Dakle, zašto je potreban kreditni rejting?

² U.S. Securities and Exchange Commission, *Investor Bulletin: The ABCs of Credit ratings*, Internet, http://www.sec.gov/investor/alerts/ib_creditratings.pdf, 05/03/2015, p. 2.

Kao i ostali instrumenti i pomoćni alati, kreditni rejting, pod uslovom da se na odgovarajući način koristi, može biti od velike pomoći prilikom donošenja odluke o investiranju, što u određenim situacijama može biti od neprocjenjivog značaja. Pored toga, može predstavljati alternativni aspekt vlastite finansijske analize ili analize finansijskih savjetnika, te može omogućiti da se upoređi rizik između investicija u portfelju. Postojanje kreditnog rejtinga utvrđenog od strane više različitih agencija takođe može biti veoma korisno, čime se investitoru omogućuje različit pogled na bonitet investicije.

Dakle, kreditni rejting treba da predstavlja dopunu, a ne zamjenu vlastitog istraživanja, analiziranja i donošenja odluke u cilju utvrđivanja da li je investicija najpogodnija i da li zadovoljava potrebe investitora. Važno je voditi računa o činjenici da se kreditni rejting odnosi samo na kreditni rizik, te da se on ne bavi drugim rizicima kao što su rizik likvidnosti, kamatne stope ili tržišnih rizika. U suštini, investitor bi trebao da zna šta kupuje i da investira samo u ono što razumije.

Koncept agencija za kreditni rejting

Veći dio dvadesetog stoljeća, kreditne rejting agencije odigrale su ključnu ulogu u finansijskom svijetu pružajući ocjene kreditne sposobnosti obveznica i drugih dužničkih instrumenata. Za investitore, ocjenjivanje kreditnog rejtinga predstavlja neprocjenjiv instrument u potrazi za isplativim ulaganjem. Prema tome, investitor će prilikom procjene nivoa rizika povezanog s obveznicama obično prvo pogledati kreditni rejting, a kako većina investitora traži balans između rizika i povrata na investicije, podrazumijeva se da je viša kamatna stopa za obveznice sa lošijim kreditnim rejtingom i obratno. U procesu određivanja kamatne stope na dužničke vrijednosne papire, važnu ulogu imaju rejting agencije. Koncept rejting agencija za procjenu rizika kao koncept nastao je početkom dvadesetog stoljeća kada su formirane tri glavne agencije za kreditni rejting. Iako su kasnije formirane i druge rejting agencije, originalni i najistaknutije su: *Fitch*, *Moody's* i *Standard and Poor's*.³

Dakle, današnje top agencije koje se bave kreditnim rejtingom su *Moody's*, *Standard & Poor's (S&P's)* i *Fitch Ratings*. Osnovni cilj svake agencije predstavlja obezbjeđenje sistema rejtinga kako bi se pomoglo investitorima da odrede rizik koji je povezan sa ulaganjem u određene kompanije, instrumente ili tržišta. Ocjene koje dodjeljuju odnose se na kratkoročne i dugoročne dužničke obaveze, kao i vrijednosne papire, kredite, preferencijalne dionice i osiguravajuća društava. Kada se radi o dugoročnom kreditnom rejtingu, on služi kao indikator ulaganja u određenu zemlju i/ili indikator sposobnosti kompanije u ispunjenju svoga duga. Na primjer,

³ Kalen Smith, *History of Credit Rating Agencies and How They Work*, Internet, <http://www.moneycrashers.com/credit-rating-agencies-history/>, 06/03/2015.

vladama i kompanijama je ponekad lakše vratiti obaveze u lokalnoj valuti nego u devizama, pa je potrebno procijeniti sposobnost subjekta da plati svoje dugove, kako u domaćoj, tako i u stranim valutama, jer nedostatak deviznih rezervi može opravdati niži rejting za obaveze u stranoj valuti. Dakle, kreditni rejting nije isto što i preporuka za kupovinu, prodaju ili držanje vrijednosnih papira, on mjeri sposobnost i volju entiteta da otplati dug.⁴

Najveća od tri top rejting agencije je *Standard and Poor's*, koja ne samo da obezbjeđuje rejting, nego nudi i druge finansijske usluge kao što je investiciono istraživanje za potrebe investitora. *Moody's* je druga agencija po veličini, a tokom godina je značajno porasla. Iako je rejting sistem ocjenjivanja dužničkih instrumenata postao standard drugih agencija, *Fitch* je danas najmanji među „velike tri“ agencije. Sve tri agencije koriste oznake kao što su A, B, C, na način da visoki razredi predstavljaju nižu vjerovatnoću neizvršenja novčanih obaveza (engl. default).

Tabela 2. Rejting tablica top tri agencije

Moody's		S&P		Fitch		Opis rejtinga
Dugi rok	Kratki rok	Dugi rok	Kratki rok	Dugi rok	Kratki rok	
Aaa	P-1	AAA	A-1+	AAA	F1+	Prvoklasan
Aa1		AA+		AA+		Visoko kvalitetan
Aa2		AA		AA		
Aa3		AA-		AA-		
A1		A+		A+		
A2	P-2	A	A-1	A	F1	Gornji srednji razred
A3		A-	A-2	A-	F2	
Baa1		BBB+	A-3	BBB+	F3	Donji srednji razred
Baa2		BBB		BBB		
Baa3		BBB-		BBB-		
Ba1	Nije prvoklasno	BB+	B	BB+	B	Ne investirati (špekulativno)
Ba2		BB		BB		
Ba3		BB-		BB-		
B1		B+		B+		Visoko špekulativno
B2		B		B		
B3		B-	B-			
Caa1		CCC+	C	CCC+	C	
Caa2		CCC		CCC		
Caa3		CCC-		CCC-		
Ca		CC		CC		Ekstremno špekulativno
	C	C		Neizbježan "default"		

⁴ Reem Heakal, *What Is A Corporate Credit Rating?*, Internet, <http://www.investopedia.com/articles/03/102203.asp>, 07/03/2015.

Moody's		S&P		Fitch		Opis rejtinga
Dugi rok	Kratki rok	Dugi rok	Kratki rok	Dugi rok	Kratki rok	
C	Nije prvo-klasno	RD	D	DDD	D	Ušao u neizvršenje novčanih obaveza "default"
/		SD		DD		
/		D		D		

Izvor: Trading economics, *Credit Rating – Countries – List*, Internet, <http://www.tradingeconomics.com/country-list/rating>, 08/03/2015.

Kao i svaki ekonomski instrument, tako i kreditne rejting agencije imaju svoje prednosti i nedostatke. Ipak, ekonomski posmatrano, pravilnim korištenjem ovog instrumenta mogu se ostvariti značajni učinci za ljudski razvoj, što u konačnici i predstavlja cilj ekonomije, ali se mora reći da i ove agencije nisu bez nedostataka.

Tabela 3. Prednosti i nedostaci kreditnih rejting agencija

PREDNOSTI
<p>1. Pomažu da se dobre institucije bolje ocjene</p> <p>Institucije sa većom ocjenom kreditnog rejtinga imaju veću mogućnost zaduženja po povoljnijim kamatnim stopama, što nagrađuje institucije koje odgovorno upravljaju svojim novcem i otplaćuju svoje dugove. Takođe, takve institucije moći će brže širiti svoje poslovanje, što će pomoći stimulanju i širenju ekonomije.</p>
<p>2. Upozoravaju investitore na rizične kompanije</p> <p>Kako su investitori uvijek zainteresirani za određivanjem nivoa rizika povezanog sa određenim kompanijama, to čini rejting agencije veoma važnim jer mnogi investitori žele biti upoznati i upozoreni na posebno rizična ulaganja.</p>
<p>3. Pružaju fer odnos rizika i povrata</p> <p>Iako ne žele svi investitori kupiti rizične dužničke vrijednosne papire, ipak oni koji žele, žele da znaju da li će biti nagrađeni ukoliko pristanu na visok nivo rizika. Iz tog razloga, agencija će obavijestiti investitore o nivou rizika za svaki dužnički instrument, te će pomoći da se osigura pravilna naknada za preuzeti nivo rizika.</p>
<p>4. Pružaju poticaj institucijama za poboljšanje</p> <p>Slab kreditni rejting može predstavljati poziv na buđenje institucijama sa previše duga ili koje nisu pokazale odgovornost u plaćanju obaveza. Ovakve institucije vrlo često poriču svoje kreditne probleme, te ih se mora upozoriti na moguće probleme.</p>

NEDOSTACI
<p>1. Evaluacija je krajnje subjektivna</p> <p>Ne postoje standardne formule za utvrđivanje kreditnog rejtinga institucije, pa umjesto toga, agencija za kreditni rejting formira svoje najbolje mišljenje, što nažalost vrlo često završava kao pogrešno mišljenje. Takođe, različite agencije mogu kreirati različita mišljenja.</p>
<p>2. Može postojati sukob interesa</p> <p>Agencije za kreditni rejting vrlo često na zahtjev samih institucija daju svoje ocjene. Iako se ponekad procjenjuju kompanije na tuđi zahtjev, a ocjena se prodaje investitoru, obično ocjenu plaćaju kompanije koje su predmet rejtinga, što može dovesti do ozbiljnih sukoba interesa, a kako kompanija plaća rejting agenciji da odredi njen rejting, agencije mogu biti sklone davanju povoljnijeg rejtinga u cilju zadržavanja poslovanje.</p>
<p>3. Ocjene nisu uvijek tačne</p> <p>Iako agencije za kreditni rejting nude konzistentnu rejting skalu, to nije garancija da će kompanije biti ocijenjene precizno. Duži niz godina ocjene ovih agencija nisu dovođene u pitanje, međutim, nakon što su bezvrijedni hipotekarni vrijednosni papiri ocijenjeni sa AAA, što je doprinijelo recesiji, investitori su smanjili povjerenje u ove agencije. Danas i dalje njihove ocjene svi prihvaćaju, ali im je kredibilitet ozbiljno umanjen.</p>

Izvor: Kalen Smith, *History of Credit Rating Agencies and How They Work*, Internet, <http://www.moneycrashers.com/credit-rating-agencies-history/>, 06/03/2015

Kontroverze kreditnih agencija i uloga u svjetskoj finansijskoj krizi i uticaj na krizu eurozone

Iako kreditni rejting predstavlja veoma važan ekonomski instrument, te iako rejting agencije obezbjeđuju veoma važne ocjene, vrijednost njihovih ocjena je od finansijske krize 2008. godine postala upitna. Osnovna i ključna kritika odnosi se na konflikt interesa, tj. postavljeno je pitanje da li sami emitenti plaćaju agenciji za kreditni rejting kako bi bolje ocijenili njihove vrijednosne papire. Ovo pitanje je postalo od posebne važnosti kada je uskomešano tržište nekretnina SAD-a u periodu 2006–2007. dostiglo vrhunac, a sve više drugorazrednog duga našlo je svoj put do rejting agencija. Mogućnost zarade i visokih naknada dovela je do stvaranja konkurencije između tri glavne agencije u izdavanju najviših mogućih ocjena, a kada je tržište nekretnina počelo padati u kolaps 2007–2008. godine, agencije su katastrofalno kasno snižavale rejting kako bi realno bilo prikazano stvarno stanje. Godine 2013. *Standard & Poor*, *Moody's* i *Fitch Ratings* optuženi su za dodjelu vještački visokih kreditnih rejtinga hipotekarnim obveznicama koje je držao „*Bear Stearn's hedge fond*“.⁵

⁵ Ibid.

Na vrhuncu globalne finansijske krize, rejting agencije optužene su za krivo predstavljanje rizika povezanih sa hipotekarno vezanim vrijednosnim papirima, a kritičari su navodili da je kreiran složen i nepouzdan model i za izračunavanje vjerovatnoće neizvršenja novčanih obaveza za individualne stambene kredite, kao i za hipotekarno vezane vrijednosne papire. Agencije su rangirale mnoge od ovih proizvoda ocjenom AAA, da bi ih naglo spustili kada se tržište nekretnina srušilo. Godine 2007, kada su cijene nekretnina počele da padaju, *Moody's* je snizio 83 % hipotekarno vezanih vrijednosnih papira koji su imali vrijednost 869 milijardi USD, a koji su 2006. godine imali ocjenu AAA. Do 2006. godine, *Moody's* je ostvario 881 milion USD više od strukturiranih finansija, nego od ukupnog prihoda 2001. godine. Za razliku od SAD-a, gdje je kritika usmjerena na hipotekarne vrijednosne papire, Evropa je svoju kritiku usmjerila na javni dug. Vlade Europske unije i kreatori politike Europske centralne banke optužili su „Velike tri“ agencije da su previše agresivno skidali kreditni rejting zemalja eurozone, pogoršavajući finansijsku krizu. Tvrdili su da je neopravdano negativno ocjenjivanje ubrzalo evropsku dužničku krizu koja se proširila preko Grčke, Irske, Portugala, i Španije. Odluka S&P-a u aprilu 2010. da grčkom javnom dugu da status „junk“ oslabio je povjerenje investitora, podigao troškove zaduživanja i doveo do kreiranja finansijskog paketa za spašavanje u maju 2010. Godine 2011. Evropska unija je ponovo došla pod pritisak za vrijeme pregovora o drugom paketu spasa za Grčku, kada su privatni kreditori ubijedeni da „dobrovoljno“ izgube na svojim obveznicama kako bi se smanjio ukupan dug Grčke. Ovo je viđeno kao izlaz u cilju vraćanja finansijskog zdravlja Grčkoj, a sve je zakomplicirano najavom S&P-a u julu 2011. da će razmatranje takvog restrukturiranja grčki javni dug spustiti na „selektivni bankrot“. I zaista, S&P je snizila grčki javni dug na najniži rejting, što se kroz historiju još nikada nije desilo jednoj zemlji. Ipak, uprkos strahu od dublje krize, restrukturiranje je prošlo dovoljno glatko da bi S&P do kraja decembra 2012. godine podigao kreditni rejting Grčke natrag na B-. U januaru 2012. godine, troškovi zaduživanja su nastavili rasti širom eurozone, a S&P je snizio rejting devet država eurozone, ostavljajući Njemačku kao jedinu zemlju sa AAA rejtingom. U decembru 2013. S&P je snizio rejting javnog duga EU kao cjeline, što je izazvalo jake proteste evropskih zvaničnika, koji su ukazivali na teške budžetske reforme koje su poduzete, što je dokaz da će EU ispuniti svoje finansijske obaveze bez obzira na sve. Danas, mnogi Europljani, „Velike tri“ agencije posmatraju kao agencije koje daju povlašteni položaj Sjedinjenim Američkim Državama, koje su zadržale AAA rejting uprkos rastućem deficitu i visokom nivou javnog duga. Ipak, u augustu 2011. godine, S&P je prvi put u historiji spustio kreditni rejting SAD-a na AA+, što je uslijedilo nakon višenedjeljnog kongresnog razmatranja maksimalne visine deficita i duga.⁶

⁶ The Council on Foreign Relations, *The Credit Rating Controversy*, Internet, <http://www.cfr.org/financial-crises/credit-rating-controversy/p22328,08/03/2015>.

Politika & „velika trojka“

Veoma uticajni i značajni akteri svjetskih finansija su upravo Tri velike agencije, *Moody's*, *Standard & Poor's* i *Fitch Ratings* koje imaju monopol u području svoga djelovanja. Prvenstveno uz pomoć Vlade SAD-a i Komisije za vrijednosne papire SAD-a (SEC), te privatnih kompanija sa kojima su zajedno napisali pravila od 1975. godine, ove rejting agencije dolaze na vlast. Na ovaj način su ove agencije dobile veliku ulogu i uticaj na ulaganja koja se odvijaju na finansijskim tržištima pa tako, na primjer, penzioni fondovi SAD-a mogu ulagati samo u prvoklasne vrijednosne papire prema ocjeni Velike trojke. Dakle, dobile su ulogu da na osnovu rizika ulaganja u vrijednosne papire, koji se određuje na osnovu duga emitenta, korporacije, banke ili suverene nacije utvrdi da li će entitet blagovremeno platiti dug. Određen alfabetskim oznakama (AAA, AA, A ...), kreditni rejting odobren od strane Velike trojke može i nameće velike ekonomske implikacije na potencijalne investitore na globalnom tržištu. Bez obzira na loše ocjene kreditnog rejtinga, zbog značajnog uticaja na tržišnu vrijednost, dobijale su nove emitente, pa i danas Velika trojka ima značajan uticaj i moć na utvrđivanje tržišne vrijednosti. Da bi zadržale poziciju koju imaju i da bi se spriječile nove kompanije da nude slične usluge kreditnog rejtinga, zajedno sa Vladom SAD-a kreirani su novi uslovi koji štite Veliku trojku od kompanija koje nemaju odobrenje Vlade SAD-a, a koje mogu dati pozitivnu ocjenu za ulaganje uz određenu cijenu. Komisija za vrijednosne papire SAD-a (SEC) je formirala Organizaciju nacionalno priznatih statističkih organizacija za ocjenu rejtinga (NRSRO), a Velika trojka je proglašena prvim i jedinim entitetima odobrenim od strane Vlade SAD-a koja je prihvatila njihovu poslovnu praksu. Na ovaj način je od strane Vlade SAD-a postavljen temelj za monopol nad kreditnim rejtingom. Ovakav akt je kreirao okruženje koje spriječava bilo kakav oblik konkurencije, jer standarde za ocjenu kreditnog rejtinga propisuje NRSRO.⁷

Nastavak hladnog rata ili „Drugi hladni rat“, je u punom zamahu od kada je ruski predsjednik Vladimir Putin sataniziran od strane zapadnih medija. Velika trojka, u skladu sa vanjskom politikom SAD-a, Rusiji je nedavno smanjila kreditni rejting, pa je tako S&P ruskom kreditnom rejtingu dala status „junk“, a nedavno su *Moody's* i *Fitch* snizili ocjenu na Baa3. Postavlja se pitanje, da li se ovdje radi o politički motivisanoj ocjeni kreditnog rejtinga?, ili S&P nisu uzeli u obzir snagu ruske ekonomije, kao što je ruski ministar finansija Anton Siluanov rekao.⁸ Ipak, velika je mogućnost da se radi o politički motivisanoj ocjeni, jer Velika trojka predstavljaju 95% tržišta

⁷ Timothy Alexander Guzman, *Politics, Financial Fraud and the "Big Three" Credit Ratings Agencies*, Internet, <http://www.globalresearch.ca/politics-financial-fraud-and-the-big-three-credit-ratings-agencies/5428603>, 10/03/2015.

⁸ *Rusia times, S&P downgrades Russia's credit rating to junk*, Internet, <http://rt.com/business/226435-standard-poors-rating-junk/>, 10/03/2015.

kreditnog rejtinga, a specijalni status ovih agencija je zakonom učvršten prvo u SAD-u a onda i u Evropi.

Evropska unija, iako na ivici kolapsa zbog EUR-a koji stvara finansijsku katastrofu većini ljudi suočenih sa mjerama štednje, kritizira Veliku trojku. Tako je Predsjednik Evropske komisije Jose Manuel Barroso izjavio da odluka *Moody's* da smanji rejting Portugalu za četiri nivoa zadržava negativan izgled i potiče špekulacije na finansijskim tržištima, te da se Evropa nastoji udaljiti i umanjiti svoje oslanjanje na uglavnom američke rejting kompanije. Takođe, dodavši da agencije nisu imune na greške i pretjerivanja, njegov stav je podržao i njemački ministra finansija, Wolfgang Schaeuble, koji je rekao da je smanjenje kreditnog rejtinga Portugalu potpuno neopravdano u okolnostima kada zemlja poduzima korake kako bi uredila svoje finansije. Takođe, čini se čudno da ne postoji nijedna rejting agencija koja dolazi iz Evrope, što ukazuje na mogućnost postojanja predrasuda na tržištu kada je u pitanju vrednovanje određenih evropskih pitanja.⁹

Rusija i Kina su najavili da će organizirati zajedničku agenciju za kreditni rejting koja će biti rival Velikoj trojci, što je zabrinulo kartel sa *Wall Street-a*. Danas se dominacija Velike trojke nad finansijskim svijetom brzo smanjuje, a velika je mogućnost da će i druge nacije ili regije razviti vlastite kreditne agencije koje će pružati preciznije ocjenjivanje kreditnog rejtinga.

Dakle, rejting javnog duga SAD-a ocijenjen sa AAA, u suštini predstavlja rezultat čiste politike, a S&P jednostavno nema snagu i integritet da pošteno ocijeni dug SAD-a. Njen odnos sa Vladom SAD-a i *Wall Street-om* je previše dobar da bi se ugrozio taj odnos. U suštini, obzirom na uticaj i krivicu rejting agencija za finansijsku krizu, to može predstavljati *quid pro quo* odnos, tako da sve dok se održava AAA rejting SAD-a, rejting agencije će nastaviti da uživaju monopol bez sankcionisanja Vlade Sad-a i neće biti dozvoljeno pokretanje krivičnih ili građanskih postupaka zbog neodgovarajućeg načina ocijene hipotekarnih vrijednosnih papira. Ipak, na neki način, velika trojka održava svoj status i svoj uticaj na tržištu, ali ne treba zaboraviti da je S&P i ostale dvije agencije veliki broj hipotekarnih vrijednosnih papira rangirale ocjenom AAA, sve dok one nisu postale bezvrijedan papir.¹⁰

S obzirom na savez „Washington - Wall Street“ i njihov uticaj na veliku trojku, Kina i Rusija su se odlučile da stvore svoju zajedničku agenciju za kreditni rejting, pa se postavlja pitanje - koja nacija ili narod ne bi željeli stvoriti kompetentnu, apolitičnu i nepristrasnu agenciju za kreditni rejting koji će bolje obavljati funkcije koje danas vrši Velika trojka? Danas je svima

⁹ Reuters, *UPDATE 2-EU attacks credit rating agencies, suggests bias*, Internet, http://uk.reuters.com/article/2011/07/06/eurozone-ratings-barroso-idUKLDE7650ST20110706_11/03/2015.

¹⁰ Forbes, *S&P Downgrade Of U.S. Debt Says Nothing New*, Internet, <http://www.forbes.com/sites/greatspeculations/2011/04/18/sp-downgrade-of-u-s-debt-says-nothing-new/>, 11/03/2015.

poznato da finansijski sistem SAD-a ubrzano ide ka propasti sa opterećenjem od 18 triliona USD, pa bi nova agencija Kine i Rusije mogla značajno smanjiti kreditni rejting SAD-a.

Bez obzira na ostale nacije i regione, te svoju povezanost i savez sa SAD-om, koje korake Evropska unija treba da poduzme?

Evropskom agencijom za kreditni rejting do kvalitetnijeg određivanja kreditnog rejtinga

Polazeći od korporativnih skandala koji su se desili sa Enron-om i Parmalat-om, jako je važno da agencije za kreditni rejting svoj posao obavljaju odgovorno, što je i Evropski parlament svojom rezolucijom u februaru 2004. godine i naglasio. Navedenom rezolucijom, definisana su četiri najznačajnija pitanja vezana za kreditne agencije:

- kvaliteta ocjenjivanja;
- nezavisnost i objektivnost agencija za kreditni rejting;
- transparentnost metodologije prilikom određivanja kreditnog rejtinga;
- povećati stepen praćenja aktivnosti agencija za kreditni rejting i efekte mogućeg oligopola.¹¹

Kako bi uredila tržište, Evropska komisija je usvojila paket mjera koji je fokusiran na primjenu „novih strožijih pravila“ u cilju regulacije agencija za kreditni rejting. 30-og septembra usvojena su tri regulatorna tehnička standarda (RTS), u kojima su definisani zahtjevi objavljivanja, a koji se odnose na emitente, izdavače i institucije za izdavanje finansijskih instrumenata, te su definisani zahtjevi izvještavanja agencija za kreditni rejting kako bi se pojačao nadzor Evropske agencije za vrijednosne papire i tržišta (engl. *European Securities and Markets Authority – ESMA*).

Ipak, i pored utvrđenih nepravilnosti koje su se desile prilikom određivanja kreditnog rejtinga od strane Velike trojke, i danas, *S&P*, *Moody's*, *Fitch* i *DBRS* predstavljaju jedine četiri rejting agencije priznate od strane Evropske centralne banke za ocjenu banaka koje pozajmljuju od Evropske centralne banke.¹² Dosadašnja iskustva potvrdila su da je postojao značajan uticaj velike trojke na finansijsku krizu, te monopol na tržištu, Evropsku agenciju za kreditni rejting treba formirati što je prije moguće, a Uredbom obavezati Evropsku centralnu banku, ali i Centralne banke zemalja članica na priznavanje rejtinga samo Evropske agencije za kreditni rejting. Pokazalo se da su *S&P*, *Moody's* i *Fitch* svojim ocjenama remetili eurozonu, te da su

¹¹ European parliament, *European Parliament resolution on Role and methods of rating agencies (2003/2081(INI))*, Internet, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P5-TA-2004-0080&language=EN>, 13/03/2015.

¹² ECB, *Eurosystem credit assessment framework*, Internet, <http://www.ecb.europa.eu/paym/coll/risk/ecaf/html/index.en.html#ratingscale>, 12/03/2015.

doprinosili stvaranju špekulacija na tržištu. Dakle, Evropska unija treba što prije urediti pravni okvir, te formirati svoju agenciju za kreditni rejting, koja će biti kompetentna, apolitična i nepristrasna prilikom određivanja kreditnog rejtinga kompanija, vlasničkih vrijednosnih papira, ali i država.

Velika je vjerovatnoća, da je oslanjanje i povjerenje na veliku trojku veće i nego se to može pretpostaviti. Brazil, Rusija, Indija, Kina i Južna Afrika već poduzimaju korake u osnivanju nezavisne agencije za kreditni rejting, pa bi tako i Eurozona trebala poduzeti slične korake i utvrditi organ koji će ograničiti funkcije agencije za kreditni rejting i u konačnici blokirati i zaustaviti monopolističko ponašanje velike trojke na tržištu. Ipak, do sada, ovisnost o velikoj trojci je ostala netaknuta jer one imaju ogroman uticaj i prisutnost na tržištu. Ipak, bez obzira na trenutno stanje i monopol koji ima velika trojka, treba jasno potvrditi da formiranje pojedinačnih kreditnih agencija, u svakom slučaju, predstavlja dobru ideju jer veći će broj agencija doprinijeti transparentnijem, objektivnijem i fer formiranju rejtinga. Ovakav oblik ocjenjivanja će doprinijeti ukupnoj ekonomskoj i političkoj stabilnost, te predstavljati vrijedan izvor institucionalnim investitorima koji se budu oslanjali na ove ocjene. Dakle, za uspješno funkcionisanje ovih agencija je najvažnija sposobnost, nezavisnost od politike i nepristrasnost, što će doprinijeti povećanju pouzdanosti. Ne smije se dopustiti, da jedan ekonomski instrument koji može doprinijeti ekonomskom razvoju, služi u interesu samo nekolicine, te da imaju monopol nad globalnim investiranjem.

Na kraju se postavlja pitanje: Da li je velika trojka samo jedan instrument globalizacije i potpune dominacije nad cijelim svijetom, kojim upravlja jedna država ili grupa ljudi sa određenim interesima?

Zaključak

Historijski posmatrano, kreditne rejting agencije imale su značajnu ulogu u finansijskom svijetu proteklog stoljeća. Svojim postojanjem su pomogle investitorima da identificiraju različite rizike, pa se može reći da bi se investitori gubili u pokušajima utvrđivanja različitih rizika i nivoa kamatne stope. Međutim, u konačnici treba sve uzeti u obzir i reći da su mišljenja ovih rejting agencija zasnovana na mišljenjima visoko obrazovanih stručnjaka, te da su to ipak samo mišljenja. Prilikom investiranja, investitori treba da posmatraju i kreditni rejting, ali oni treba da koriste svoje lična mišljenja prilikom donošenja odluke o kupovini nekog finansijskog instrumenta ili ulaganja u neku zemlju. Dakle, kreditni rejting je samo jedan ekonomski instrument, koji u pravim rukama može značajno olakšati investiranje, ali u pogrešnim rukama, može kreirati smutnju i napraviti nered na tržištu.

Uloga velike trojke, koja danas predstavlja 95 % tržišta, u nastanku ekonomske krize je dokazala da ove agencije mogu podlijevati različitim uticajima i interesima. Značajnu ulogu su odigrale u krizi eurozone, pa se

može reći da su doprinijele špekulaciji i destabilizaciji tržišta. Danas su svoju ulogu prenijele na Rusiju, a sutra to može biti bilo ko. Dakle, Europska unija koja je i dalje pod uticajem velike trojke treba poduzeti korake koji će umanjiti oligopol ovih agencija, te doprinijeti kvalitetnijem i pouzdanijem rangiranju kompanija, vrijednosnih papira ili država. Jedna od solucija predstavlja i organiziranje stručne, apolitične i nepristrasne Evropske agencije za kreditni rejting, koja će biti kvalitetno regulisana.

Na kraju treba razmisliti: Da li je nekome u interesu da ima kontrolu nad eurozonom i Evropskom unijom, te da li je svima interes stabilna Unija evropskih naroda?

Bibliografija

- ECB, *Eurosystem credit assessment framework*, Internet, <http://www.ecb.europa.eu/paym/coll/risk/ecaf/html/index.en.html#ratingscale>, 12/03/2015.
- European parliament, *European Parliament resolution on Role and methods of rating agencies (2003/2081(INI))*, Internet, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P5-TA-2004-0080&language=EN>, 13/03/2015.
- Forbes, *S&P Downgrade Of U.S. Debt Says Nothing New*, Internet, <http://www.forbes.com/sites/greatspeculations/2011/04/18/sp-downgrade-of-u-s-debt-says-nothing-new/>, 11/03/2015.
- Kalen Smith, *History of Credit Rating Agencies and How They Work*, Internet, <http://www.moneycrashers.com/credit-rating-agencies-history/>, 06/03/2015.
- Reem Heakal, *What Is A Corporate Credit Rating?*, Internet, <http://www.investopedia.com/articles/03/102203.asp>, 07/03/2015.
- Reuters, *UPDATE 2-EU attacks credit rating agencies, suggests bias*, Internet, <http://uk.reuters.com/article/2011/07/06/eurozone-ratings-barroso-idUKLDE7650ST20110706>, 11/03/2015.
- Rusia times, *S&P downgrades Russia's credit rating to junk*, Internet, <http://rt.com/business/226435-standard-poors-rating-junk/>, 10/03/2015.
- The Council on Foreign Relations, *The Credit Rating Controversy*, Internet, <http://www.cfr.org/financial-crises/credit-rating-controversy/p22328>, 08/03/2015.
- Timothy Alexander Guzman, *Politics, Financial Fraud and the "Big Three" Credit Ratings Agencies*, Internet, <http://www.globalresearch.ca/politics-financial-fraud-and-the-big-three-credit-ratings-agencies/5428603>, 10/03/2015.
- Trading economics, *Credit Rating - Countries - List*, Internet, <http://www.tradingeconomics.com/country-list/rating>, 08/03/2015.

U.S. Securities and Exchange Commission, *Investor Bulletin: The ABCs of Credit ratings*, Internet, http://www.sec.gov/investor/alerts/ib_credit_ratings.pdf, 05/03/2015.

Igor FERJAN

CREDIT RATING AGENCIES: KEY FACTOR FOR GLOBAL (NON-) INVESTMENT?

ABSTRACT

Credit rating has an important role as an economic instrument in investment decision-making. Nowadays, credit rating agencies play an important role in terms of global investment. These agencies did play a major part over the past century, but their role in the economic crisis has led to a great discussion regarding their business and their susceptibility to various influences. All this has led to controversy and to a general attitude about opening the markets, both in the EU and in the rest of the world. Therefore, on account of credit rating in the global investment ranking, this process should not be neglected and left to a handful of people to manage, thus indirectly enabling them to control the world. Hence, the results of the research presented in the paper accomplished its primary objective: to affirm both credit rating as an economic instrument and impartiality of credit rating agencies. The paper elaborated the most important determinants of both credit rating itself and the concept of credit rating agencies. Particular attention was paid to various impacts affecting credit rating agencies indirectly affecting the global economic crisis. The paper elaborated several thematic units with respect both to the credit rating and credit rating agencies, likewise including a representative example of the impact of rating agencies in the creation of economic crisis. Finally, the paper proposed measures on how to properly establish a credit rating via the European Credit Rating Agency.

Key words: rating, agency, investment, state.

UDK: 347.451.4(4-672EU)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1160, str. 107-119
Pregledni članak
Primljen: 13.05.2015.

Duško DIMITRIJEVIĆ¹

Nekoliko napomena o slobodnom prometu nepokretnostima u Evropskoj uniji

SAŽETAK

Slobodno kretanje kapitala je jedna od osnovnih sloboda afirmisanih u ugovorima Evropske unije kojim se obezbeđuje kontinuitet poslovanja i kojim se osiguravaju strane investicije. Ova sloboda ne znači prostu liberalizaciju robnih i kapitalnih tokova, već podrazumeva mnogo šire slobode i prava, uključujući trgovinu kapitalnim uslugama, trgovinu hartijama od vrednosti, ali i slobodnu trgovinu nepokretnostima u različitim oblastima. U tom smislu, tokom pristupanja Evropskoj uniji, države koje su pretendovale na članstvo morale su eliminisati zakonske i administrativne barijere koje su postojale u njihovom internom zakonodavstvu u pogledu prometa nepokretnostima. Poseban naglasak u dokumentima o pristupanju Evropskoj uniji stavlja se na slobodnu trgovinu poljoprivrednim i šumskim zemljištem koje je u najvećem delu ostalo u vlasništvu država u periodu tranzicije. Specifikacija uslova navedenih u aktima o pristupanju ovoj organizaciji, omogućila je usklađivanje zakonodavstva Češke Republike, Estonije, Kipra, Letonije, Litvanije, Mađarske, Malte, Poljske, Slovenije, Slovačke, Rumunije, Bugarske i Hrvatske sa komunitarnim pravom, čime je na trajan način dat doprinos daljem razvoju međusobnih veza, a tako i bržoj integraciji u unutrašnje tržište Evropske unije.

Ključne reči: Slobodno kretanje kapitala, promet nepokretnosti, pravne tekovine EU.

¹ Dr Duško Dimitrijević, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: dimitrijevicd@diplomacy.bg.ac.rs.

Rad predstavlja rezultat rada na projektu: *Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strategijski pravci razvoja i unapređivanje položaja Srbije u međunarodnim integracionim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti*, iz programa osnovnih istraživanja kod Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period 2011–2015.

Uvodne napomene

Pristupanje novih država Evropskoj uniji, regulisano je članom 49. Ugovora o osnivanju. Sam pristupni proces podrazumeva prethodno ispunjavanje zahteva koji se *inter alia*, odnose i na slobodno kretanje kapitala (član 56. Ugovora o osnivanju EZ). Sloboda kretanja kapitala predstavlja jednu od četiri slobode na kojima se temelji unutrašnje tržište Evropske unije. Unutrašnje tržište predstavlja jedinstveno carinsko područje bez unutrašnjih granica u kojem je osigurano slobodno kretanje kapitala. Slobodno kretanje kapitala obezbeđuje poslovni kontinuitet i slobodu stranih ulaganja.² Pomenuta sloboda ne znači prostu liberalizaciju u robno-novčanim tokovima, već i mnogo šire slobode i prava uključujući i slobodan promet kapitalnim uslugama, promet hartijama od vrednosti, ali i slobodan i nesmetan promet nepokretnostima na područjima različitih država članica Evropske unije.

Sa procesom pristupanja Češke, Estonije, Kipra, Letonije, Litvanije, Mađarske, Malte, Poljske, Slovenije, Slovačke, Rumunije, Bugarske i Hrvatske ovoj organizaciji, u prelaznom periodu bilo je predviđeno uklanjanje svih unutrašnjih zakonodavnih i administrativnih ograničenja vezanih za kupoprodaju nepokretnosti. Poseban naglasak u pristupnim aktima dat je slobodnom prometu poljoprivrednog i šumskog zemljišta čiji su najznačajniji delovi u vremenu pre tranzicije bili u državnom posedu. Pomenuto uslovljavanje u predpristupnim aktima omogućavalo je harmonizaciju propisa država sa pravnim tekovinama Evropske unije, što je dalje doprinelo i njihovom ekonomskom povezivanju, te bržem uključivanju u unutrašnje tržište Unije. Sprovođenje harmonizacije unutrašnjih propisa o prometu nepokretnosti na njihovim područjima i prilagođavanje propisa odredbama Evropskog prava predstavljalo je u tom smislu poseban predušlov. Legislativna unifikacija na područjima ovih država bila je, drugim rečima, jedna nužnost da bi se sprečio nastanak ekonomskih poremećaja i da bi se omogućio potpuniji pristup svih građana Evropske unije zajedničkom tržištu. Generalno posmatrajući, države su bile u obavezi da uklone sve postojeće zakonske barijere i administrativna ograničenja koja su postojala u vezi sa ostvarivanjem slobodnog kretanja kapitala. Uslovi za prijem i eventualni prelazni periodi za prilagođavanje unutrašnjeg zakonodavstva Ugovorima na kojima je Evropska unija osnovana, ostali su time bitni elementi sporazuma između svake države kandidata za prijem u članstvo i svih država članica ove organizacije. Uslovljavanje je naročito naglašeno kod država koje su počev od 1. maja 2004. godine pristupile Evropskoj uniji (Češka, Estonija, Kipar, Letonija, Litvanija, Mađarska, Malta, Poljska, Slovenija i Slovačka), odnosno kod država koje su

² "Treaty on European Union", *Official Journal C 191*, 29 July 1992. Sloboda osnivanja i sloboda kretanja kapitala nakon amandmana usvojenih Ugovorom iz Nice 2001. godine, obuhvaćene su odredbama članova 43-56.

u skladu sa zaključenim pregovorima pristupile Uniji 2007. godine (Rumunija i Bugarska), odnosno 2013. godine (Hrvatska), ali svakako i sa nekim drugim državama poput Danske i Finske koje su zbog svojih specifičnosti na političkom i pravnom planu postigle sasvim različita prelazna rešenja.

Napomene u vezi pristupnih kriterijuma EU

U Kopenhagenu, u junu 1993. godine, šefovi država i vlada izrazili su spremnost za prijem i pridruživanje srednjoevropskih i istočnoevropskih zemalja Uniji. Članstvo u Uniji bilo je obezbeđeno isključivo za države za koje se procenilo da ispunjavaju odgovarajuće uslove koji ukazuju na njihovu političku, ekonomsku i pravnu zrelost. Ispunjavanje prethodnih uslova za pristupanje Uniji nazvano *Kopenhagenskim kriterijumima* za zemlje Istočne i Srednje Evrope značilo je *in concreto*, pozitivnu ocenu Evropskog saveta u pogledu ispunjavanja sledećih kriterijuma: a) Političkih kriterijuma vezanih za izgradnju demokratskih i stabilnih institucija zasnovanih na vladavini prava, ljudskim pravima i poštovanju prava manjina;³ b) Ekonomskih kriterijuma vezanih za razvoj efikasne tržišne ekonomije koja ima kapacitet da se nosi sa tržišnim pritiscima konkurencije i snagama unutar Unije; c) Pravnih kriterijuma vezanih za prihvatanje prava i obaveza iz članskog statusa koje uključuju praćenje ciljeva političke, ekonomske i monetarne unije, te posebno prava i obaveza u pogledu pravnih tekovina Zajednice (*Community acquis*), koje *per se*, sačinjava korpus evropskog zakonodavstva koje je trebalo inkorporirati u unutašnji pravni poredak država članica.⁴

Sposobnost Evropske unije da apsorbuje nove članice za vreme dok podržava evropske integracije, drugi je važan vid problema pristupanja. Proces

³ Prema odredbama Ugovora o Evropskoj uniji, jedan od uslova koji država kandidat mora da ispuni sadržan je u članu 6. koji predviđa da se Unija zasniva na načelima slobode, demokratije, poštovanju ljudskih prava i osnovnih sloboda i na vladavini prava, načelima koja su zajednička svim državama članicama. Pomenuta odredba pretrpela je značajne izmene u odnosu na svoju prvobitnu sadržinu predviđenu u Ugovoru o Evropskoj uniji kada je stav 1. tadašnjeg člana „F“ predviđao da Unija poštuje nacionalni identitet država članica čiji su sistemi vlasti zasnovani na načelu demokratije. Sa izmenom Ugovora iz Amsterdama navedeni član dobija sadržinu koja se tiče, kako uslova za prijem u članstvo tako i odnosa prema Evropskoj konvenciji o osnovnim ljudskim pravima i slobodama. Videti Internet: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html#0001000001>. Unija takođe poštuje osnovna prava koja su garantovana Evropskom konvencijom o očuvanju ljudskih prava i osnovnih sloboda koja je prihvaćena 4. novembra 1950. godine, a koja proizilazi iz ustavnih tradicija zajedničkih državama članicama kao i iz opštih pravnih načela prihvaćenih u EEZ.

⁴ Navedene kriterijume za pristupanje Evropski savet potvrdio je u Madridu 1995. godine. Evropski savet je naglasio važnost prilagođavanja administrativnih sistema država kandidata, kako bi se vremenom stvorili uslovi za skladniju integraciju. Videti: *Evropojmovnik*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2005, str. 73.

pregovaranja pojašnjava uslove unutar kojih bi svaka država kandidat trebalo da se kreće. Prelazni rokovi za ovaj proces moraju biti unapred dogovoreni. Pregovaranje se vodi na međuvladinim konferencijama koje uključuju države članice i države kandidate. Savet, po pravilu, usvaja zajedničku poziciju u odnosu na predlog Komisije a tim eksperata, koji upravlja pregovaračkim procesom i koga imenuje država članica koja vodi pregovore, ima obavezu da postupa u skladu sa ovom pozicijom. Parlament, s druge strane, prima izveštaje o pregovorima i daje uputstva u cilju postizanja rezultata. Da bi Ugovor o pristupanju dobio pravnu snagu, moraju ga ratifikovati sve ugovorne strane, što konkretno podrazumeva pravnu inkorporaciju u poredak država pristupnica i svih država članica Evropske unije.

Napomene u vezi harmonizacije domaćeg prava

Proces proširenja članstva u Evropskoj uniji započeo je 30. juna 1993. godine, sa mišljenjem Komisije u vezi zahteva za prijem Kipra i Malte u članstvo, a nastavio se 15. jula 1997. godine, novim mišljenjem za Češku Republiku, Estoniju, Letoniju, Litvaniju, Mađarsku, Poljsku, Sloveniju i Slovačku. Konkretni pregovori o pristupanju otpočeli su tokom 1998. godine, a u tom pogledu, Komisija je dobila jednu od ključnih uloga. Komisija je kroz godišnje izveštaje redovno obavestavala države članice o statusu zemalja kandidata u procesu pristupanja Uniji. Njeni izveštaji za 2002. godinu zaključuju da su države kandidati ispunile političke kriterijume za članstvo, ali i da će ispunjenje ekonomskih i pravnih kriterijuma biti odloženo do početka 2004. godine. Prema čl. 49. Ugovora o Evropskoj uniji, odluku o prijemu jedne zemlje u članstvo organizacije donosi Evropski savet, posle konsultacija sa Evropskom komisijom i po dobijanju saglasnosti od strane Evropskog parlamenta.⁵ Nakon usvajanja pozitivnog mišljenja Komisije i davanja saglasnosti Evropskog parlamenta, usledila je i pozitivna odluka Evropskog saveta od 14. aprila 2003. godine. Ugovori o pristupanju potpisani su 16. aprila 2003. godine, a stupili su na snagu 1. maja 2004. godine. Prilagođavanje zakonodavstva država pristupnica sa pravnim tekovinama Unije podrazumevalo je naknadno zaključivanje aneksa uz Ugovore o pristupanju u kojima su jasno precizirani uslovi vezani za prelazni period u kome su države bile dužne da upodobu svoj institucionalni i pravi okvir sa institucionalnim i pravnim okvirom Evropske unije. Prihvaćeno rešenje naglašava važnost harmonizacije propisa u delu koji se odnosi na slobodno

⁵ Država upućuje zahtev Savetu koji posle konsultovanja Komisije i nakon dobijanja saglasnosti Evropskog parlamenta jednoglasno donosi odluku. Evropski parlament usvaja odluku apsolutnom većinom članova koji ga čine. Ugovorom iz Lisabona ne menjaju se postojeća rešenja pošto se propisuje donošenja odluka „većinom od ukupnog broja članova“. Videti: Aleksandra Čavoški, „Proširenje Evropske unije u svetlu Ugovora iz Lisabona“, u Duško Dimitrijević i Ivona Lađevac (prir.), *Proširenje Evropske unije na Zapadni Balkan*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009, str. 12.

kretanje kapitala.⁶ U narednom delu studije iznosimo pregled usvojenih prelaznih rešenja u pogledu prometa nepokretnosti.

a) Kipar

Za Kipar je predviđen prelazni period od pet godina za kupovinu nepokretnosti radi sticanja alternativnog boravišta. Prelazni period se računao od datuma pristupanja, i to u odnosu na celokupno zakonodavstvo o prometu nepokretnosti, uključujući i propise vezane za promet dobara u korist stranaca, a koji su bili na snazi na 31. decembar 2000. godine.

b) Estonija, Letonija, Litvanija i Slovačka

Za Baltičke zemlje i Slovačku predviđen je duži tranzicioni period od sedam godina za sticanje poljoprivrednog i šumskog zemljišta od strane nerezidenata. Za samostalne zemljoradnike iz drugih država članica koji su bili legalno nastanjeni i zaposleni u nekoj od pomenutih država za poslednje tri godine, ovo ograničenje ne važi. Prelazni period tako je mogao biti i produžen za maksimalnih tri godine, u slučaju da ove države pokažu potrebu za unošenjem neke sigurnosne klauzule u Ugovor o pristupanju.

v) Mađarska

Za Mađarsku je predviđen prelazni period od pet godina u odnosu na mogućnost sticanja nepokretnosti u svrhu regulisanja alternativnog boravišta stranih državljana (*secondary residences*). Državljeni država članica i država tzv. Evropske ekonomske oblasti (*European Economic Area*) stipulisali su automatsko sticanje ovog prava za lica koja legalno borave u Mađarskoj ne kraće od četiri godine. U pogledu vremenskih limita utvrđenih u odnosu na sticanje poljoprivrednog i šumskog zemljišta, samostalni zemljoradnici legalno nastanjeni i zaposleni u Mađarskoj za poslednje tri godine, nisu potpadali pod propisano vremensko ograničenje od sedam godina. Za mogućnost produženja tranzicionog perioda važi isto rešenje kao i kod Estonije, Letonije, Litvanije i Slovačke. Naime, prelazni period mogao je biti produžen za maksimalnih tri godine u slučaju da Mađarska demonstrira nužnost unošenja sigurnosne klauzule u Ugovor o pristupanju.

⁶ "Treaty of Accession of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia signed on 16 April 2003 in Athens – Annexes V to XIV", *Official Journal of the European Communities*, L 236, 23/09/2003. Act concerning the conditions of accession of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded – Protocol No 6 on the acquisition of secondary residences in Malta", *Official Journal of the European Communities*, L 236, 23/09/2003.

g) Poljska

Za Poljsku je predviđen prelazni period za sticanje nepokretnosti na njenom području od pet godina. Rešenje se odnosi na mogućnost kupovine nepokretnosti namenjenih dodatnim boravištima nedržavljana i stranaca. Potom, rešenje se odnosi i na državljane država članica Evropske unije i državljane država tzv. *Evropske ekonomske oblasti*, nastanjenih na njenom području u kraćem periodu od četiri godine. Za državljane država članica Evropske unije i državljane država Evropske ekonomske oblasti koji su nastanjeni u kontinuitetu poslednje četiri godine navedeno rešenje nije bilo prihvatljivo. U odnosu na mogućnost sticanja poljoprivrednog i šumskog zemljišta, Poljska je dogovorila prelazni period od dvanaest godina.⁷ Samostalni zemljoradnici iz Evropske unije ili Evropske ekonomske oblasti, zadržali su pravo da ovo zemljište kupe ako su na njemu nastanjeni legano ili su u legalnom zakupu najmanje tri godine, odnosno sedam godina u kontinuitetu. Predviđenim rešenjem pravi se izvesno odstupanje prema specifičnosti poljskih regiona.

d) Češka Republika

Za Češku je usvojeno nešto drugačije rešenje. Češka je ugovorila petogodišnji prelazni period za sticanje alternativnog boravišta stranih državljana na svojoj teritoriji. U pogledu poljoprivrednog i šumskog zemljišta, njena pregovaračka pozicija se mnogo ne razlikuje od rešenja koje su postigle Estonija, Letonija, Litvanja i Slovačka.

đ) Slovenija

Za Sloveniju je predviđena generalna sigurnosna klauzula u odnosu na nepokretnosti propisane članom 37. Ugovora o pristupanju za period do sedam godina nakon datuma pristupanja. Inače, pomenuto obezbeđenje u normalnim uslovima može trajati najduže tri godine, ali kod Slovenije je propisano da traje nešto duže iz razloga što su time smanjeni štetni efekti po određene privredne grane i oblasti.⁸

e) Malta

Za Maltu je predviđeno posebno rešenje Protokolom broj 6 uz Ugovor o pristupanju. Pomenutim Protokolom stipulisano je da država pristupnica može održati postojeće restrikcije u unutrašnjem zakonodavstvu u odnosu na mogućnost pribavljanja nepokretnosti od strane državljana država članica

⁷ Poljska je tokom predpristupnih pregovora sa Unijom istakla zahtev od osamnaest godina, koji nije bio prihvaćen.

⁸ Treba naglasiti da je Slovenija pre ulaska u članstvo Evropske unije omogućila državljanima EU kupovinu nepokretnosti za odmor. Uz zaključeni Ugovor sa Unijom, Slovenija je stipulisala zaštitnu klauzulu koja se može aktivirati u slučaju velikih poremećaja na tržištu nepokretnosti.

Evropske unije, pod uslovom da državljani Evropske unije na Malti imaju legalno boravište ne kraće od pet godina. Postignutim rešenjem Malta je na nediskriminatorskoj osnovi uspela zadržati trajna izuzeća kada je u pitanju kupoprodaja kuća za odmor.⁹

ž) Rumunija i Bugarska

Rumunija i Bugarska su potpisale Ugovor o pristupanju Evropskoj uniji aprila 2005. godine. Ugovor je stupio na snagu januara 2007. godine. U istom je predviđen petogodišnji period u odnosu na mogućnost sticanja nepokretnosti u svrhu regulisanja alternativnog boravišta stranih državljana. Obe zemlje prihvatile su obavezu da svoje unutrašnje zakonodavstvo o prometu poljoprivrednog i šumskog zemljišta usklade sa evropskim standardima u roku do sedam godina, s tim što se isti ne odnosi i na samostalne zemljovaldnike na njihovoj teritoriji.

z) Hrvatska

Nakon stupanja na snagu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Hrvatskom, 1. februara 2005. godine, Hrvatska je bila u obavezi da državljanima država članica Evropske unije omogući pravnu jednakost u pogledu mogućnosti sticanja nepokretnosti. Prelazni period koji je bio predviđen iznosio je četiri godine. Zaključenjem Ugovora o pristupanju Evropskoj uniji, Hrvatska je ugovorila sedmogodišnji tranzicioni period za zadržavanje ograničenja utvrđenih u njenom unutrašnjem zakonodavstvu o prometu poljoprivrednog zemljišta za državljane Evropske unije i njihova pravna lica kao i za državljane država članica tzv. *Evropskog ekonomskog prostora*. Državljanima država članica Unije i njihova pravna lica otuda ne mogu imati nepovoljniji tretman u sticanju svojine na ne poljoprivrednim zemljištem u Hrvatskoj od domaćih državljana. Pravilo se proširuje i na državljane trećih država kojima je to pravo priznato. Navedeno rešenje neće se primenjivati na državljane Unije koji se žele nastaniti i boraviti u Hrvatskoj. Izuzetno će se primeniti zakonodavna rešenja koja su propisana za domaće državljane. Preispitivanje navedenih prelaznih mera vršiće se nakon proteka tri godine s mogućnošću produženja od strane nadležnih organa Evropske unije u slučaju ozbiljnih poremećaja na tržištu.¹⁰

⁹ U pristupnim pregovorima sa Evropskom unijom, Malta je uspela da zadrži ograničenja koja su i ranije postojala u vezi sa sticanjem nepokretnosti. Lica koja su nerezidenti, time su bila ograničena da mogu kupiti samo jednu kuću za odmor i to ograničene veličine. Za kupovinu drugih nepokretnosti Malta je kao uslov postavila sticanje malteškog državljanstva. Na taj način, ona je kao najnaseljenija država članica EU sa oko 400 hiljada stanovnika koji žive na površini od svega 316 kvadratnih kilometara, uspela da zadrži postojeća ograničenja na nediskriminatorskoj osnovi.

¹⁰ "Treaty between the Kingdom of Belgium, the Republic of Bulgaria, the Czech Republic, the Kingdom of Denmark, the Federal Republic of Germany, the Republic of Estonia,

Napomene u vezi mogućih specifičnih rešenja

U pristupnoj praksi Evropske unije napravljeno je par izuzetaka o pravila harmonizacije unutrašnjeg prava sa komunitarnim pravom u pogledu slobodnog prometa nepokretnostima. To je učinjeno zbog unutrašnjih pravnih i političkih specifičnosti u pogledu Danske i Finske.

a) Danska

Protokolom broj 1 uz Ugovor o pristupanju Danske Evropskoj uniji, reguliše se pitanje pribavljanja nepokretnosti od strane državljana Evropske unije u Danskoj. Navedenim Protokolom stipuliše se da Danska može u svrhu slobodnog kretanja kapitala održati postojeće zakonodavstvo. Budući da bi bilo kakva diskriminacija na temelju nacionalne pripadnosti bila u suprotnosti sa članom 12. Ugovora o osnivanju EZ, građani Evropske unije nastanjeni u Danskoj, prema usvojenom rešenju mogli su slobodno sticati prava na nepokretnostima koja su namenjena njihovom ličnom odmoru i alternativnom boravištu, pod istim uslovima kao i sami državljani Danske. S druge strane, Danci nastanjeni van Danske, ovim rešenjem stekli su jednak tretman kao i svi drugi državljani Evropske unije van svojih matičnih država. Drugim rečima, državljani Evropske unije ne mogu uživati više prava u svojoj matičnoj državi.¹¹

b) Finska

U pogledu Finske, predviđeno je sasvim specifično rešenje. Budući da Finska poseduje suverenitet nad Alandskim ostrvima, koja uzgred budi rečeno uživaju specijalni autonomni status u međunarodnoj zajednici utvrđen pregovorima još u vreme između dva svetska rata, Protokolom broj 2, koji je deo Ugovora o pristupanju Finske, ugovorena je mogućnost

---

Ireland, the Hellenic Republic, the Kingdom of Spain, the French Republic, the Italian Republic, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Grand Duchy of Luxembourg, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Kingdom of the Netherlands, the Republic of Austria, the Republic of Poland, the Portuguese Republic, Romania, the Republic of Slovenia, the Slovak Republic, the Republic of Finland, the Kingdom of Sweden, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (Member States of the European Union) and the Republic of Croatia concerning the accession of the Republic of Croatia to the European Union", *Official Journal of the European Communities*, L 112 ,24/04/2012.

¹¹ "Treaty on European Union – Protocol No 1 on the acquisition of property in Denmark", *Official Journal of the European Communities*, No C 191, 29.07.1992. Strani državljani u Danskoj mogu kupovati nekretnine u poslovne i stambene svrhe. U prethodnom periodu, stranci nisu mogli postati vlasnici kuća za odmor u Danskoj, osim ako u njima nisu boravili veći deo godine. Restrikcije su uvedene sredinom šezdesetih godina, odnosno pre nego što je Danska postala članica Evropske unije iz bojazni da bi stranci mogli kupovati kuće za odmor na obali u špekulativne svrhe. Danskoj je dopušteno da zadrži pomenute restrikcije i nakon pristupanja Uniji.

derogacije pojedinih odredbi iz Ugovora Evropske unije i to, isključivo, u odnosu na Alandska ostrva. Naime, na području Alandskih ostrva bilo je moguće zadržati zakonodavstvo koje je bilo na snazi zaključno sa 1. januarom 1994. godine. To se pre svega odnosilo na propise koji ograničavaju prava pravnih i fizičkih lica u pogledu sticanja imovinskih prava na nepokretnostima koje je do tada bilo moguće steći samo uz odobrenje ili dozvolu nadležnih državnih organa. Uzimajući u obzir propisanu zabranu pravljenja diskriminacije u odnosu na slobodu prometa nepokretnostima u Evropskoj uniji, Finska se obavezala da obezbedi jednaki tretman i postupanje prema svim licima iz država Evropske unije (uključujući i područje Alandskih ostrva).¹²

Par napomene od značaja za Srbiju

Srbija kao država koja pledira za članstvo u Evropsku uniju ima dužnost da se jasnije odredi prema tržištu kapitala Evropske unije. Pomenuta konstatacija je od naročitog značaja budući da se Srbija iz godine u godinu suočava s različitim bilansnim pozicijama i spoljnom prezađuženošću. Totalna liberalizacija domaćeg tržišta kapitala za Srbiju bi mogla predstavljati ozbiljnu teškoću u pogledu preduzimanja mera za osnaženje njenih finansijskih kapaciteta. Zbog toga je potrebno unapred planirati i preduzimati mere na poboljšanju njene ekonomske pozicije u odnosu na Evropsku uniju. Budući da je proširivanje dejstva slobodnog kretanja kapitala najočitije kod kupovine nepokretnosti, u perspektivi bi trebalo podržati sva ona pravna rešenja kojima bi se ostvarili elementarni uslovi za održivi rast i ekonomski prosperitet Republike Srbije.¹³

Uzimajući u obzir da je Srbija potpisala i ratifikovala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju zajedno sa prelaznim trgovinskim sporazumom 2008. godine, Srbija je na međunarodnopravnom planu preuzela i obavezu u vezi harmonizacije domaćih propisa koji se odnose na slobodan protok kapitala sa Evropskom unijom.¹⁴ U tom smislu, nakon stupanja na snagu Sporazuma o

¹² "Act concerning the conditions of accession of the Kingdom of Norway, the Republic of Austria, the Republic of Finland and the Kingdom of Sweden and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded - protocol No 2 on the Åland islands", *Official Journal of the European Communities*, No C 241, 29.08.1994.

¹³ "Council Directive 88/361/EEC of 24 June 1988 for the implementation of Article 67 of the Treaty", *Official Journal of the European Communities* L 178, 08/07/1988, p. 5-18.

¹⁴ S obzirom na obim pravnih tekovina, određena su prioriteta područja koja imaju direktan uticaj na stvaranje zone slobodne trgovine između Unije i Srbije: zaštita konkurencije i kontrola dodele državnih pomoći (subvencija), pravo intelektualne svojine, javne nabavke, standardizacija i zaštita potrošača. Internet: <http://www.seio.gov.rs/code/navigate.asp?Id=408>, 28/11/2013. Videti: Duško Dimitrijević, „Razvoj bilateralnih odnosa sa Evropskom unijom”, u: Duško Dimitrijević i Ivona Lađevac (prir), *Proširenje Evropske unije na Zapadni Balkan*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009, str. 55-64.

stabilizaciji i pridruživanju, 1. septembra 2013. godine, Srbija je prihvatila da državljanima država članica Evropske unije omogući sticanje svojine nad nepokretnostima u Srbiji. Pritom, Srbija je prihvatila obavezu da na celishodan način omogući primenu postojećeg prava i propisanih procedura, s tim da u prelaznom periodu od četiri godine izvrši postepeno usklađivanje svog zakonodavstva sa pravnim tekovinama Evropske unije. Iz navedenog rešenja proizilazi da će Srbija, prilikom pristupnih pregovora sa Evropskom unijom, morati na krajnje transparentan način usaglastiti svoje propise sa pravom Evropske unije kako bi ispunila evropske standarde u ovoj materiji koji ne dozvoljavaju bilo kakva ograničenja kod prekograničnog kretanja kapitala.¹⁵ To će konkretno značiti da Srbija ima obavezu da uskladi svoje politike i ciljeve sa evropskim. Zatim, da ima obavezu da u svoj unutrašnji pravni poredak ugradi adekvatne mehanizme za harmonizaciju obostranih interesa kroz usvajanje onih zakonodavnih rešenja koja su zasnovana na poštovanju osnovnih sloboda i prava čoveka i načelima pravne države.

U procesu pristupanja, Srbija će morati da procenjuje i stanje koje postoji u državama koje su u ranijem periodu pristupile članstvu u EU. Pritom, ona će morati da na realnim osnovama utvrđuje svoje strateške ciljeve i politiku kako bi izvršila potpuniju deregulaciju uz poboljšanje zakonodavnih rešenja u oblasti prometa kapitala, naročito prometa nepokretnosti uz poštovanje standarda koji se odnose na špekulativne aktivnosti. Uz navedeno, u svrhu

¹⁵ Primera radi, Zakonom o osnovama svojinskopravnih odnosa strana fizička i pravna lica koja obavljaju delatnost na domaćoj teritoriji mogu, pod uslovima uzajamnosti, sticati pravo svojine na nepokretnostima koje su im potrebne radi obavljanja delatnosti. Strana fizička i pravna lica koja ne obavljaju delatnost na domaćoj teritoriji mogu, pod uslovima uzajamnosti, sticati pravo svojine na stanovima i stambenim zgradama kao domaći državljani. Zakonom o javnoj svojini predviđeno je da su dobra od opšteg interesa u javnoj svojini. U tom smislu, posebnu zakonsku zaštitu imaju dobra od opšteg interesa poput poljoprivrednog zemljišta, šuma i šumskog zemljišta, vodnog zemljišta, vodnih objekata, zaštićenih prirodnih dobara i dr. U pogledu prometa poljoprivrednim i šumskim zemljištem u državnoj svojini propisana su izvesna zakonska ograničenja koja isključuju mogućnost sticanja prava svojine od strane stranih fizičkih i pravnih lica. Otuda, iako je naše pravo formalnopravno izjednačilo domaće i strane državljane, suštinski se nije daleko odmaklo, jer nisu ujednačeni svi propisi o kretanju kapitala kojim bi se obezbedila puna liberalizacija tržišta. U zakonodavstvu postoje ograničenja u pogledu reciprociteta, a potom i u pogledu teritorijalne primene propisa, što *per se*, ne utiče na doslednost u pogledu jednakog tretmana na koje obavezuje članstvo u Evropskoj uniji. Videti: Duško Dimitrijević, "Pravna regulativa koncesija u Republici Srbiji", *Pravo i privreda*, 2005, br. 5-8, str. 728-743. Za rešenja prisutna u domaćem zakonodavstvu videti: „Zakon o osnovama svojinsko-pravnih odnosa“, (*Službeni list SFRJ*, br. 6/80 i 36/90, *Službeni list SRJ*, br. 29/96, *Službeni glasnik RS*, br. 115/2005), „Zakon o poljoprivrednom zemljištu“ (*Službeni glasnik RS*, br. 62/2006, 65/2008, 41/2009), „Zakon o šumama“ (*Službeni glasnik RS*, br. 30/2010, 93/2012), „Zakon o javnoj svojini“ (*Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 88/2013, 105/2014), „Zakon o stranim ulaganjima“ (*Službeni list SRJ*, br. 3/2002, 5/2003, *Službeni list SCG*, br. 1/2003, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2014), „Zakon o deviznom poslovanju“ (*Službeni glasnik RS*, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012), „Zakon o bankama i drugim finansijskim organizacijama“ (*Službeni glasnik RS*, br. 107/2005, 91/2010, 14/2015), i „Zakon o tržištu kapitala“ (*Službeni glasnik RS*, br. 31/2011).

ostvarivanja strateških ekonomskih i socijalnih ciljeva razvoja, Srbija će morati da podstakne šire učešće javnosti u kreiranju zakonodavnih rešenja koja se odnose na promet nepokretnosti, odnosno na usklađivanje regulative u oblasti građevinarstva, prostornog planiranja i zaštite životne sredine.

Bibliografija

Act concerning the conditions of accession of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded – Protocol No 6 on the acquisition of secondary residences in Malta”, *Official Journal of the European Communities*, L 236, 23/09/2003.

“Act concerning the conditions of accession of the Kingdom of Norway, the Republic of Austria, the Republic of Finland and the Kingdom of Sweden and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded – protocol No 2 on the Åland islands”, *Official Journal of the European Communities*, No C 241, 29.08.1994.

“Council Directive 88/361/EEC of 24 June 1988 for the implementation of Article 67 of the Treaty”, *Official Journal of the European Communities* L 178, 08/07/1988.

“Treaty between the Kingdom of Belgium, the Republic of Bulgaria, the Czech Republic, the Kingdom of Denmark, the Federal Republic of Germany, the Republic of Estonia, Ireland, the Hellenic Republic, the Kingdom of Spain, the French Republic, the Italian Republic, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Grand Duchy of Luxembourg, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Kingdom of the Netherlands, the Republic of Austria, the Republic of Poland, the Portuguese Republic, Romania, the Republic of Slovenia, the Slovak Republic, the Republic of Finland, the Kingdom of Sweden, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (Member States of the European Union) and the Republic of Croatia concerning the accession of the Republic of Croatia to the European Union”, *Official Journal of the European Communities*, L 112, 24/04/2012.

“Treaty of Accession of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia signed on 16 April 2003 in Athens – Annexes V to XIV”, *Official Journal of the European Communities*, L 236, 23/09/2003.

“Treaty on European Union – Protocol No 1 on the acquisition of property in Denmark”, *Official Journal of the European Communities*, No C 191, 29.07.1992.

“Treaty on European Union”, *Official Journal* C 191, 29 July 1992.

- Čavoški, Aleksandra, „Proširenje Evropske unije u svetlu Ugovora iz Lisabona“, u Duško Dimitrijević i Ivona Lađevac (prir.), *Proširenje Evropske unije na Zapadni Balkan*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009.
- Dimitrijević, Duško, „Pravna regulativa koncesija u Republici Srbiji“, *Pravo i privreda*, 2005, br. 5-8.
- Dimitrijević, Duško, „Razvoj bilateralnih odnosa sa Evropskom unijom“, u: Duško Dimitrijević i Ivona Lađevac (prir.), *Proširenje Evropske unije na Zapadni Balkan*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009.
- Evropojmovnik*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2005.
- Internet: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html#0001000001>.
- Internet: <http://www.seio.gov.rs/code/navigate.asp?Id=408>, 28/11/2013.
- „Zakon o osnovama svojinsko-pravnih odnosa“, (*Službeni list SFRJ*, br. 6/80 i 36/90, *Službeni list SRJ*, br. 29/96, *Službeni glasnik RS*, br. 115/2005).
- „Zakon o poljoprivrednom zemljištu“ (*Službeni glasnik RS*, br. 62/2006, 65/2008, 41/2009).
- „Zakon o šumama“ (*Službeni glasnik RS*, br. 30/2010, 93/2012).
- „Zakon o javnoj svojini“ (*Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 88/2013, 105/2014).
- „Zakon o stranim ulaganjima“ (*Službeni list SRJ*, br. 3/2002, 5/2003, *Službeni list SCG*, br. 1/2003, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2014).
- „Zakon o deviznom poslovanju“ (*Službeni glasnik RS*, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012).
- „Zakon o bankama i drugim finansijskim organizacijama“ (*Službeni glasnik RS*, br. 107/2005, 91/2010, 14/2015).
- „Zakon o tržištu kapitala“ (*Službeni glasnik RS*, br. 31/2011).

Duško DIMITRIJEVIĆ, PhD

A FEW COMMENTS ON FREE REAL ESTATE TRANSACTIONS IN THE EUROPEAN UNION

ABSTRACT

Free movement of capital is one of the fundamental freedoms affirmed in the EU Treaties ensuring business continuity and foreign investments. It does not only mean simple liberalisation of commodity and capital flows, but it involves much broader freedoms and rights, including trade in capital services, securities trading, but also free trade in real estate in the areas of different European Union member countries. During the process of

accession of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia, Slovakia, Romania, Bulgaria and Croatia to this organisation the elimination of all internal legislative and administrative barriers to real estate buying and selling was provided for in the transitional period. A special emphasis in the accession documents was put on free trade in agricultural and forest lands that for the most part had been owned by the state in the transition period. The specification of the conditions in the accession documents mentioned above enables the harmonisation of legislations of states with the EU *acquis communautaire*, thus contributing to the further development of connections among them and thus, their more rapid integration in the Union internal market.

Key words: Free movement of capital, transfer of real estate, *acquis communautaire*.

UDK: 316.72:323.1(497)
Bibliid 0543-3657, 66 (2015)
God. LXVI, br. 1160, str. 120–133
Izvorni naučni rad
Primljen: 15. 03. 2015.

Dobrica VESIĆ, Pero PETROVIĆ¹

Odnos nacionalnog i evropskog identiteta u zemljama Zapadnog Balkana

APSTRAKT

Procesi integracije zemalja Zapadnog Balkana u EU odvijaju se usporenije u drugoj dekadi XXI veka, pogotovo imajući u vidu način na koji je izvršeno poslednje proširenje. Istraživanja korelacije nacionalnog identiteta, kao i objašnjenja ovog pojma su brojna u srpskoj i svetskoj literaturi, ali u poslednjoj deceniji još jedna vrsta društvenog identiteta zaokuplja pažnju a to je osećaj pripadnosti i vezanosti za Evropu i Evropljane. Ovaj rad objašnjava odnose nacionalnog i evropskog identiteta, kao i njihovih korelacionih veza. Sa aspekta analize kvaliteta ljudskih resursa istraživanja su obavljena na odabranom uzorku.

Ključne reči: Zapadni Balkan, prioriteti, integracioni procesi, evropski identitet, nacionalni identitet, kolektivno samopoštovanje

1. Uvod

U procesu pridruživanja Evropskoj uniji zemlje Zapadnog Balkana postavljale su pitanja nacionalnog identiteta, u smislu da li se mogu pronaći izvesne korelacione veze nacionalnog identiteta. Zatim, da li je izraženi nacionalni identitet uvek pogodan za konkretnu ličnost, da li postoje izvesne negativne posledice ako se identitet snažno izražava? Pitanje nacionalnog identiteta, u mnogim svojim aspektima, može se podvesti pod uopšteno pitanje kolektiviteta i kolektivnog identiteta generalno. Potom, postavlja se

¹ Prof. dr Dobrica Vesić, viši naučni saradnik, IMPP, Beograd.

Prof. dr Pero Petrović, naučni savetnik, IMPP, Beograd.

Rad predstavlja rezultat rada na projektu: *Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strategijski pravci razvoja i unapređivanje položaja Srbije u međunarodnim integracionim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti*, iz programa osnovnih istraživanja kod Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period 2011–2015.

pitanje da li se može naći korelaciona veza nacionalnog identiteta i da li je nacionalni identitet uvek pozitivan? Suprotno, da li postoje i neke negativne posledice snažno izraženog ovog identiteta? Ova pitanja postala su vrlo aktuelna kada se proces pridruživanja Evropskoj uniji intenzivirao. Osnovni cilj ovih istraživanja je pokušaj da se utvrdi postojanje veze između nacionalnog i evropskog identiteta, ali isto tako i utvrditi potencijalne faktore, korelativne elemente ove dve vrste identiteta, ili samo nekog od njih, u bilo kom intenzitetu. Pitanje koje se nameće je: da li je uopšte moguće napraviti jednu kosmopolitičku kulturu koja bi u osnovi bila postnacionalna? Odnos između dva socijalna identiteta uglavnom se posmatra iz dva ugla - jedna grupa teorija vidi socijalne identitete kao međusobno povezane i zavisne kategorije, i pri tome smatra da razvijenost jednog identiteta (npr. nacionalnog) ometa ili makar otežava razvoj drugog, njemu suprotnog ili makar šireg identiteta kao što je evropski identitet.² Druga grupa teorija prihvata mogućnost (i realnost) da osobe u svakom trenutku imaju izražen veći broj identiteta, te između njih i ne bi trebala da postoji ikakva povezanost.

2. Problematična istraživanja Eurobarometra

Eurobarometar istražuje izraženost evropskog identiteta, u velikoj meri, po osnovu statističkih pokazatelja. Kao osnovne zamerke načinu ispitivanja evropskog identiteta Eurobarometrom navode se problemi vezani za samo pitanje, ali isto tako i problematična tumačenja odgovora. Naime, dve iste osobe će se osećati Evropljanima, ali da taj osećaj varira i u intenzitetu, i u zamišljenoj zajednici za koju se oni vezuju. Osim toga, postavlja se i pitanje da li se nečiji identitet, pogotovo tako složen kao nacionalan ili evropski, zaista može izmeriti samo jednim pitanjem, bez obzira na uspeh koji Eurobarometar ima kod nekih istraživača kao pokazatelj evropskog identiteta. Mnogi eksperti smatraju da je osnovni problem ovog načina istraživanja (kao uostalom i velikog broja drugih sličnih istraživanja) u tome da se on ne zasniva na psihološkom određenju identiteta, odnosno, najčešće su se pojmom evropskog identiteta bavili sociolozi i istoričari, uz ozbiljne metodološke zamerke. Drugo bitno pitanje, vezano za evropski identitet, je u intenzitetu njegovog prihvatanja i izražavanja. Naime, da li je on snažnije izražen u zemljama koje i formalno pripadaju Evropskoj uniji ili to nije odlučujući faktor? Odgovor na ovo pitanje možemo dobiti samo ako uporedimo izraženost evropskog identiteta u različitim zemljama ili regionima (kao što je Zapadni Balkan), ali je istovremeno potrebno koristiti

² Jeftić, M., 2013, Region as a cause of divisions among the Serbs, International Thematic Proceedings, "National and European identity in the process of european integration", Edited by Pero Petrović, Ph.D., and Milovan Radaković, Ph.D., Institute of International Politics and Economics, Belgrade, p. 541.

isti instrument³. Na kraju, ako se uzmu u obzir teorijske pretpostavke o odnosu nacionalnog i evropskog identiteta, mogu se sagledati nekoliko osnovnih relacija:

(1) identiteti mogu biti usidreni tako da jedan od identiteta bude jezgro identiteta, a da drugi budu u koncentričnim krugovima oko njega raspoređeni (u ovoj konstelaciji, u jezgru je nacionalni ili regionalni identitet, a ostali se nalaze oko njega, gde bi evropski, verovatno, bio najveći, spoljni krug ovako postavljenog identiteta);

(2) identiteti se preklapaju i većina, ali ne i svi, članovi jedne grupe budu članovi i druge grupe (kod jednih članova nacionalne grupe istovremeno se javlja i osećaj vezanosti za Evropu, ali ovakav način vezanosti često može rezultirati u konfliktu unutar uloge osobe koji se manifestuje u snažnom prihvatanju jednog i odbacivanjem drugog identiteta);

(3) ovaj put ka evropskom i nacionalnom identitetu liči na „mramorni kolač“ - oba identiteta su snažno izmešani i nerazdvojivi - ne može se povući granica gde prestaje nacionalni a gde počinje evropski identitet (jedan utiče na drugi i oni se međusobno mešaju, odnosno prepliću);

U onim državama u kojima se Evropa vidi kao potencijalno ugrožavajuća sredina za sopstvenu kulturu, tradiciju ili jezik, svakako da će izraženost nacionalnog identiteta biti u negativnoj korelaciji sa izraženošću evropskog. S druge strane, ako se integracija u Evropu vidi kao potencijal za promovisanje sopstvene kulture, i naročito ako se kao bitan aspekt sopstvene kulture prepoznaju vrednosti koje se obično navode kao evropske vrednosti, onda je logično očekivati da će ove dve vrste identiteta biti u pozitivnoj korelaciji. Druga grupa teorija, koje su u sadašnjim uslovima prihvaćenije ali i teorijski opravdanije, govori o koegzistenciji više socijalnih identiteta u istom momentu, tako da osoba može u istom trenutku osećati i pripadnost naciji i pripadnost državi, ali i pripadnost Evropi. Pri tome, razvijenost svih ovih identiteta nije u međusobnoj korelaciji, odnosno intenzivnija vezanost za sopstvenu naciju ne znači i manju vezanost za Evropu, tako da individua može imati jednako razvijena (ili nerazvijena) oba ova identiteta⁴. Uglavnom, ovo istraživanje trebalo je da posluži da se dokaže osnovna hipoteza, a to je da su nacionalni i evropski identitet međusobno nezavisni.

³ Upravo na tim principima je urađeno nekoliko istraživanja u toku 2013 i 2014 godine na teritoriji Norveške, Srbije i Hrvatske. Ideja je bila da se uporede ovi rezultati sa rezultatima istraživanja u V. Britaniji i Italiji iz 2007. godine. Najviši evropski identitet imali su ispitanici iz Italije (3,72 od 5), a na drugom iz Norveške (3,47), na trećem ispitanici iz Hrvatske (3,13), tek na četvrtom mestu ispitanici iz V. Britanije (3,07) i na kraju sa najmanje izraženim evropskim identitetom, ispitanici iz Srbije (2,98 od 5).

⁴ Različiti autori su ovaj koncept nazivali različitim terminima kao što su: višeslojni identitet, ugnježdjeni identitet, višestruki identitet, pa čak i multikulturalizam ili višestruka akulturacija.

3. Uzorak i metodologija istraživanja

Osnovno pitanje društvenog identiteta, odnosno jednog njegovog dela koji se tiče pripadnosti nekim nacionalnim grupama, predstavlja osnovni problem na koji istraživanje treba da pruži odgovor jeste - da li postoji povezanost između nacionalnog identiteta i evropskog identiteta i kakav je kvalitet te veze? Pored ovog osnovnog, istraživanja su obuhvatala neke psihološke i sociodemografske varijable koje su povezane sa razvijenošću evropskog, odnosno nacionalnog identiteta. Za svrhu ovog istraživanja idealno je sa područja Srbije odabrati uzorak iz segmenta Vojvodina, odnosno Severna Srbija. Uzorak je sačinjavao 902 ispitanika sa teritorije Vojvodine selektovanih u nekoliko kategorija (samo iz gradskih sredina):

- nacionalna (etnička) pripadnost - Srbi, Mađari, Rumuni i Slovaci;
- obrazovanje - osnovno ili srednje, više ili visoko, master ili doktorat;
- pol i starost - od 18-22, od 22-26, od 26 do 30, 30 i više;

U analizi i prezentaciji dobijenih podataka iz uzorka korišćene su sledeće skale (kao instrumenti u istraživanju):

- 1) Cinnirelina skala evropskog identiteta (samoprocene)⁵,
- 2) skala kolektivnog samopoštovanja,
- 3) skala stavova prema evropskim integracijama - STEIN;
- 4) skala orijentacije prema društvenoj (socijalnoj) dominaciji - SDO;

Pored podataka koji su inkorporirani u skale od koristi je bio i upitnik sa sociodemografskim kretanjima odnosno podacima. Vreme istraživanja je bila 2012. i 2013. godina na teritoriji većih gradova Vojvodine, kao multietničke sredine, i to: Novi Sad, Sombor, Subotica, Kikinda, Zrenjanin, Pančevo, Ruma i Vršac, pri čemu se vodilo računa o ravnomernijoj regionalnoj zastupljenosti. Analiza podataka dobijenih od ispitanika, odnosno rezultati, upućuju na zaključak da je veza između nacionalnog i evropskog identiteta nejasna, ali da se uopšteno može zaključiti da su ova dva identiteta nezavisna jedan od drugog. Međutim, kao korelati nacionalnog identiteta utvrđeni su: nacionalnost ispitanika, orijentacija prema socijalnoj dominaciji, kolektivno samopoštovanje i stav prema evropskim integracijama.

S druge strane, treba imati u vidu da se istraživanje postojanja i izraženost evropskog identiteta kod istraživača najčešće povezuje sa Eurobarometrom, te ovakav način istraživanja, različitih aspekata života u Evropskoj uniji (standard, obrazovanje, stil života i sl.) koji se u Evropi koristi skoro četrdeset godina, redovno ispituje i evropski identitet. O izraženosti nacionalnog i evropskog identiteta može se govoriti na osnovu pitanja koje se tiče

⁵ Cinnirela, M., 1997, "Towards an European identity? Interactions between the national and European social identities manifested by university students in Britain and Italy", *British Journal of Social Psychology*, 36(1), pp. 19-31.

subjektivnog poređenja ova dva identiteta⁶. Uglavnom, osećaj pripadnosti Evropi je više subjektivan i zasnovan na nekim drugim aspektima, a samo članstvo u EU nije dovoljno jak činilac da kod stanovništva poveća izraženost evropskog identiteta.

4. Nacionalni identitet na primeru Vojvodine

Nacionalni identitet zasniva se na osećaju zajedničkog nasleđa koje se prenosi sa generacije na generaciju, i na osećaju zajedničkog sećanja, odnosno ukupne istorije te nacije. Iz ove dve komponente proističe i treća, isto tako bitna, a to je verovanje u zajedničku sudbinu te zajednice i kulture⁷. Međutim, treba imati u vidu da sama istorija nije presudna za razvoj konkretnog identiteta, nego je mnogo bitnija percepcija te istorije od strane zajednice koja stvara svoj identitet. To znači da iako je pitanje nacije i nacionalne pripadnosti izuzetno važno pitanje u sadašnjim uslovima kada se integracioni procesi inenziviraju, treba naći balans između nacionalnog i evropskog⁸. Takođe, nacionalni identitet može se, slično prethodnom, odrediti kao osećaj pripadnosti određenoj grupi, koji je stečen procesom socijalizacije, kroz koji se prima jezik, tradicija i kultura nacionalne grupe i kroz koji se pojedinac poistovećuje s grupnim vrednostima i interesima, te grupom u celini⁹. Često proučavani aspekt ove vrste identiteta je pitanje urođenosti ili izbora nacionalnog identiteta, jer su mnogi autori postavili teorije da je nacija (u svom etničkom smislu) urođena odlika jedne osobe i da etničke grupe postoje kao takve. Etničke grupe su datost jednog društva i njegovog dugog trajanja. Izvesne teorije vide naciju kao proširenu porodicu, pa se kao osnovna veza između pripadnika jedne nacije vidi krvna veza.¹⁰ Uobičajeno, a to se i na primeru Severne Srbije ili Vojvodine očituje, uočavaju se četiri osnovne komponente koje sačinjavaju nacionalni identitet:¹¹

- samoidentifikacija
  - samoodređenje osobe kao člana neke nacionalne grupe koja može, ali ne mora biti nacija porekla;

⁶ Ovo pitanje nudi četiri odgovora (kategorije identiteta): a) nacionalnost i Evropljanin; b) isključivo nacionalnost; c) isključivo Evropljanin i d) Evropljanin i nacionalist;

⁷ Smith, A., D., National identity and idea of European Unity, *International Affairs*, 68(1), pp. 55-76.

⁸ Najobuhvatnija definicija nacionalnog identiteta je: „izraz simboličko-kognitivne i emocionalne vezanosti građana za njihovu državu, a definisan je i kao svest o pripadnosti određenoj nacionalnoj grupi koja uključuje postojanje zajedničkih verovanja, vrednosti i ciljeva.

⁹ Šiber, I., *Osnovi političke psihologije*, Politička kultura, str. 56, Zagreb, 1998.

¹⁰ Connor, W., A nation is a nation, is a state is an ethnic group, is a ... In J. Hutchinson & A.D. Smith (eds.), *Nationalism*, Oxford, Oxford University Press, 1994.

¹¹ Phinney, J.S., 1990, Ethnic identity in adolescents and adults: Review of Research, *Psychological Bulletin*, 108, pp. 499-514.

- osećaj pripadnosti
  - svojoj etničkoj grupi koja može varirati od formalne pripadnosti bez nekog emocionalnog uključenja, do nužne vezanosti za grupu;
- stavovi prema članovima u grupi
  - ne moraju biti nužno pozitivni, ali se najčešće ogledaju u osećanju ponosa i zadovoljstva zbog pripadnosti grupi;
- uključenost u rad i život vlastite nacionalne grupe
  - trebalo bi da predstavlja konativnu komponentu nacionalnog identiteta, a ogleda se u upotrebi nacionalnog jezika, sklapanja prijateljstva i intimnih veza, pripadnost religijskoj grupi, uključenost u političke aktivnosti vezane za poboljšanje statusa svoje grupe, poznavanje nacionalne kulture i istorije;

Tabela br. 1. Karakteristike uzorka (u%)

		Srbi	Mađari	Ukupno
POL	Muški	49,6	43,3	46,8
	Ženski	50,4	56,2	53,0
	Bez odgovora	-	0,5	0,7
OBRAZOVANJE	Osnovna ili srednja š.	68,5	67,2	67,3
	Viša ili visoka š.	31,2	32,0	32,2
	Bez odgovora	0,3	0,8	0,9
GODINE	18-26	54,0	45,8	50,3
	36-50	37,1	44,3	40,4
	Bez odgovora	8,9	9,9	9,3

Izvor: Mihić, V., 2009, „Da li smo mi Evropljani? Povezanost i korelati evropskog i nacionalnog identiteta“, Psihologija, Filozofski fakultet, Novi Sad, Vol. 42(2), str. 208.

Dalji rezultati upućuju na vezu stava prema evropskim integracijama (merenih skalom STEIN) i evropskog, odnosno nacionalnog identiteta. Dobijeni rezultati su u skladu sa očekivanjima, ali su korelacije, naročito sa nacionalnim identitetom, relativno niske.

5. Evropski identitet

Pre nešto više od tri decenije pažnju istraživača počelo je da privlači pitanje identiteta. Pred Evropsku uniju se, kao prvenstvenu političku tvorevinu, postavio još jedan zadatak, ali obrnuto. Jedno od osnovnih

razmatranja jeste da li Evropska unija ima mogućnosti, s aspekta kvaliteta ljudskih resursa, da stvori jedan novi kvalitet, odnosno novi identitet? To pitanje se nameće bez obzira da li će razvoj tog identiteta ličiti na period nastanka nacionalnog identiteta ili će odabrati neki alternativni pravac. U tom smislu, sve manje spora ima oko toga da li evropski identitet, kao i nacionalni, može imati oblik političkog, građanskog identiteta i (ili) kulturnog identiteta?¹² Ovo pitanje je, naročito, postalo važno u vreme unifikacije Evrope i, naročito, zato jer je pokušaja ujedinjenja bilo i u ranijim vekovima, a što je mogućnost ujedinjene Evrope danas realnija nego ikad u istoriji. Jasno je da je evropski identitet najviše povezan sa željom ljudi da saznaju nešto više o Evropi, kao i o evropskom načinu života, kao i da evropski identitet podrazumeva i želju ljudi da se ponašaju na način za koji smatraju da je prihvatljiv u sredini za koju osećaju značajnu povezanost. S druge strane, čak i oni ispitanici koji imaju najizraženiji nacionalni identitet sigurno su se našli u prilici da razmišljaju o uticaju koji Evropa ima na njihov život, da sa drugima razgovaraju na ovu temu ili da prate trendove koji dolaze iz Evrope.

Elem, nakon šest godina završnih pregovara Hrvatska se 2013. godine pridružila Evropskoj uniji, dok Srbiju tek čeka otvaranje poglavlja za tu završnu fazu.¹³ Crna Gora je tek započela završne pregovore, a ispoljavaju se problemi u najznačajnijim poglavljima. Makedonija, pre svih uslova, nije i ne zna kada će rešiti spor oko imena sa Grčkom ali i primenjivati, u celini, Ohridski sporazum. Albanija načini korak napred u sprovođenju sporazuma, a onda napusti uređivanje određenih poglavlja. Bosna i Hercegovina teško može da do kraja 2013. godine preda kredibilnu aplikaciju na osnovu koje bi mogla računati na kandidatski status. Sve to ukazuje da ove zapadnobalkanske zemlje treba još da ispune niz uslova da bi dokrajčili proces pridruživanja, pogotovo imajući u vidu izmenjene prioritete Evropske unije. Izvesno je da je ovim zemljama priznata evropska perspektiva da se čvršće vežu njihova strateška spoljno-politička opredeljenja za izglednost članstva u Evropskoj uniji. S druge strane, sve je manje javnih rasprava o unutrašnjoj dinamici, budućnosti, sadržaju i obliku Evropske unije. Da li će tako nešto biti primamljivo za zemlje da ostanu u članstvu Evropske unije i dalje.¹⁴

Razvoj modernih sredstava komunikacije, proces globalizacije kulture, pa donekle i jezika, izaziva priličnu ambivalentnost kod većine ljudi na tlu Evrope - s jedne strane oni bi hteli da prihvate nove tendencije i nove vrste

¹² Risse, T., 2003, *An Emerging European Identity? What know and how to make sense of it*, Unpublished lecture at the University of Helsinki, Finland.

¹³ Uz sve uslove EU nameće problem Kosova, i potpuna primena Briselskog sporazuma (na tome insistira Nemačka) mada Kosovo, koje uz problem komunikacije sa Beogradom, ima jednako bitnu prepreku koje mu ruši snove o evropskim perspektivama - pet članica EU koje nisu, čak, raspoložene da ga prepoznaju kao državu.

¹⁴ Blackwell, N., *The forces pushing away from European integration.*, Financial Times, 29.01.2011.

zajednica, ali se plaše da li će one uspeti da odgovore na njihove potrebe i interese jednako dobro kao o druge vrste zajednica, prvenstveno nacija¹⁵. Pri tome, čak i same članice EU su tek u drugoj deceniji XXI veka počele da sve veći deo nacionalnih ingerencija prebacuju na institucije EU i time ubrzale političku integraciju.

Osnovna deskriptivna statistika za rezultate na svim instrumentima data je u narednoj tabeli (teorijska aritmetička sredina jeste rezultat koji bi imao ispitanik kada bi na svaku tvrdnju odgovarao zaokruživanjem srednjeg odgovora). Iz tabele se vidi da su aritmetičke sredine uzorka uglavnom odgovarale teorijskoj aritmetičkoj sredini, odnosno da je distribucija rezultata na skalama, kod uzorka, odgovarala normalnoj raspodeli.

Tabela br. 2. Deskriptivna statistika rezultata

Instrument	M	Sd	min	max	teorijsko M
Evropski identitet	21,64	6,53	7	35	21
Kolektivno samopoštovanje	52,86	8,64	25	77	48
SDO	37,61	12,39	16	80	48
Nacionalni identitet	23,80	5,85	7	35	21
STEIN	54,10	11,59	17	84	51

Izvor: Izvor: Mihić, V., 2009, „Da li smo mi Evropljani? Povezanost i korelati evropskog i nacionalnog identiteta“, *Psihologija*, Filozofski fakultet, Novi Sad, Vol. 42(2), str. 208.

Jedini izuzetak od teorijskih pretpostavki jeste rezultat na skali orijentacije ka socijalnoj dominaciji (SDO), kod kojeg je dobijena aritmetička sredina bila značajno niža od teorijske (37,61), u odnosu na teorijsku od 48.

U svrhu pokušaja da se odgovori na osnovno pitanje u ovom radu, utvrđivan je linearni odnos između evropskog i nacionalnog identiteta (preko Pirsonove korelacije), a ta korelacija ne postoji, kako se moglo i pretpostaviti, odnosno nije utvrđena sa statističkom značajnošću. To ukazuje na nezavisnost ova dva identiteta. Sledeće pitanje u ovim istraživanjima jeste: da li su procenjene psihološke karakteristike (stav prema evropskim integracijama, orijentacija ka socijalnoj dominaciji i kolektivno samopoštovanje) korelati evropskog ili nacionalnog identiteta (ili oba)?

¹⁵ Mihić, V., 2009, „Da li smo mi Evropljani? Povezanost i korelati evropskog i nacionalnog identiteta“, *Psihologija*, Filozofski fakultet, Novi Sad, Vol. 42(2), str. 203-220.

S druge strane, što se moglo i očekivati, postoji statistički značajna pozitivna korelacija između skora na skali evropskog identiteta i skora na skali stavova prema evropskim integracijama (STEIN). Takođe, i negativna korelacija između evropskog identiteta i orijentaciji ka socijalnoj dominaciji bila je očekivana, a jedina korelacija koja nije statistički značajna jeste ona između kolektivnog samopoštovanja i evropskog identiteta.

Rezultati istraživanja ukazuju da samo stav prema evropskim integracijama može poslužiti kao prediktor evropskog identiteta, i kao što je i logično, pozitivniji stav prema evropskim integracijama visoko korelira sa izraženijim evropskim identitetom, mada i on varira u odnosu na uzorak - region koji je predmet istraživanja.

6. Uticaj krize na odnos EU prema Zapadnom Balkanu

Od početka ekonomske, finansijske i socijalne krize, još od septembra 2008. godine, mere oštre štednje primenjivale su se u mnogim državama Evropske unije. Kao posledica toga, funkcionisanje evropskih i finansijskih institucija dovedeno je u pitanje. Osim toga, zaoštava se i problem stranaca, imigracije. S druge strane, zemlje Zapadnog Balkana prepoznale su regionalni vid saradnje kao prirodni put da se orijentišu na zajedničke probleme i da ostvare željeni napredak u, tada definisanim, prioritarnim sektorima. U tom cilju EU je podstakla zemlje regiona da unaprede regionalnu saradnju kako sa starim tako i sa novim članicama Evropske unije¹⁶. Međutim, od 2009. godine naročito je intenziviran politički dijalog u regionu na planu razgovora i potpisivanja sporazuma koji se, naročito, odnose na režim borbe protiv svih oblika organizovanog kriminala. Tekuća i zvanično proklamovana politika proširenja EU zasniva se na tri principa: planu proširenja, „uslovljavanja proširenja, te podrške javnosti građana EU ka proširienju. Produblivanjem i dužinom trajanja finansijske krize dolazi do promene prioriteta. Hrvatska uskoro postaje punopravna članica EU, a ostalim zemljama Zapadnog Balkana ponuđena je „evropska perspektiva“. Ova Perspektiva podrazumeva samo pružanje određene šanse za pristupanje EU, ali ne i obećanje priključivanja EU. Rigorozno, ali „fer uslovljavanje“ nije definisano, jer će buduće zemlje kandidati za ulazak u EU biti podvrgnute do sada najstrožim ispitima i filterima prilikom prijema u članstvo, što može biti obeshrabrujući signal za ostale zemlje regiona¹⁷. Neosporno je da se EU nalazi u krizi koja ima više dimenzija: administrativno-ustavno ustrojstvo; budžet; nezavršeno ekonomsko, političko, finansijsko i migraciono prilagođavanje na istočna proširenja; vizija

¹⁶ Od velikog značaja su bili Programi susedstva (*Neighborhood programs*) i programi prekogranične saradnje (INTERREG - Interregional cooperation) u kojima se na najkonkretniji način realizuje regionalna saradnja.

¹⁷ Vesna Stanković-Pejnović, „Zapadni Balkan i EU - stvarnost i ideologija“, 2013.

budućnosti EU; problemi povezani sa monetarnom unijom, itd. Uz to se usporava politička unija (Ustav Evrope) uz nepostojanje istovetnih stavova u spoljnoj politici. U socijalnoj sferi izraženo je nezadovoljstvo građana zbog erozije socijalnog modela i obećavanja egzistencijalne nesigurnosti. Javljaju se nova siromaštva i sve veće nejednakosti između građana i regija, a sve kao rezultat globalizacije. Prema kriterijumu EU, siromašni su građani koji imaju dohodak manji od 60% prosečnog nacionalnog dohotka, a to znači da se 60 miliona evropskih građana, ili oko 16%, može smatrati siromašnim¹⁸. Međutim, temeljni deo evropskog identiteta i dalje ostaje evropski socijalni model, solidarnost, garantovanje socijalne sigurnosti na osnovama aktivne socijalne intervencije i ekonomskog prosperiteta. S druge strane, iako brojni eksperti smatraju da su EU načela pozitivna, ali sa nedoslednom primenom, rasprostranjen je osećaj socijalne regresije, porasta nejednakosti, dominacije velikih država nad malim, te prevelike birokratije koja gubi svoju efikasnost, udaljenosti Unije od građana i nedostatak informacija i komunikacija¹⁹. Prvobitni neuspeh Evropske unije da u „sopstvenom dvorištu“ reguliše međudržavne odnose bio je razlog više zašto, upravo, regionalni pristup treba da ima za rezultat uspešan ishod za novonastalu situaciju u regionu. Tada je u više zvaničnih dokumenata institucija EU, navedeno nekoliko prioritarnih ciljeva na kojima se zasniva regionalni pristup EU u ovom domenu: (1) potpuna realizacija mirovnog procesa; (2) unapređivanje i razvoj vladavine prava i demokratije; (3) pokretanje ekonomskih aktivnosti. Evropska unija je dugo podržavala aktivnosti i inicijative zemalja Zapadnog Balkana promovišući socijalnu koheziju, etičku i versku toleranciju, multikulturalnost, povratak uzbeklica i interno raseljenih lica i borbu protiv ekstremnog nacionalizma²⁰. Zemlje Zapadnog Balkana su potom potpisale Okvirni sporazum za pristupanje komunitarnim programima²¹. Na taj način omogućeno je još intenzivnije povezivanje zemalja regiona sa razvojnim trendovima u Evropskoj uniji u 25 različitih oblasti. Međutim, prema mišljenju većine građana u EU, proširenje Unije je isuviše široko, brzo i loše pripremljeno (čak i kad je reč o prijemu Poljske, Češke, Mađarske i Slovenije), tako da ne gledaju blagonaklono na dalje proširivanje. Kad su u pitanju zemlje Zapadnog Balkana najveće raspoloženje je prema članstvu Hrvatske u EU, dok se najveći otpor izražava prema Albaniji i Srbiji. Ovakav odnos se ne može objasniti isključivo „zamorom proširenja“, već dubljim ekonomskim i kulturnim podelama na osnovu kojih se određuju poželjne i nepoželjne

¹⁸ Giddens, A., *Europe in the Global Age*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 74, 2007.

¹⁹ European Commission, *The European Citizens and the future of Europe*, Qualitative study in the 30 member status, May, 2011.

²⁰ U tom pogledu bila je od izuzetnog značaja finansijska pomoć dodeljivana kroz instrument CARDS-a.

²¹ Framework agreement on community programmes for the Western Balkan countries, 12/2004. www.eu.int/com/external_relations/.

buduće članice²². Proširenje građani tumače isključivo kao jednostranu velikodušnost, solidarnost sa siromašnijim od sebe koji im ugrožavaju standard²³. S druge strane, treba imati u vidu glavne dobitke za zemlje Zapadnog Balkana od procesa pridruživanja: poboljšanje pravosuđa i opšte državne uprave (uključujući i smanjenje korupcije) sa aktivnijom i efikasnijom borbom protiv korupcije i organizovanog kriminala. Ovakvim pristupom političke elite u zemljama Zapadnog Balkana imale bi u vidu mnogo veću političku, pravno i moralnu odgovornost.

7. Regionalni pristup Evropske unije prema zemljama Zapadnog Balkana

Evropska unija, odnosno Komisija EU i savet ministara, u okviru nekoliko svojih dokumenata istakla je da je osnovna karakteristika regionalnog pristupa, unapređenje saradnje ovih zemalja, te da se to smatra preduslovom regulisanja pojedinačnih bilateralnih odnosa Evropske unije sa svakom od zemalja Zapadnog Balkana. Na taj način su institucije Evropske unije otvorile pitanje, ne samo oblikovanja posebnog vida partnerstva sa ovim zemljama, već i mogućnost otvaranja pitanja njihovog članstva. Plan unapređivanja regionalnog pristupa Evropske unije prema zemljama Zapadnog Balkana ogledao se u „političkim uslovljavanjima“ još iz 1997. godine²⁴. Tada su članice EU forsirale usklađivanje internih propisa zemlje partnera sa političkim i ekonomskim sistemom Evropske unije. Tako su vremenom počeli da se izdvajaju jasno definisani „opšti“ i „specifični“ uslovi koje je bilo neophodno ispuniti²⁵. Činilo se da se, na ovaj način, kompletirao i okvir evropskog kursa zemalja Zapadnog Balkana na putu ka njihovom pridruživanju. Svi ovi elementi regionalne politike, odnosno politike proširenja, nalaze se zabeleženi, kako u godišnjim izveštajima Komisije EU za Proces stabilizacije i pridruživanja, tako i u dokumentima Evropskog partnerstva za svaku zemlju pojedinačno²⁶. Značajan

²² Petrović, P., Vesić, D., Adjustment of the economy serbian new economic environment, p. 489. International Thematic Proceedings, „National and European identity in the process of european integration“, Edit by Pero Petrović, Ph.D., and Milovan Radaković, Ph.D., Institute of International Politics and Economics, Belgrade.

²³ European Commission, „The European Citizens and the future of Europe“, Qualitative study in the 30 member status, May, 2011.

²⁴ Duško Lopandić, 2001, „Regionalne inicijative u jugoistočnoj Evropi“, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 140.

²⁵ U opšte uslove ubrajala su se pitanja demokratije i razvoja pravne države, razvoja tržišne privrede, poštovanje ljudskih i manjinskih prava, povratak izbeglica i raseljenih lica i razvoj saradnje sa susedima dok su specifični uslovi podrazumevali poštovanje Dejtonskog i Erdutskog sporazuma kao i puno poštovanje i sprovođenje Rezolucije br.1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija.

²⁶ Annual Report of the EU Commission on the Stabilization and Association Process for Sout East Europe COM (2001), COM (2003) COM (2004) 202/2 final and COM (2005). www.eu.int/com/external_relations/.

deo ovih regionalnih aktivnosti ostvario se preko već postojećih regionalnih struktura udruživanja zemalja regiona. Regionalna politika Evropske unije, prema zemljama Zapadnog Balkana, ima pet bitnih obeležja²⁷:

- (1) podrška razvoju regionalne saradnje među zemljama regiona;
- (2) regionalne inicijative iskorišćene su kao osnova za ispunjavanje kopenhaskih kriterijuma;
- (3) regionalna saradnja doprinela je unapređivanju Procesu stabilizacije i pridruživanja;
- (4) zemlje se manje posmatraju „u paketu“, a naglasak se stavlja na individualni tempo razvoja;
- (5) EU je priznala regionalno vlasništvo nad velikim delom regionalnih inicijativa zemalja regiona;
- (6) EU je vremenom integrisala regionalnu politiku prema zemljama regiona u svoju opštu politiku formulišući, istovremeno, okvire za saradnju zemalja regiona sa novim članicama, ali i budućim kandidatima za članstvo;

Između izraženih briga građana i njihovog definisanja prioriteta EU uspostavljena je prirodna korelacija. Prema mišljenju većine evropskih građana, prioritet EU treba da bude stremljenje ka miru, socijalnom blagostanju i unutrašnjem jedinstvu. Borba protiv terorizma, koju političke elite tretiraju kao prvorazredni problem, nemaju prioritet kod većine građana²⁸. Na to upućuje i istraživanje sprovedeno na uzorku iz više vojvođanskih gradova. Naime, najveće korelacije sa izraženošću nacionalnog identiteta dobijene su kod ispitivanja povezanosti ovog socijalnog identiteta sa kolektivnim samopoštovanjem. To znači da su osobe sa izraženijim nacionalnim identitetom imale i izraženije kolektivno samopoštovanje i te su korelacije prilično visoke.

8. Zaključak

Pitanje nacionalnog identiteta jedno je od pitanja koje su zaokupljale pažnju multidisciplinarnih stručnjaka. Istraživanja koja su poslužila da se izvedu izvesni zaključci, po osnovu odabranog uzorka, potvrdila su polazne pretpostavke: korelata evropskog identiteta je manje i to su: nacionalnost, stav prema evropskim integracijama i orijentacija prema društvenoj dominaciji. U sadašnjim uslovima većina istraživača koji se bave ljudskim resursima prihvata da su granice između etničkih grupa propusne i da pojedinac, u toku života, može menjati svoju etničku pripadnost a da, pri

²⁷ Annual Report of the EU Commission on the Stabilization and Association Process for South East Europe COM (2001), COM (2003) COM (2004) 202/2 final and COM (2005). www.eu.int/com/external_relations/.

²⁸ European Commission, "The European Citizens and the future of Europe", Qualitative study in the 30 member states, May, 2011.

tome, i pored fluktuacije pripadnika, etničke grupe ostaju nepromenjene i nezavisne od svojih članova. Nacionalni identitet je proučavan kao etnički identitet, poštujući primedbu da je pojam nacionalnog identiteta različito shvaćan u različitim delovima Evrope, u određenju nacije. Etnički identitet se može menjati u vremenu, te je jasno da u mnogim državama Evrope upravo evropski identitet postaje deo nacionalnog i često je nezamisliv nacionalni identitet bez osećaja vezanosti za Evropu. Ovaj rad se bavio izraženošću i korelatima nacionalnog i evropskog identiteta, kao i odnosom među njima. Na osnovu istraživanja može se zaključiti da su evropski i nacionalni identitet relativno nezavisni, ili da bar ova povezanost između izraženosti ova dva identiteta nije velika. Međutim, ova dva identiteta mogu koegzistirati kod individue i ne moraju biti ni u kakvim međusobnim relacijama, odnosno da osoba može imati i jednako razvijene i jednako nerazvijene obe ove vrste identiteta. Istraživanjem su, kao korelati nacionalnog identiteta, utvrđeni: orijentacija ka socijalnoj dominaciji (sa izraženijim nacionalnim identitetom), kolektivno samopoštovanje, stav prema evropskim integracijama – osobe sa izraženijim nacionalnim identitetom imale su i negativniji stav prema evropskim integracijama. Uglavnom, može se zaključiti da je potvrđena teza da treba praviti razliku između evropskog identiteta i stava prema evropskim integracijama, jer postoji niska korelacija između ova dva pojma, odnosno stava.

Bibliografija

- Annual Report of the EU Commission on the Stabilization and Association Process for Sout East Europe COM (2001), COM (2003) COM (2004) 202/2 final and COM (2005). www.eu.int/com/external_relations/.
- Blackwell, N., *The forces pushing away from European integration*, Financial Times, 29.01.2011.
- Cinnirela, M., 1997, *Towards an European identity? Interactions between the national and European social identities manifested by university students in Britain and Italy*, British Journal of Social Psihology, 36(1), pp. 19-31.
- Connor, W., 1994, *A nation is a nation, is a state is an ethnic group, is a ...*.In J. Hutchinson& A. D. Smith (Eds.), *Nationalism*, Oxford, Oxford University Press.
- European Commision, *“The European Citizens and the future of Europe“*, Qualitative study in the 30 member status, May, 2011.
- Giddens, A., 2007, *Europe in the Global Age*, Cambridge, Cambige University Press.
- Jeftić, M., 2013, *Region as a cause of divisions among the Serbs*, p. 541, International Thematic Proceedings, *“National and European identity in the process of european integration“*, Edit by Pero Petrović, Ph.D., and

- Milovan Radaković, Ph.D., Institute of International Politics and Economics, Belgrade.
- Lopandić, Duško, 2001, „Regionalne inicijative u jugoistočnoj Evropi“, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str.140.
- Mihić, V., 2009, „Da li smo mi Evropljani? Povezanost i korelati evropskog i nacionalnog identiteta“, Psihologija, Filozofski fakultet, Novi Sad, Vol.42(2), str. 208.
- Phinney, J.S., 1990, Ethnic identity in adolescents and adults: Review of Research, *Psychological Bulletin*, 108, pp. 499-514.
- Smith, A., D., National identity and idea of European Unity, *International Affairs*, 68(1), pp. 55-76.
- Stanković-Pejnović, Vesna, 2013, „Zapadni Balkan i EU - stvarnost i ideologija“.
- Šiber, I., 1998, *Osnovi političke psihologije*, Zagreb, Politička kultura, str. 56.

Internet izvori:

- Framework agreement on community programmes for the Western Balkan countries, 12/2004. www.eu.int/com/external_relations/.

Dobrica Vesić, PhD., Pero Petrović, PhD.

**RELATIONSHIP BETWEEN NATIONAL AND EUROPEAN IDENTITY
IN THE WESTERN BALKANS**

ABSTRACT

The integration process of the Western Balkans into the EU is going slower in the second decade of the twenty-first century, especially considering the way it made the last expansion. The researches of correlates of the national identity are plentiful both in Serbian and foreign literature, but in the past decade or so, new social identity starts to make its way into the researches of the European identity or the sense of belonging to Europe and the Europeans. This paper deals with the relations between the national and European identity, as well with the correlates of both of these, or one of them. From the standpoint of analyzing the quality of human resource studies were performed on selected samples.

Key words: Western Balkans, priorities, integration processes, European identity, national identity, collective self-esteem.

O IRANSKOM NUKLEARNOM PITANJU

Gareth Porter, *Manufactured Crisis: The Untold Story of the Iran Nuclear Scare*, Just World Books, Charlottesville, 2014, 310 p.

Nuklearni sporazum grupe nekoliko vodećih svetskih država (P5+1) sa Iranom, sklopljen jula 2015. u Beču, predstavlja jedan od ključnih događaja u međunarodnim odnosima ove godine. Suština sporazuma je u razmeni - Iran je prihvatio da svoj nuklearni program ograniči na način koji će ga onemogućiti da brzo i jednostavno razvije nuklearno oružje, dok su se ostale sile potpisnice obavezale na ukidanje sankcija uvedenih Teheranu povodom nuklearnog pitanja. Knjiga iskusnog američkog novinara-istraživača Gereta Portera, *Fabrikovana kriza: neispričana priča o iranskom nuklearnom strašilu*, ne govori o ovom sporazumu. Ona obuhvata događaje zaključno sa krajem 2013, kada je tek bio potpisan preliminarni sporazum u Ženevi. No, u ovoj knjizi čitaoci će moći da pročitaju sve što ih zanima o iranskom nuklearnom pitanju, iz ugla materijalom izuzetno potkovanog i analitički veoma sposobnog autora. Nakon čitanja knjige gotovo da se i ne primećuje da u njoj nema najnovijih informacija o rešavanju ovog pitanja -iznošenjem njegove suštine knjiga anticipira i pomenuti sporazum i perspektive i posledice njegove primene.

Porterov osnovni cilj u knjizi jeste da raskrinka brutalnu decenijsku američko-izraelsku propagandu po kojoj Iran u tajnosti teži da razvije nuklearno oružje. Ovaj cilj na kraju je uspešno obavljen - nakon dugogodišnjeg istraživanja činjenica i brojnih intervju sa akterima neposredno uključenim u iransko nuklearno pitanje, Porter pokazuje da su „dokazi“ kojima se ova propaganda služila svi do jednog bili ili potpuno fabrikovani, ili zasnovani na lažnim tumačenjima. Cilj Irana i Izraela sve vreme je, zapravo, bio da se pod optužbama za razvijanje nuklearnog oružja Teheran natera da se odrekne i miroljubivog nuklearnog programa kako bi se onemogućio tehnološki i širi ekonomski napredak ove bliskoistočne države. Iranska nuklearna kriza je, dakle, kako naslov knjige kaže, fabrikovana kriza - za nju nikada nije bilo osnova u realnosti jer Iran nikada nije ni težio nuklearnom oružju. Na osnovu ove knjige možemo da pretpostavimo da sporazum, potpisan ove godine, neće rešiti krizu odnosa SAD-a i Irana jer ona ni ne počiva na nuklearnom pitanju, već na tri i po decenije prisutnoj želji Vašingtona da obore režim u Teheranu.

Porter je knjigu strukturisao krajnje logično. Najpre kreće od istorijata iranskog nuklearnog programa. Ovde je bitna činjenica da su SAD odgovorne za odluku Irana da osamdesetih godina započne domaći program obogaćivanja uranijuma budući da su mu, pritiskom na evropske saveznike da prekinu nuklearnu saradnju sa Teheranom, oduzele mogućnost izbora. Dalje, u knjizi se ukazuje na to da Iran nije na vreme prijavio svoja nuklearna postrojenja ne zato što je težio da razvije bombu, već jer je bio zabrinut za bezbednost istih od moguće američke ili izraelske agresije. Rad na atomskoj bombi bio je zabranjen fatvom ajatolaha Hamneija, za šta postoji još jedan presedan - zabrana Hamneijevog prethodnika Homeinija da se na iračku upotrebu hemijskog oružja u Iransko-iračkom ratu osamdesetih uzvratu istom merom. Deo objašnjenja za insistiranje Irana na obogaćivanju uranijuma i ovladavanju potpunim nuklearnim ciklusom jeste u njegovoj želji da ostvari latentno odvracanje moguće spoljne agresije, za koje nije neophodno nuklearno oružje - dovoljan je kapacitet da ga država stekne. Porter se dalje bavi američkom i izraelskom unutrašnjepolitičkom potrebom da Iran predstave kao vojnu pretnju. Iranski nuklearni program je zapravo pretvoren u „krizu“ od strane Džordža Buša 2003. godine, pri čemu je administraciji na umu bila pre svega promena režima u Teheranu. Napokon, Porter detaljnije ulazi u konstantne neuspehe Međunarodne agencije za atomsku energiju da pronađe dokaze o vojnim elementima iranskog nuklearnog programa, te u američko-izraelsku fabrikaciju istih.

Porterova knjiga predstavlja pokušaj da se ovaj lažni propagandistički narativ o Iranu kao zloj sili koja hoće da pokori region nuklearnim oružjem, koji ugrožava perspektivu sporazumevanja i normalizacije američko-iranskih odnosa, razbije i skine sa dnevnog reda, iako sam Porter ne deluje kao optimista po tom pitanju. No, ova knjiga se čita i treba da se čita i van SAD-a, tamo gde može da ostavi i dublji trag. Između ostalog, bitno je da do toga dođe i u Srbiji da bi se sprečilo da njena javnost, usled nedovoljnog poznavanja iranskog nuklearnog pitanja, takođe stekne negativne predrasude o njemu. Kao država koja je zainteresovana za ravnopravnije i miroljubivije odnose u svetu, Srbija treba da podrži perspektive sprovođenja nuklearnog sporazuma sa Iranom i normalizaciju odnosa ove zemlje sa ostatkom sveta, a to će biti moguće jedino odbacivanjem propagande i prihvatanjem realne suštine iranskog nuklearnog pitanja. Knjiga Gereta Portera omogućava najbrži i najkvalitetniji uvid u ovu suštinu.

Vladimir TRAPARA

**UVODNO OBRAĆANJE PREDSEDAVAJUĆEG
OEBS-U, PRVOG POTPREDSEDNIKA VLADE
I MINISTRA SPOLJNIH POSLOVA REPUBLIKE
SRBIJE IVICE DAČIĆA NA MINISTARSKOM SKUPU
O „MIROVNIM OPERACIJAMA OEBS-A”**

(Njujork, 1. oktobar 2015)

Ekselencije,
Dame i gospodo,
Poštovane kolege,

Veliko mi je zadovoljstvo da vam u svojstvu predsedavajućeg OEBS-u poželim dobrodošlicu na ovaj ministarski skup o „Mirovnim operacijama OEBS”. Drago mi je što je danas sa nama tako uvažena publika.

Takođe sam zahvalan svom kolegi iz ministarske Trojke OEBS-a, ministru Burkhalteru, na doprinosu koji kao glavni govornik pruža ovom događaju. Dozvolite mi i da izrazim zahvalnost generalnom sekretaru OEBS-a Lambertu Zanijeru na ulozi moderatora današnjih razgovora.

Ekselencije,

Predsedavanje Srbije OEBS-u vas je pozvalo na ovaj skup u cilju razmene mišljenja o ulozi Organizacije u održavanju međunarodnog mira i bezbednosti. Kao najveći svetski regionalni bezbednosni sporazum na osnovu Glave VIII Povelje o UN, OEBS je u jedinstvenoj poziciji da pruža doprinos mirnom rešavanju sporova. U tom kontekstu, njegov sveobuhvatni multidimenzionalni pristup bezbednosti predstavlja posebnu prednost.

S tim u skladu, OEBS stalno ispituje načine za dalje jačanje strategija i instrumenata kojima raspolaže u okviru mehanizma za rešavanje konfliktnih ciklusa. Mirovne operacije predstavljaju ključni element ovog mehanizma. Organizacija u ovom trenutku traži načine za povećanje kapaciteta OEBS-a za pokretanje i održavanje složenih mirovnih misija koje su po prirodi suštinski civilne. Takve misije bi bile opremljene posebno konkretno prilagođenim sredstvima i resursima, uz mogućnost da se raspoređuju u različitim fazama konfliktnog ciklusa.

Segment na visokom nivou 70. zasedanja Generalne skupštine Ujedinjenih nacija pruža idealno okruženje za ministarske razgovore o

načinima na koje OEBS može da unapredi ovaj proces. Ujedinjene nacije su oduvek na čelu napora za prilagođavanje mirovnih operacija novim izazovima i kriznim situacijama. Nedavno su dale svež podsticaj debati tekućim pregledom mirovnih operacija i izveštajem Panela na visokom nivou o mirovnim operacijama koju je u junu predstavljen generalnom sekretaru Ban Ki-munu. Lekcije naučene od UN-a, kao i od drugih međunarodnih i regionalnih organizacija su od velike koristi OEBS-u i njegovim državama učesnicama. Drago je što je predstavnik generalnog sekretara danas sa nama i radujem se njegovom doprinosu našoj debati.

Dame i gospodo,

Odgovor OEBS-a na krizu u i oko Ukrajine je još jednom pokazao relevantnost Organizacije u upravljanju krizama i rešavanju konflikata, uključujući njenu sposobnost da brzo reaguje i donese rezultate na terenu. Brzo raspoređivanje Specijalne posmatračke misije u Ukrajini i Posmatračke misije na ruskim kontrolnim punktovima Gukovo i Donjeck, uz podršku svih ostalih struktura OEBS-a, kao i relevantnih međunarodnih partnera, naglašava da je OEBS i dalje organizacija koja se zasniva na radu na terenu.

U isto vreme, naše iskustvo sa krizom u i oko Ukrajine pojačalo je neophodnost za iznalaženje načina za prilagođavanje mirovnih operacija OEBS-a i celog njegovog mehanizma za rešavanje konfliktnih ciklusa, kako bi se na bolji način borio sa aktuelnim i budućim izazovima. Potreba za tim je utoliko hitnija u današnjem bezbednosnom okruženju u kojem se organizacije poput OEBS-a suočavaju sa širokim dijapazonom konflikata, starih i novih, kao i nastankom sve složenijih transnacionalnih i međupovezanih pretnji po bezbednost.

U tom smislu, želeo bih da naglasim da je predsedavanje Srbije, u konsultacijama sa preostalim dvojicom članova Trojke, zadužilo Sekretarijat da izradi studiju koja će ispitati mogućnost planiranja, raspoređivanja i održavanja složenih mirovnih misija. I dok će ove misije u svojoj suštini biti civilne, one bi mogle da obuhvate i elemente policije i vojske bez prava primene sile.

Uveren sam da će iz današnjih razgovora proisteći korisne ideje i pristupi okrenuti budućnosti koji će pomoći Organizaciji i njenim državama učesnicama da razrade koncepte u razmišljanju o načinima planiranja i raspoređivanja složenih mirovnih operacija.

Izuzetno se radujem današnjim plodnim diskusijama.

Hvala.

UPUTSTVA ZA SARADNIKE

Međunarodna politika je tromesečnik koji izlazi u januaru, aprilu, julu i oktobru svake godine.

Časopis objavljuje recenzirane autorske priloge i prikaze skupova i knjiga iz oblasti međunarodnih odnosa, spoljne politike, međunarodnog javnog prava i međunarodne ekonomije.

Uslov za uzimanje u razmatranje priloga je da budu pripremljeni u skladu sa sledećim uputstvima.

I - Uputstvo za pisanje članaka

1. Autorski prilozi (članci) ne treba da sadrže više od 4.500 reči, odnosno do 32.000 znakova sa razmacima.
2. Članke pisati korišćenjem fonta *Times New Roman*, veličine 12, sa brojevima stranica u donjem desnom uglu.
3. Iznad naslova teksta stoji ime i prezime autora članka (i eventualna titula), naziv institucije u kojoj je zaposlen i njeno sedište, kao i lična adresa autora za korespondenciju (poštanska/institucionalna ili elektronska).
4. Ukoliko autor ima želju da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen, neophodno je da na kraju naslova teksta stavi posebnu fusnotu sa simbolom * u kojoj će to posebno napomenuti.
5. Apstrakt se prilaže i na srpskom i na engleskom jeziku i u njemu autor treba da ukaže na najbitnije hipoteze na kojima rad počiva. Apstrakt treba da sadrži do 120 reči, a ispod njega autor navodi do 12 ključnih reči.
6. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*, itd.).
7. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora navesti kako glase u originalu, i to u zagradi posle srpske transkripcije.
8. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

Podatke o navedenoj bibliografskoj jedinici u fusnotama treba navesti u skladu sa sledećim sugestijama:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *Italic-u*), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica. Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, stavlja se (ur.) ili (prir.) sa tačkom u oba slučaja. Sa druge strane, kada se radi o više urednika monografije na srpskom jeziku stavlja se (urs), bez tačke.

Kada se navodi priređeni zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredilo više priređivača, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (eds), bez tačke. Ako se radi o jednom priređivaču, stavlja se (ed.), sa tačkom.

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 221.

Duško Lopandić (ed.), *Regional initiatives in Southeast Europe: multilateral cooperation programs in the Balkans*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2001, pp. 24–32.

Theodor Winkler, Brana Marković, Predrag Simić & Ognjen Pribičević (eds), *European Integration and the Balkans*, Center for South Eastern European Studies, Belgrade & Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces, Geneva, 2002, pp. 234–7.

b) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od-do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (-), bez razmaka. Ukoliko su neki podaci nepotpuni neophodno je to i naglasiti.

Primeri:

Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2003, pp. 878–84. (pp. 878–9 ili p. 878).

Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, pp. 55–76.

c) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka – pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *Italic-u*) datum – napisan arapskim brojevima, broj strane/stranica.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

d) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*, broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja).

Primeri:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.

"Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine", *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 1–14.

e) Navođenje izvora sa Interneta

Ime autora, naziv dela ili članka, puna Internet adresa koja omogućava da se do navedenog izvora dođe ukucavanjem navedene adrese, datum pristupanja stranici na Internetu, broj strane (ukoliko postoji i ako je prilog objavljen u PDF-u).

Primer:

Maureen Lewis, *Who is Paying for Health Care in Eastern Europe and Central Asia?*, IBRD & World Bank, Washington D.C, 2000, Internet, [http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/\\$File/Who+is+Paying+text.pdf](http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/$File/Who+is+Paying+text.pdf), 14/09/2004, p. 3.

f) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih fusnota, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. I na kraju broj strane (npr. Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", op. cit., p. 879). Ibid. ili ibidem koristiti isključivo pri navođenju izvora navedenog u prethodnoj fusnoti, uz naznaku broja strane/stranica, ukoliko je novi navod iz tog izvora (npr. Ibid., str. 11).

9. Na kraju članka prilaže se bibliografija koja treba da sadrži sve izvore i literaturu navođene u tekstu, a u formi kakva je navedena u uputstvu za fusnote. Jedina razlika je što se u bibliografiji obavezno navodi prvo prezime pa ime autora citiranog rada, i celokupna bibliografija se organizuje prema abecednom redosledu početnog imena navođenih autora (ili naziva korišćenih dokumenata).

II – Uputstvo za pisanje prikaza knjiga i skupova

1. Prikazi skupova i knjiga ne smeju biti duži od dve i po stranice *Word* formata (prored *single*), odnosno ne smeju sadržati više od 1.200 reči (8.800 znakova sa razmacima).
2. Na početku prikaza navode se bibliografske odrednice knjige u skladu sa pravilima koja su navedena za navođenje monografija u fusnotama, s tim što na kraju treba navesti ukupan broj stranica (npr. 345 str. p. 345).
3. Prikazi knjiga i skupova ne smeju sadržati fusnote, dok se sve eventualne napomene mogu navesti u zagradi.
4. Autor može navesti i nadnaslov prikaza knjige ili skupa velikim slovima – veličina slova 14, što je podložno izmenama od strane redakcije časopisa.
5. Veličina slova, font i poravnanje teksta treba da budu u skladu sa ranije navedenim sugestijama za pisanje članaka.
6. Na kraju prikaza navodi se puno ime i prezime autora u *Italic-u*, s tim što se prezime u celini piše velikim slovima (npr. *Žaklina NOVIČIĆ*).

* * *

Svi prilozi dostavljaju se dr Draganu Đukanoviću, glavnom i odgovornom uredniku *Međunarodne politike* na adresu: Institut za međunarodnu politiku i privredu, Makedonska 25, 11000 Beograd, ili na e-mail: dragandjuk@yahoo.com.

Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

UDK 327

MEĐUNARODNA POLITIKA – glavni i odgovorni urednik Dragan Đukanović. – God. 1, br. 1 (1950) –. – Beograd : Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1950–. – 24 cm

Tromesečno

ISSN 0543-3657 = Međunarodna politika

COBISS.SR-ID 3092482

IZBOR IZDANJA

INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

ČASOPISI:

Međunarodna politika

Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
Izlazi tromesečno

Review of International Affairs

Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
(na engleskom jeziku)
Izlazi tromesečno

Međunarodni problemi

Naučni časopis na srpskom
i engleskom jeziku
Izlazi tromesečno

Evropsko zakonodavstvo

Naučno-stručni časopis
za pravo Evropske unije
Izlazi tromesečno

KNJIGE:

Dragan Petrović i Ana Jokić, *Energetska politika Rusije*, broširano, 2015, 240 str.

Srbija, region i Evropska unija, zbornik radova, Dragan Đukanović, Aleksandar Jazić i Miloš Jončić (prir.), broširano, 2015, 380 str

Ana Jović-Lazić, *Odnosi između Evropske unije i Ruske Federacije – kraj XX i početak XXI veka*, broširano, 2015, 384 str.

Brano Miljuš, *Evropska unija – najuspešnija integracionistička politika Evrope*, broširano, 2015, 320 str.

Sanja Jelisavac Trošić, *Pregovori u okviru GATT i STO*, broširano, 2015, 342 str.

The Old and the New World Order – between European integration and the historical burdens: Prospects and challenges for Europe of 21st century, Proceedings, Duško Dimitrijević (eds.), tvrd povež, 2014, 732 str.

Possibilities and for Foreign Direct Investments in the Republic of Serbia, zbornik radova, Pero Petrović (prir.), tvrd povež, 2014, 589 str.

Evropska unija i Zapadni Balkan, zbornik radova, Dragan Đukanović i Vladimir Trapara (prir.), tvrd povež, 2014, 595 str.

Nevenka Jeftić Šarčević, *Kavkaz poveznica Evrope i Azije: etnički, politički i ekonomski sadržaji; interesi Srbije*, broširano, 2014, 134 str.

Serbia in the Danube region in the 21st century, zbornik radova, Dragan Petrović i Nevenka Jeftić Šarčević (prir.), broširano, 2014, 230 str.

Dragan Petrović i Slobodan Komazec, *Globalna monetarna kriza i novi geopolitički i finansijski odnosi u svetu*, broširano, tvrd povež, 2014, 254 str.

Dragoljub Todić, Vladimir Grbić, Miroslav Antevski, *Priđruživanje Evropskoj uniji i održivi razvoj*, broširano, 2014, 282 str.

Dragoljub Todić, *Klimatske promene u pravu i reforma sistema upravljanja*, broširano, 2014, 378 str.

Dragan Petrović, *Geopolitika Balkana*, tvrd povež, 2014, 362 str.

Mina Zirojević Fatić, *Terorizam*, tvrd povež, 2014, 368 str.

Aleksandar Jazić, *Reforma sistema lokalne samouprave u državama Višegradske grupe*, tvrd povež, 2014, 360 str.

Challenges of the 21st Century and the region, zbornik radova, Duško Dimitrijević i Ivona Lađevac (prir.), broširano, 2013, 252 str.

Branislav Đorđević, *Organizacija severnoatlantskog ugovora (NATO)*, broširano, 2013, 164 str.

Svetlana Đurđević Lukić, *Globalna politika Sjedinjenih Američkih Država 2001–2012*, broširano, 2013, 180 str.

Dragan Petrović, *Geopolitika Francuske*, tvrd povež, 2013, 288 str.

Vladimir Grečić, *The Serbian Academic Diaspora*, broširano, 2013, 280 str.

Brano Miljuš, *Savremeni problemi međunarodnog prava*, broširano, 2013, 368 str.

Žaklina Novčić, *Prvenstvo prava Evropske unije i nacionalna kontrola prekoračenja nadležnosti EU – slučaj Nemačke*, broširano, 2013, 148 str.